

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

ЛАБОРАТОРІЯ-ЦЕНТР ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ ТА
МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ
МІСЬКИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ УСТАНОВ ОСВІТИ

УКРАЇНСЬКА МОВА

9 клас

Конспекти уроків

Ч.2.

Черкаси
2017

Рекомендовано до друку Вченою радою КНЗ «ЧОПОПП ЧОР».
Протокол № 1 від 20.02.2017 року

Авторський творчий колектив у складі: **Росенко Оксани Петрівни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради, керівника групи; **Архипової Валентини Петрівни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради; **Ганноцької Світлани Василівни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 11 Черкаської міської ради; **Гуріної Світлани Леонідівни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 10 Черкаської міської ради; **Дністрян Олени Михайлівни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради; **Завадської Світлани Дмитрівни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 10 Черкаської міської ради; **Задорожньої Наталії Петрівни**, учителя української мови і літератури Лебединського НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів №1» Шполянської районної ради Черкаської області; **Литвиненко Людмили Миколаївни**, учителя української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів № 18 Черкаської міської ради; **Скринник Оксани Миколаївни**, учителя української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 19 Черкаської міської ради; за загальною редакцією **Бондаренко О. А.**, завідувача лабораторії-центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»; **Чмигової О. О.**, методиста Черкаського міського методичного кабінету установ освіти.

Рецензенти:

Лісова Н. І., проректор із питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Чернега Т. М., учитель української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 18 Черкаської міської ради

У 45 Українська мова. 9 клас: конспекти уроків / За заг. ред. О. А. Бондаренко, О. О. Чмигової – Черкаси: КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2017. – 251с.

Збірник складається з розробок уроків з української мови, укладених згідно з програмою для учнів 9 класу, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392), затвердженою наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06 червня 2012 р. № 664.

Запропоновані види робіт і завдань, форми і методи організації та проведення сучасного уроку української мови забезпечать формування компетентностей і компетенцій учнів.

Посібник розрахований на вчителя-словесника, методистів, студентів філологічних факультетів педагогічних вищих навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

© КНЗ «ЧОПОПП Черкаської обласної ради», 2017.

Тема. Складнопідрядні речення з обставинними підрядними частинами місця й часу

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомити учнів із підрядними обставинними реченнями місця і часу; удосконалювати вміння й навички синтаксичного розбору складного речення, навчати висловлювати власну думку; розвивати творчі здібності; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пам'ять, кмітливість, вміння аргументувати свою думку; вміння працювати в колективі; формувати шанобливе ставлення до рідного слова; виховувати морально-етичні цінності, повагу до таланту, гордість за своїх співвітчизників; вміння вести дискусію.

Обладнання: підручник, картки з індивідуальними завданнями, тексти для роботи в парах.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

*Поки геній стоїть, витираючи сльози,
Метушлива бездарність отари свої пасе*
Ліна Костенко

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. *Перевірка домашнього завдання*
2. *Робота з епіграфом*
3. *Орфографічна розминка (готуємося до диктанту)*

Країни Близького Сходу, Хотинська фортеця, полтавська говірка, Симоненкові рядки, лауреат Шевченківської премії, День Незалежності, Національна опера, Псалтир, першоп'єса «Наталка Полтавка», Придніпров'я, трипільська культура, езопова мова, дніпровські хвилі.

4. *Індивідуальна робота учнів із картками*

Картка 1	Картка 2
<p><i>Запишіть речення, підкресліть граматичні основи, визначте сполучний засіб. Накресліть схему СПР, визначте вид підрядного речення.</i></p> <p>Павлусь у розпуці схопив татарина зубами за руку і вкусив так, що татарин ах засичав з болю (А. Чайковський).</p>	<p><i>Запишіть речення, підкресліть граматичні основи, визначте сполучний засіб. Накресліть схему СПР, визначте вид підрядного речення.</i></p> <p>Цей крик був такий могутній і дикий, що приглушив усі крики і зойки в селі, охопленому пожежею (А. Чайковський).</p>

III. Мотивація навчання

Метод мозкового штурму. Дайте характеристику синтаксичним конструкціям за їхніми схемами

1. який?
[ім.. , (коли...),]

2. коли?
[тоді , (коли...),]

3.
за якої умови?

↓
(коли...), [].

4. куди?

↓
(де...), [туди].

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Дослідження-трансформування

Перебудуйте речення так, щоб отримати СПР із підрядними часу чи місця.

- До народження пташенят соловей співає.
- Згадуючи про свої подорожі, я люблю переглядати старі фотографії.
- Линуть спогади мої до стежок дитинства.
- Можна відшукати потрібну інформацію на сайті шанувальників історії.

Очікуваний результат. Соловей співає, поки пташенят не має. Коли я згадую про свої подорожі, люблю переглядати старі фотографії. Линуть спогади мої туди, де стежки мого дитинства. Потрібну інформацію можна відшукати там, де збираються шанувальники історії.

Орфографічна хвилинка: поясніть варіанти написання слова *немає/не має* у першому реченні.

1. **Коментований самодиктант.** Спираючись на матеріал підручника, визначте, якого виду підрядні речення у СПР.

1. Як тільки зникло сонце за обрієм, вулиці стали безлюдними. 2. Скільки себе пам'ятаю, біля цього будинку квітне розкішний бузок щовесни. 3. Там успіху досягаєш, де зусиль докладаєш. 4. Скрізь, де з'влялися постери нового фільму, збиралися фанати франшизи і робили свої прогнози.

Лексична робота: поясніть лексичне значення запозичених слів у четвертому реченні. Які з них є неологізмами?

2. **Робота з матеріалом підручника.** Ознайомтеся із теоретичним матеріалом підручника, складіть пам'ятку для розрізнення СПР із підрядними обставинними часу і місця.

3. **Розподільний диктант.** Поділіть речення на ті, де підрядні часу, і на ті, де підрядні місця.

1. Де є страждання, там нема краси. 2. Як тільки вдарить перший промінь у мури, вони спалахнуть золотом. 3. Яблуками й медами пахне, коли приходить Спас. 4. Звідти, звідки прилітають щовесни пташині зграї, приходить весна. 5. Де старих шанують, там вони довго живуть. 6. Під вечір, коли вмикають штучне освітлення, читати стає важче. 7. Хай мені зоріють зорі, доки сонце моє спить.

- Знайдіть у реченнях слова, що ілюструють правила правопису префіксів.
- Яке із речень спонукальне за метою висловлювання?

4. **Робота в групах. Творча трансформація.** Запишіть речення, замінивши прості речення з відокремленими обставинами складними реченнями з підрядними частинами.

1. Читаючи, не забувай виділяти найголовніше. 2. Досягаючи власних цілей, не зневажай про інтереси інших. 3. Відпочивши серед лісової тиші, мандрівники продовжили свій шлях. 4. Знайомлячись із новим співрозмовником, уважно прислухайся до його слів. 5. Втративши нитку розмови, відразу намагайся її відновити.

Очікувані результати: 1. Коли читаєш, не забувай виділяти найголовніше. 2. Доки досягаєш власних цілей, не зневажай про інтереси інших. 3. Мандрівники продовжили свій шлях, після того як відпочили серед лісової тиші. 4. Як знайомишся з новим співрозмовником, уважно прислухайся до його слів. 5. Як тільки втрачаєш нитку розмови, відразу намагайся її відновити.

5. Виконання вправ із підручника

6. Робота з текстом (у парах)

Дослідіть тексти. Визначте, до якого стилю належить кожний. Відшукайте СПР, визначте місце головної частини стосовно підрядної та вид підрядних речень.

Текст №1.

Коли одеситу Валентину Глушку виповнилось п'ятнадцять років, він уже листувався із засновником теоретичної космонавтики Цюлковським. У шістнадцять він написав книжку, де описав способи колонізації Марса й Венери.

Талановитий юнак розумів, що для цього потрібні всього-на-всього надпотужні двигуни. Вирішення цієї проблеми він узяв на себе, і вже перше його дітище, двигун на рідкому паливі, міг підняти сто сімдесят п'ять кілограмів.

Молодий інженер працював у тандемі із Сергієм Корольовим, і ця пара була мозком усієї космічної галузі Радянського Союзу. Коли Глушко 1945 року побував в окупованій Німеччині, то був приголомшений успіхами німецьких учених. Він пообіцяв собі за всяку ціну перевершити ворога. Через кілька років саме двигуни одесита доставили на Місяць та Венеру дослідницькі станції.

Останнє його творіння – ракета-носій «Енергія», що вивела в космос орбітальний літак «Буран».

Текст №2.

Саме Федорові Піроцькому, фізику з Полтавщини, уперше спало на думку по дротах підвести електрику до рейок, на яких стояв трамвай. Був 1880 рік, коли винахідник вибрав найважчий двох'ярусний вагон кінної залізниці – і новинка спрацювала. Швидкість становила двадцять кілометрів за годину. Газети рясніли сенсаційними заголовками про чудо-транспорт. Городяни були переконані, що нічого не могло стати на заваді технічному прогресу. Проте електричний трамвай тішив пасажирів менше місяця, адже власники кінних трамваїв чинили запеклий опір конкуренту.

На щастя, винаходом зацікавилися німецькі брати Сіменси, так що за рік було відкрито першу у світі електричну лінію за проектом нашого винахідника.

Лише за одинадцять років черга дійшла і туди, де електричний трамвай був украй необхідний, – до Києва. Дніпрові схили настільки круті, що з ними не могли впоратися не тільки кінні, а й парові трамваї. Ще довгий час Західна Європа всі трамвайні лінії будувала за принципом полтавця Піроцького.

VI. Підсумок уроку

1. Інтерактивна вправа «Дозвольте заперечити». Учні спростовують хибне твердження, наводячи власний приклад речення.

- Здавалося, там ось-ось загориться світло – СПР із підрядним місця (це просте речення із вставним словом);
- Коли не знаєш виходу, спитай інших – СПР із підрядним часу (умови);
- І на тих сторінках, де описувалось повстання, поет досягає особливої емоційності оповіді – СПР із підрядним місця (означальним);
- Є скарби, доки їх шукають – СПР із підрядним часу (так);
- Марно вигадувати історії, де ти завжди виходиш переможцем – СПР із підрядним місця (означальним);
- Запитай у провідника, де наступна зупинка – СПР із підрядним місця (з'ясувальним).

1. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

1. Виконати вправу із підручника.
2. Виписати із підручника географії по 3 речення із обставинними часу і мети.

Урок 31

Тема. Складнопідрядні речення з обставинними підрядними частинами причини, мети й умови

Мета: Формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній:

повторити теоретичні відомості про складнопідрядне речення; опрацювати теоретичний матеріал про СПР із підрядними частинами причини, мети, умови; вміння здійснювати самоконтроль; орієнтуватися в інформаційному просторі, опрацьовувати й узагальнювати інформацію з наочного матеріалу; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення, логічне мислення, увагу; розвивати спостережливість, творчі здібності, мовне чуття, уміння добирати аргументи й робити висновки; збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; вміння добирати й використовувати відомості, необхідні для досягнення комунікативної мети; культуру усного і писемного мовлення; виховувати почуття патріотизму, інтерес до рідного краю і його природи, повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, таблиці, словники.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Навчальний диктант. Запишіть текст, відшукайте у ньому СПР, визначте у них вид підрядних, накресліть до них схеми.

Буцький каньйон

Якщо ви мрієте побачити каньйон, то не обов'язково їхати за кордон. Зробіть собі подарунок, улаштувавши тур вихідного дня в Буки, що на Черкащині. Тисячі років води річки Гірський Тікич точили граніти, доки не утворили мальовничий Буцький каньйон із крутими схилами. Цікаво, що навколо – рівнинна місцевість, а посеред неї – урвище грандіозних скель. На початку каньйону стоїть старий млин дев'ятнадцятого століття, а далі – водоспад Вир, котрий обов'язково вас зачарує. Насолоджуючись красою цього місця, ви можете зупинитися тут у наметах, адже природа наче подумала про туристів. Майже біля самої річки ви знайдете галявину – ідеальне місце для наметового містечка. У Гірському Тікичі, звичайно ж, можна купатися. Приїздіть сюди, аби побачити ще одне природне диво України.

III. Мотивація навчання

1. Розв'язання проблемного завдання. Порівняйте групи речень, визначте їх комунікативну мету. Чи можна встановити вид підрядного речення тільки за допомогою сполучного засобу?

Немає такого дерева, щоб на нього птиці не сідали. – Вирішили скупатися у Десні, щоб змити з себе денну утому. – Я не такий, щоб зрадити людину. – Варто прослідкувати, щоб собака потрапив у добрі руки.

Сьогодні я такий веселий, що молодіти хочу знов. – Серце віщувало, що наша зустріч не випадкова. – Мати щаслива, що син виріс гарною людиною. – Ті, що народжуються раз на століття, умерти можуть кожен день (*Л. Костенко*).

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Пошуково-вибіркова робота. Подані прості речення розподіліть на групи: 1) з обставиною мети; 2) з обставиною причини; 3) з обставиною умови. На які питання відповідають ці обставини? Поясніть, чому в першому реченні відокремлюємо одиничний дієприслівник.

1. Не зоравши, не посієш. 2. Хворий зблід од різкого болю. 3. Завдяки допомозі рідних юнак став відомим архітектором. 4. За сприятливих обставин перегони триватимуть тиждень. 5. Рушник дарували молодятam на щастя. 6. Діти зібралися у залі обговорити план виступу.

2. Опрацювання теоретичного матеріалу в підручнику, складання опорних схем

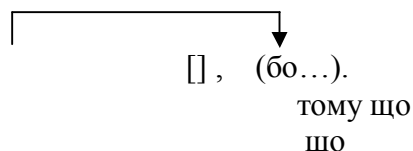
СПР із підрядним обставинним мети

Нащо? Для чого? З якою метою?

□, (щоб...)
аби
для того щоб

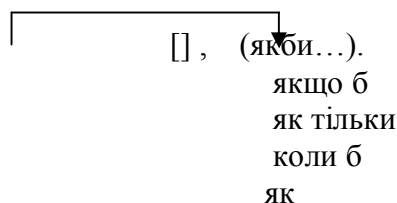
СПР із підрядними обставинними причини

Чому? Через що? З якої причини?

СПР із підрядними обставинними умови

За якої умови?

1. **Коментар учителя.** Підрядне мети може займати будь-яку позицію щодо головного речення. Складений сполучник у такому реченні може писатися розчленовано (кома перед *що*) і нерозчленовано.

У СПР з підрядними причини місце вживання коми (перед складеним сполучником чи перед *що*) залежить від логічного наголошення. Зверніть увагу: аби не плутати підрядні причини і підрядні мети, слід пам'ятати, що причина стосовного дії головного речення перебуває завжди в минулому (вона була до дії у головному реченні), а мета – у майбутньому. Наприклад: Та весна чарівлива створилась, щоб у серці мрією бриніть (*В. Симоненко*). Не знайду, бо пожовкле листя притрусило твої сліди (*В. Симоненко*).

Підрядне речення умови може займати будь-яку позицію щодо головного. Якщо підрядне знаходиться перед головним, то головне може починатися вказівним словом *то*. Наприклад: 1. Як одступиш од грамоти на аршин, то вона од тебе – на сажень (*народна творчість*). Народ сам скує собі волю, аби тільки не заважали (*М. Коцюбинський*). Зверніть увагу: іноді важко буває розрізнити підрядні часу і підрядні умови. Скористайтесь такими підказками: у підрядному умови будь-який сполучний засіб замінюється на сполучник *якщо*. А у підрядних часу міститься вказівка на конкретний проміжок, який співвідноситься із годинником чи календарем, як правило. Наприклад: *Коли (якщо)* ти маєш перли, то й розум май і перед свинями не розсипай (*Л.Глібов*). Як зійде сонце (тобто вранці), пташині співи розляжуться навкруги.

2. **Робота в групах.** Прості речення, з якими працювали на початку уроку, перетворіть на СПР із підрядними обставинними.

Очікувані варіанти: 1. Коли не зореш, то й не посієш (умова). 2. Хворий зблід, тому що відчув раптом різкий біль (причина). 3. Юнак став відомим архітектором, адже рідні йому допомагали (причина). 4. Перегони триватимуть тиждень, якщо обставини будуть сприятливими (умова). 5. Рушник дарували молодятим, аби їх життя було щасливим (мета). 6. Діти зібралися у залі для того, щоб обговорити план виступу (мета).

3. **«Ідеальна пара».** *Доберіть до поданих початків із довідки підрядні речення, аби отримані синтаксичні конструкції відповідали характеристиці, поданій в дужках.*

1. Міські дороги засяяли вогнями ліхтарів (причини)... 2. (мети) на сайті школи з'явилася нова інформація. 3. У відбірковому турі змагань відбулися зміни (часу)... 4. ... (умови) можна пригадати вивчений матеріал досить швидко. 5. Ми будемо працювати над експериментом (міри і ступеню)... 6. Результати, (означальне)..., виявились абсолютно сенсаційними. 7. Відвідувачі виставки могли дізнатися (з'ясувальне)... 8. У кімнаті Яни розливались пахощі цитрусових (порівняльне)... 9. Конференція була організована (спосіб дії)...

Довідка: 1...що отримали дослідники. 2. ...як у тропічній оранжереї. 3. ...адже непомітно смерклося. 4. ...наскільки вистачить матеріалу. 5. Аби проінформувати батьків та учнів про зміни у розкладі занять. 6. ...як ретельно учені працюють над втіленням своїх ідей у життя. 7.

..як попередньо домовлялися учасники. 8. ...як тільки стало відомо про погіршення погодних умов. 9. Як правильно спланувати свій час...

- Назвіть слова іншомовного походження, за словником з'ясуйте їх значення.

4. *Пригадайте, чи знаєте ви правила етикету, обов'язкові при вітанні?*

Запишіть декілька, використавши підрядні речення часу, умови, причини та мети.

Порівняйте написане із таким текстом:

Здавна у Європі, коли чоловік зустрічав на вулиці жінку, вітався першим. Проте на вулиці не рекомендувалося цілувати паням руку, щоб не поставити їх, бува, у незручне становище. А так могло статися, якщо рукавичка була мокрою від снігу чи дощу або, боронь Боже, ненапарфумлена. При цьому чоловікові потрібно було затямити, що для поцілунку він повинен схилитися до руки, а не підносити її до своїх вуст. Шляхетної поведінки дотримувалися не тільки на людях, а й там, де можна було залишитися серед близьких, – у себе вдома.

Пунктуаційний практикум: Поясніть розділові знаки у третьому і п'ятому реченнях. Накресліть схеми до СПР, використаних у тексті.

5. *Виконання вправ із підручника*

VI. Підсумок уроку

1. *Творче завдання.* Складіть міні-висловлювання (на 4-5 речень) за поданим початком, використавши усі три види вивчених підрядних речень. « *Якби мені довелося на кілька днів стати екскурсоводом, я б показав гостям України...*»

2. *Оцінювання навчальних досягнень учнів*

VIII. Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал у підручнику.
2. Дібрати по 3 приказки чи прислів'я для ілюстрації різних типів підрядних обставинних речень.
3. Доберіть самостійно декілька форм привітання і прощання, які зараз вийшли із активного вжитку, але могли б повернутися у наше мовлення.

УРОК 32

Тема. Складнопідрядні речення із обставинними частинами наслідку і допусту

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити теоретичні відомості, узагальнити і систематизувати знання учнів про види складнопідрядних речень; актуалізувати знання про синтаксичний розбір СПР; вміння здійснювати самоконтроль; орієнтуватися в інформаційному просторі, опрацьовувати й узагальнювати інформацію з наочного матеріалу; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення, логічне мислення, увагу; розвивати спостережливість, уміння добирати аргументи й робити висновки; вміння добирати й використовувати відомості, необхідні для досягнення комунікативної мети; культуру усного і писемного мовлення; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника, прагнення знайти порозуміння у спілкуванні.

Обладнання: підручник, таблиці, тестові завдання.

Тип уроку: урок застосування знань, навичок й умінь.

Слухай серце, а не радіо.

Дивися в очі, а не на екран.

Відкривай душі, а не сторінки

в інтернеті. І будеш знати правду...

Славко Вакарчук

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

1. *Робота з епіграфом уроку*

2. *Яка роль останнього речення епіграфа стосовно попередніх?(чи можна сказати, що це наслідок раніше виконаних дій?)*

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів

1. *«Ауціон знань»*

- З якими видами обставинних підрядних речень ми працювали на попередніх уроках?
- Якою обставиною поширене речення «Попри перешкоди не зраджуй свою мрію»?
- На яке питання відповідає обставина допусту?
- Які інтонаційно-змістові відношення у складносурядному реченні «Залунали перші рядки пісні – і серце юнацьке у грудях стрепенулося»?
- Порівняйте речення. Чи змінився їх зміст через перенесення розділового знаку? «Хлопці товаришували з дитинства так, що готові були кинутись на допомогу одне одному будь-якої миті» і «Хлопці товаришували з дитинства, так що готові були кинутись на допомогу одне одному будь-якої миті».

2. Перевірка домашнього завдання

3. Робота біля дошки. Орфографічна хвилинка (підготовка до диктанту).

Скрегіт, викоренити, правильний, справедливість, прикрашати, премудрість, далечінь, благочестивий, завмирати, ресурси, химерний, щebetання, створений, зачерствілий, запливати, лепетати, височина, книжечка, зледащити, плекати, вивершувати, марення, пиріг.

III. Мотивація навчання

Робота в парах: перебудуйте прості речення на складнопідрядні з підрядними обставинними. Спробуйте поставити питання від головної до підрядної частини. Чи виникли у вас труднощі?

Перші промені сонця сміливо постукали у шибку, і ранок з веселим галасом увірвався до моєї кімнати. У місті не чути пташиного щebetу, проте і тут ранок має свій голос.

Очікувані результати: Перші промені сонця сміливо постукали у шибку, так що ранок з веселим галасом увірвався до моєї кімнати. Хоч у місті не чути пташиного щebetу, проте і тут ранок має свій голос.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

1. **Робота в групах.** Опрацюйте матеріал підручника, складіть лінгвістичне повідомлення на тему «Складнопідрядні речення із підрядними допустовими та наслідковими», самостійно дібравши приклади.

2. **Перепишіть речення, поділивши їх на СПР із підрядними допустовими та підрядними способом дії.**

1. Листя, вимите дощем, поблискувало на сонці так, що усе навколо усміхалося (*М. Коцюбинський*). 2. Молодий місяць щойно народився, так що ніч була темною. 3. Хутір ховався серед дерев, так що влітку іншу хатку даремно шукатимеш (*М. Трублаїні*). 4. Велична мелодія, швидко наростаючи і міцніючи, розгорталася у могутнє гармонійне море так, що за мить охопила всіх присутніх (*О. Гончар*). 5. Одної ночі сталося так, що я не міг заснути. 6. Хлопці вийшли до села із заходу, так що тепер їм не було чого боятися (*Г. Тютюнник*).

- Поясніть розділові знаки у першому та четвертому реченнях.

- Розберіть за будовою слова *наростаючи, міцніючи, влітку*.

3. **Спишіть речення у такій послідовності: 1) з підрядними умови 2) з підрядними допустовими.**

Як невимовне віршами не скажеш, чи не німою зробиться душа?! (*Л. Костенко*). 2. А ліс росте, живе, хоч буревій із травами шумить. 3. Тож, коли хто з вас цікавий, сядь і слухай давню казку (*Леся Українка*). 4. Дарма що малий, а старого навчить! 5. Екскурсія підземним містом видалася надзвичайною, дарма що ми дуже втомилися.

- Випишіть 3 слова, у яких звуків менше, ніж букв.

- Вкажіть, до яких частин мови належать слова першого речення.

4. **Творче моделювання.** Доберіть до поданих речень синонімічні складнопідрядні з підрядними допустовими, використавши різні сполучні засоби (незважаючи на, дарма що, хай скільки, хоч...)

1. Нам довелося добряче попрацювати над проектом, проте результат перевершив усі сподівання. 2. Змагання тривали до пізньої ночі, але ніхто на це не нарікав. 3. Тренер декілька разів зупиняв гру, а рахунок однаково не змінювався. 4. Серед суддів були професійні спортсмени, однак і вони були здивовані можливостями новачків.

Очікувані результати: 1. Хай нам довелося добряче попрацювати над проектом, проте результат перевершив усі сподівання. 2. Дарма що змагання тривали до пізньої ночі, ніхто на це не нарікав. 3. Незважаючи на те що тренер декілька разів зупиняв гру, рахунок однаково не змінювався. 4. Хоч серед суддів були професійні спортсмени, однак і вони були здивовані можливостями новачків

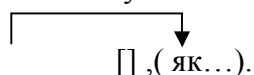
5. Виконання вправ із підручника

6. Синтаксичний розбір СПР

Зразок: Світ здається сонним і порожнім, як тебе немає поблизу (В. Симоненко).

Речення складне, з двох частин, сполучникове, СПР, 1-голівне, 2-підрядне обставинне умови, сполучний засіб – сполучник *як*, в цілому речення розповідне неокличне.

За якої умови ?

1. Щоб море не висохло, потрібно багато краплин (В. Симоненко). 2. Це був тільки сон, що ледь торкнувся пам'яті вустами (Л. Костенко). 3. Добру науку приймай, хоч її від простого чуєш (І. Франко). 4. Ростуть слова, немов росте трава (М. Ільницький). 5. Людям потрібне слово художника, щоб хвилювати серця і розум (О. Гончар). 6. Край неба на сході помітно блідне, так що можна було розпізнати пелену розірваних вітром хмар (В. Кучер).

7. Творча робота. Складіть буктрейлер до своєї улюбленої книги, використавши декілька СПР із різними підрядними

VII. Підсумки уроку

Самостійна робота

Виконайте тестові завдання.

1. Визначте речення, у якому головне стоїть після підрядного.

А Що можу я, коли дрімають люди?

Б Якби-то далися орлині крила, за синім би морем милого знайшла.

В Лиш той герой, хто першим кроком осяг незвідані путі.

Г Лелеки прилітають тоді, коли від криги звільняються водойми.

Д Намалюй мені ніч, коли падають зорі.

2. Визначте складнопідрядне речення, у якому сполучний засіб виступає членом речення.

А Жити варто так, щоб ставити безмірні вимоги до життя.

Б І плачу, було, й сміюся, як слухаю ті пісні.

В Досягши вершини, не зупиняйся, аби відпочити.

Г Це був тільки сон, що лиш торкнувся пам'яті вустами.

Д Він чаклун, бо бачить крізь землю всі підземні озера й річки.

3. Укажіть речення з підрядним означальним.

А Сила в нас така, що доріг в житті замало.

Б Хай ночують добрі люди, що прийшла весна-красна.

В Строкатий дятел тому, що в нього чергується біле й чорне пір'я.

Г Той, хто пізнав в мистецтві лиш ази, був Мікеланджело Буанаротті.

Д Спасибі, дідусю, що ти заховав в голові столітній козацьку славу..

4. Визначте складнопідрядне речення з підрядним обставинним часу.

А Як дбаш, так і маєш.

Б З дороги видно було, як вився внизу Дунай.

В Це місто прекрасне, як усмішка долі.

Г А сонечко встане, як перше вставало.

Д Як звечоріє на Дніпрі, Черніг сідає в чорний човен.

5. Визначте складнопідрядне речення з підрядним обставинним наслідковим.

А Стемніло швидко, так що стежки під ногами не стало видно.

Б Будинки утепляли так, щоб економія теплоносіїв була відчутною.

В Рівень забруднення води так зріс, що довелося вживати заходів.

Г На кордоні зібралося так багато машин, що ми простояли в черзі добу.

Д Інструкцію було складено так, що довелося звертатися по допомогу до майстра.

6. Укажіть речення, яке можна трансформувати у складнопірядне з пірядним часу.

А Розглядаючи експонати виставки, учні почали сперечатися про їхню художню вартість.

Б У кінотеатрі шостого лютого відбулася прем'єра нового фільму.

В Через погану якість зв'язку розмову у скайпі двічі довелося перервати.

Г Для кращого результату фарбування тканини слід повторити двічі.

Д Ніколи не бійся перепросити за свою помилку.

7. Установіть відповідність між реченням і його характеристикою.

1. Пірядне з'ясувальне	А Мені дорога лиш земля, з якої я расту.
2. Пірядне допустове	Б Хоч люди різні, та мрії у них часто однакові.
3. Пірядне означальне	В Коли прислухаєшся до свого серця, то ніколи не помилишся.
4. Пірядне умови	Г І не дивуй, що я прийду зненацька..
5. Пірядне міри і ступеню	Д Акція протесту була такою людною, що довелося розбивати протестувальників на сотні..
6. Пірядне часу	Е Коли зібралися усі слухачі, концерт розпочався.

Відповіді до тестових завдань

1	2	3	4	5	6	7
А	Г	Г	Д	А	А	1Г 2Б 3А 4В 5Д 6Е

VIII. Домашнє завдання

1. Підготувати усне повідомлення на тему «Види пірядних обставинних речень». Скласти діалог «Чому людям важко знайти спільну мову», використовуючи СПР.

УРОК 33

Тема. Складнопірядне речення з кількома пірядними

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомитись із теоретичним матеріалом про складнопірядні речення з кількома пірядними; узагальнити і систематизувати знання про складнопірядне речення; пояснювати орфограми та пунктограми, використовуючи вивчені правила; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності, спостережливість, логічне мислення, увагу, уміння добирати аргументи й робити висновки; навчати висловлювати власну думку; збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; виховувати повагу до співрозмовника, здатність підтримувати дискусію; любов до знань та бажання дізнаватися більше нового.

Обладнання: підручник, таблиця «Види пірядності у СПР із кількома пірядними», словник, мультимедійна презентація

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

*Коли іде боротьба між людьми з різними поглядами,
найбільше втрачає той,
хто не має ніяких поглядів.*

Славко Вакарчук

Розгляньте таблицю, з'ясуйте, яким способом можуть бути поєднані частини СПР із кількома підрядними.

СПР із кількома підрядними поділяються на

Вид підрядності	Опис	Приклад
Однорідна	Підрядні одного виду залежать від того самого члена в головному реченні або від усього головного речення.	Я в ніч піду, бо не піти несила, бо і мені ніч зорі засвітила, бо і мені сприя весна моя.
Неоднорідна	Підрядні залежать від різних слів у головному реченні або відповідають на різні питання, поставлені від одного слова чи речення.	Відкрий мені таємне джерело, де дерево росте старезне, вузлувате, і покажи, як глибоко вросло у землю моїх пращурів коріння. Якщо не можна вітер змалювати, прозорий вітер на ясному тлі, – змалюй дуби,могутні і крилаті, котрі од вітру гнуться до землі (<i>Л. Костенко</i>).
Послідовна	Перше підрядне залежить від головного, друге – від першого і так далі.	Але затям собі, що колись можуть настати такі часи, коли нашої мови не буде пам'ятати навіть найменший соловейко (<i>І. Малкович</i>)
Змішана	Поєднує різні види підрядності. Містить чотири і більше частини.	Карпо дивився на голі білі гори, що зовсім зливалися з білим небом у вечірній імлі так, що не можна було розібрати, де кінчались гори, де починалося небо (<i>І. Нечуй-Левицький</i>).

3. Коментоване письмо. Визначити частини в складних реченнях, установити вид підрядних речень. Накреслити схеми, визначити вид підрядності.

1. Колись давно, в сумних біженських мандрах, коли дитям я ледве вже брела, старі хатки в солом'яних скафандрах стояли в чорних кратерах села (*Л. Костенко*). 2. Йде людина у пільмі, весь час позирає на лісосмугу, щоб не збитися, не скособочити, бо твоїм слідом підуть інші, бо з тебе починається стежка (*В. Близнець*). 3. І хоч Стрибог на поїзд пересів, і вже дахи струсилися від соломи, тут, за щитом смарагдових лісів, моїх жар-птиць блакитні космодроми (*Л. Костенко*). 4. Як хороше радіти без причини, коли на місто сутінь опада і чується, як тихо, безупинно дзюрчить у стоки весняна вода (*В. Симоненко*). 5. Хоч було у кав'ярні повно, та, здається, ніхто й не помітив, що до нас крізь усі перепони прилітало на каву літо (*Ю. Гончар*). 6. Хто в хижку вселився, а трон обминув, хто кинув багатство – ні срібла, ні злата, – той Бога досяг, бо нарешті збагнув, що жити на світі – найважча робота (*М. Руденко*).

- Назвіть частки, використані в реченнях
- Поясніть розділові знаки в останньому реченні.

4. Творче завдання. З поданих частин відновіть складнопідрядні речення з кількома підрядними.

1. Йому треба старшувати наді мною. Він вважає. Хоча ми з Петром однолітки. 2. Де сивими туманами димлять розбуджені карпатські полонини. Неначе кличуть в гори і долини. Шумлять смереки, звихрено шумлять. 3. Як гладить милому волосся щаслива, ніжна наречена. Коли ми йшли удвох з тобою вузькою стежкою по полю. Я гладив золоте колосся. 4. Що пробивалася крізь усі тривоги. Де кожна калюжка тримала в собі клопоть сонця. З невеселою радістю я вискочив на весняну вулицю.

Очікувані результати: 1. Хоча ми з Петром однолітки, він вважає, що йому треба старшувати наді мною. 2. Де сивими туманами димлять розбуджені карпатські полонини, шумлять смереки, звихрено шумлять, неначе кличуть в гори і долини. 3. Коли ми йшли

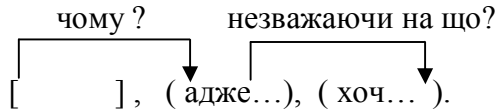
удвох з тобою вузькою стежкою по полю, я гладив золоте колосся, як гладить милому волосся щаслива, ніжна наречена. 4. З невеселою радістю, що пробивалася крізь усі тривоги, я вискочив на весняну вулицю, де кожна калюжка тримала в собі клопоть сонця.

- Назвіть сполучні засоби в утворених складнопідрядних реченнях.
- Які із частин СПР є односкладними?

5. **Конструювання (робота в групах)** За поданим початком утворіть складнопідрядні речення з кількома підрядними, щоб вони відповідали схемам. Назвіть вид отриманих речень.

1 Варіант

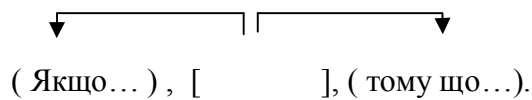
Не маючи принципів, людина ніколи не стане щасливою,...

2 Варіант

Якщо переконання людини стійкі,...

За якої умови? Чому?

6. Виконання вправ із підручника

VI. Підсумок уроку

1. Рефлексія

Вправа « Незакінчене речення».

- На уроці я зрозумі(ла)в...
- Навчив(ла)ся...
- Усвідоми(ла)в...
- Сподобалося...
- Не сподобалося...
- Мені було важко...
- Було легко...
- Було цікаво...

1. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

1. Підготувати усну відповідь на лінгвістичну тему «Будова СПР із кількома підрядними».
2. Виписати із творів Квітки-Основ'яненка чи І.Котляревського зразки вивчених синтаксичних конструкцій.
3. Скласти етюд «Тихі кроки ночі», використавши декілька складнопідрядних речень із кількома підрядними.

УРОК 34

Тема. Розділові знаки в складнопідрядних реченнях з кількома підрядними

Мета. Формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомитись із правилами пунктуації у складнопідрядних реченнях з кількома підрядними; узагальнити і систематизувати знання про складнопідрядне речення; пояснювати орфограми та пунктограми, використовуючи вивчені правила; актуалізувати навички синтаксичного розбору складного речення; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності, спостережливість, логічне мислення, увагу, уміння добирати аргументи й робити висновки; навчати висловлювати власну думку; збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; виховувати повагу до співрозмовника, здатність підтримувати дискусію; любов до знань та бажання дізнаватися більше нового.

Обладнання: підручник, картки із завданнями, таблиця «Розділові знаки у СПР із кількома підрядними», словник, мультимедійна презентація

Тип уроку: урок вироблення умінь і навичок.

*Не досить, щоб сяяло світло денного сонця,
коли світло голови твоєї затьмарене.
Григорій Сковорода*

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Психологічна вправа «Письмо для себе»: за 2 хвилини учні записують свої думки про цей день (враження, страхи, очікування, несподіванки, приємні дрібнички, зустрічі, успіхи, невдачі...)

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання

2. Орфографічний практикум (готуємося до диктанту)

Сторіччя, даний, довгожданий, піти, милосердя, суддівський, вилетіться, магдебурзький, острозький, збаразький, сирітство, людство, освічений, досвідчений, багатство, кременецький, кременчуцький, мистецтво, убозтво, юністю.

3. Робота з індивідуальними картками

Картка 1	Картка 2
Визначити в реченні граматичні основи і сполучні засоби. Накреслити схему речення. Визначити вид підрядних. Перейдемо убрид бурхливі води, щоб взяти повно все, що нам належить, і злитись знову зі своїм народом. <ul style="list-style-type: none">Укажіть, де в реченні порушений закон милозвучності, і поясніть причину такого явища.	Визначити в реченні граматичні основи і сполучні засоби. Накреслити схему речення. Визначити вид підрядних. Тепер Павлусь побачить, як козацтво стрінеться з татарами, тими страшними чортами, що цієї ночі так лютували в Спасівці. <ul style="list-style-type: none">Поясніть орфограму у слові «козацтво» і доберіть ще 3 приклади на це ж правило.

III. Мотивація навчання

Робота з епіграфом.

- Як ви розумієте зміст вислову?
- Яку синтаксичну структуру являє собою це речення?
- Дайте характеристику кожній частині цього речення.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота з таблицею і підручником. Прочитайте теоретичний матеріал підручника та опрацюйте таблицю «Розділові знаки в СПР із кількома підрядними». Визначте самостійно, які правила ілюструють дібрані приклади? Приклади запишіть до зошитів.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В СПР ІЗ КІЛЬКОМА ПІДРЯДНИМИ

	Кома ставиться	Кома не ставиться
1	Між частинами СПР із послідовною, неоднорідною, однорідною та змішаною підрядністю.	Між підрядними частинами при однорідній підрядності, якщо вони з'єднані неповторюваними сполучниками (<i>і, й, та(і), або, чи</i>)
2	Якщо підрядна частина приєднується складеним сполучником (<i>для того щоб, через те що, після того як, тому що, незважаючи на те що, внаслідок того що, замість того щоб і под.</i>) і стоїть після головної, то кома ставиться перед усім складеним сполучником.	Перед вказівним словом у головній частині, а тільки перед сполучником у підрядній частині (<i>для того, щоб; через те, що; після того, як; тому, що; не зважаючи на те, що; внаслідок того, що; замість того, щоб...</i>)
3	Між двома сполучниками при їх збігу.	При збігу сполучників перед другим із них,

		коли в наступній частині наявні співвідносні слова так, то .
4		Між головною і підрядною частиною, якщо після головної частини перед сполучним словом або сполучником підрядності стоїть частка не,ні або повторюваний сполучник сурядності .
	<p>Приклади</p> <p>Як радісно мені, що знову сніг розтане й зелене убрання одягнуть дерева (<i>В. Сосюра</i>).</p> <p>1 І розумію, що, допоки жити, мені цього прощання не забути (<i>М. Луків</i>).</p> <p>2 Козак знав, що коли б тепер скочити в татарський кіш, ні один не втік би живцем</p> <p>3 (<i>А. Чайковський</i>).</p> <p>4 Ти знов прийшла, щоб кинуть на поталу весь світ чуттів і дум моїх, щоб вічно я страждав по ідеалу і досягнуть його не міг (<i>О. Олесь</i>).</p> <p>5 Ви скажіть своєму пану, що я плати не бажаю, бо коли я що дарую, то назад не одбираю (<i>Леся Українка</i>).</p> <p>6 В природі ніч існує для того, щоб у тиші росло усяке зілля і відпочивала людина (<i>М. Стельмах</i>).</p> <p>Після того як лікар закінчив обстеження, йому довелося повідомити хворому, що попередній діагноз був помилковим.</p>	

- Перевірка виконаного завдання.

2. Коментар учителя. При збігу сполучників можна скористатися таким способом перевірки: перенести частину речення з другим сполучником в інше місце. Якщо зміст речення не змінився, кома між двома сполучниками чи сполучними словами необхідна. *Наприклад:* У мене в хаті трохи темно, бо, коли я сам удома, не палю вогню даремно. – У мене в хаті трохи темно, бо не палю вогню даремно, коли я сам удома.

В іншому випадку, коли така трансформація неможлива, два сполучники комою не розділяємо.

Наприклад: Отут, серед цвіту, здається, що якби людина навчилася мудрості в дерев, то не була б ворогом собі самій і природі (*С. Гуцало*).

Крім того, якщо підрядні однорідні речення поширені або ускладнені, не тісно пов'язані між собою і не з'єднані сполучниками сурядності, то між ними може стояти крапка з комою.

Наприклад: Я люблю їхати на поле тоді, як ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями; коли обважнілі колоски черкаються об голову, об вуха; коли ниви поцяцьковані синіми волошками та червоними маківками (*І. Нечуй-Левицький*).

3. Робота біля дошки. Запишіть речення, пронумеруйте частини, прокоментуйте розділові знаки.

1. Кайдашеві здавалось, що він іде через вузьку греблю попід вербами і що він шубовснув з греблі у ставок (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Є почуття такі прозорі, що, коли б з них відлити зорі, вони б світилися. 3. Вік доживаю, а не знаю, хто є та істота, що в мені гніздиться. 4. З щедринок, які взимку виспівувалися під вікнами добрих людей, я знав, що за плугом сам Бог ходив і Богоматір носила їсти орачам (*М. Стельмах*).

- Доведіть, що у першому реченні слово «здавалось» виконує роль присудка, а не є вставним.
- Назвіть слова, утворені суфіксальним способом.
- Визначте, яким сполучним засобом є слово *що* в кожному реченні.

4. Практична робота (у групах). Перепишіть речення, поставте розділові знаки. Поясніть їх. Зробіть синтаксичний розбір двох речень (на вибір).

Група 1

1. Коли на городі з'являвся перший пуп'янок огірка чи зацвітав повернутий до сонця соняшник мати брала мене малого за руку й вела подивитися на це диво (*М. Стельмах*). 2. Багато горя зазнала Малуша а передумала стільки що коли б тими думками засівати землю то вже все поле й шляхи від Росі до Києва проросли б шипшиною й тернами (*С. Скляренко*).

3. Голова йому видалась неймовірно важкою бо коли захотів озирнутися то йому бало несила її повернути (*А. Рибаків*).

Група 2

1. Климко не знав того що Зульфат щодня виходить у степ і довго журно дивиться пригаслими чорними очима на дорогу звідки має прийти Климко що часто разом із ним виходить за переїзд і Наталія Миколаївна з маленькою Олею на руках (*Г. Тютюнник*). 2. Це справді зустрілися брати одної матері яка хоч і пішла вже від них у небуття але лишила сином свою незмірну любов. (*І. Ле*). 3. Мене цікавить не як це сталося а які можливі наслідки цього.

Група 3

1. Він хотів негайно здійснити своє рішення ніби знаючи що коли мине хвилинка його впевненість розвіється. 2. Сиртка вже потемніла від негоди та коли станеш виривати солону лаштуючи для себе затишне кубло то вона дихне тобі в обличчя залежаними пахощами осені (*Є. Гуцало*). 3. Дослідників цікавило і як виникають нові органічні сполуки і чому вони швидко руйнуються під впливом агресивних зовнішніх чинників.

Група 4

1. Ті що вийшли з тьми у пітьму і кануть бо коли сходить світило дня гаснуть світила ночі (*Я. Галан*). 2. Але правди в брехні не розмішуй не ганьби все підряд без пугтя бо на світі той наймудріший хто найбільше любить життя (*В. Симоненко*). 3. Добре було б коли б саме тепер хтось заглянув до нас у гості чи хоча б мама почала співати (*М. Стельмах*).

Група 5

1. Дорога йде в прозору даль де в кленах чисто бродить сік і в небі дзвонить молодик (*М. Стельмах*). 2. Художник із власного досвіду знав що коли починаєш писати нову картину то вона рано чи пізно захоплює тебе цілком. 3. Над світом стояла така благословенна тиша що здавалось було чути як кущики жита ронили краплі роси (*М. Стельмах*).

4. Виконання вправ із підручника.

5. Творче конструювання. Скласти речення на тему «У чому полягає світло людської душі», використавши СПР із однорідною підрядністю.

VI. Підведення підсумків уроку

1. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Чим корисний був для вас цей урок?

2. Оцінювання навчальних досягнень

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал з підручника.
2. Виконати вправу з підручника (на вибір учителя).
3. Підготуватись до самостійної роботи.

УРОК 35

Тема. Підсумкова самостійна робота з теми «Складнопідрядне речення»

Мета: визначити рівень сформованих предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання контрольних навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: навичок із теми «Просте речення»; з'ясувати рівень засвоєння мовних знань і сформованості вмінь і формувати вміння й навички застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці; з'ясувати можливі недоліки в ході опанування мовної теорії та прийняти рішення щодо подальшої організації навчальної діяльності при вивченні цього розділу; формувати вміння оцінювати результати та робити відповідні корективи; виховувати працьовитість, самостійність, відповідальність

Обладнання: тест (варіант 1, варіант 2)

Тип уроку: урок перевірки й корекції знань, навичок й умінь.

ХІД УРОКУ

Світ подібний до театру:

щоб прожити у ньому успішно і

з похвалою, беруть ролі за здібністю.

Г.Сковорода

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Прокоментуйте епіграфи до уроку

III. Повідомлення теми й мети уроку

IV. Основний зміст роботи

1. Інструктаж щодо виконання тесту

2. Орієнтовне оцінювання тестових завдань:

Завдання 1-7 – вибір однієї правильної відповіді із чотирьох запропонованих – 1 бал за кожне виконане завдання.

Завдання 8 – завдання на встановлення відповідності – 4 бали за правильно виконане завдання.

Завдання 9 – розгорнуті відповіді – 1 бал за завдання.

3. Виконання учнями самостійної роботи

Відповіді

Завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Загальна сума балів
Варіант I	Г	Б	Б	Б	А	В	В	1 – Б, 2 – В, 3 – Д, 4 – А		
Бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	2 бали	3 бали	12 балів
Завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Загальна сума балів
Варіант II	Г	Б	Б	Б	А	В	В	1 – Г, 2 – А, 3 – В, 4 – Б		
Бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	2 бали	3 бал	12 балів

V. Підсумок уроку

Вправа «Ланцюжок думок»

(Відповіді на запитання, що виникли в учнів під час виконання самостійної роботи.)

VI. Домашнє завдання

1. Повторити вивчений теоретичний матеріал.

2. Скласти термінологічний диктант до вивченої теми (10-12 термінів).

Самостійна робота

Варіант I

1. Віднайдіть складнопірядне речення.	2. Укажіть речення, частини якого з'єднані сполучним словом.
А Ні, перепочинок не минає все: тіло спочиває, а душа – працює. Б Ще вітрами шумів ясно день, та лелеки доріг не втрачали. В От і маю куточок раю: ліс, та річка, та зелен луг. Г Люба нагнулась до нори і сказала, що це так господарював борсук.	А Мало хто знає, що в нашій флорі є дикорослий нарцис. Б Ще так недавно чувся голосний спів іволги, що клопоталася біля гнізда. В Сонце так світить ласкаво, що аж каміння сміється Г Чомусь пам'ятаю, що річка звалася Леглич.
3. Визначте речення, підрядна частина якого стоїть усередині головного (розділові знаки пропущені).	4. Визначте речення з підрядним означальним.
А Чи є утіха для поета більша як слів зернятка сіяти в ріллю? Б Відерце спершу глухо стукнулося об грушки що плавали у воді і потім	А Кожному з нас хотілося зазирнути вперед, у своє прийдешнє, побачити, який він буде, той новий день. Б Я лиш інструмент, в якому плачуть сни мого

<p>уже набралось. В Денна полуднева імла яку ні темною не назвеш ні світлою. Г Поганий безнадійний той плавець хто берег рідний забуває.</p>	<p>народу. В День такий ясний і чистий, що аж у серці щемить. Г У кого гроші є, тому всяк руку подає.</p>										
<p>5. Віднайдіть речення з підрядною частиною часу.</p> <p>А Є скарби, допоки їх шукають. Б Я відмовлюсь від щастя і мрій, як покличе сльоза батьківщини. В Страшні слова, коли вони мовчать. Г Люблю, коли нечутною ходою заходить літо в наш сад.</p>	<p>6. Віднайдіть складнопідрядне речення з кількома підрядними.</p> <p>А А я дивлюся на розпатлані дерева в садку, на віхті туману, що плутаються між їхніми кронами. Б Хоч ще зима жбурляє сніг у квітні й не випуска із пазурів річки, але весни хода вчувається у всьому. В І якщо порівняти яблуню з галактикою, то пізні яблука сприймаються за сузір'я, які гронами розсіпані серед гілля. Г Треба навчитися слухати голоси піднебесних птахів, які, одлітаючи у вирій, прощаються з рідною землею не назавжди.</p>										
<p>7. Укажіть речення з правильно поставленими розділовими знаками.</p> <p>А Він розказував, яку в селі рибу ловлять, і яка в них ріка рибна.. Б В той час як надворі все вигорало, барометр уже третій день показував дощ. В Кожному ясно, що, коли хочеш чогось досягнути, мусиш докласти зусиль. Г Яблуні тут заглядали мало не в кожную хату, де починалось життя і, не сумуючи, стояли на цвинтарі, де життя кінчалось.</p>											
<p>8. Установіть відповідність.</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th><i>Вид СПР</i></th> <th><i>Приклад</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1. Із підрядним допустовим</td> <td>А Прощай же, радосте, бо я беру квиток, беру квиток на шпиль самої Туги!</td> </tr> <tr> <td>2. Із підрядним мети</td> <td>Б Твій дух не став приниженим і плоским, хоч слала доля чорні килими..</td> </tr> <tr> <td>3. Із підрядним наслідковим</td> <td>В Соборна Вкраїно, всі храми твої відбудуєм, щоб лунами дзвонів сягнути духовних вершин..</td> </tr> <tr> <td>4. Із підрядним причини</td> <td>Г Чим вища вершина, тим вона жаданіша. Д Колись ми бачили цю місцину на фото, так що знайти зручне місце для ночівлі виявилось справою нескладною.</td> </tr> </tbody> </table>		<i>Вид СПР</i>	<i>Приклад</i>	1. Із підрядним допустовим	А Прощай же, радосте, бо я беру квиток, беру квиток на шпиль самої Туги!	2. Із підрядним мети	Б Твій дух не став приниженим і плоским, хоч слала доля чорні килими..	3. Із підрядним наслідковим	В Соборна Вкраїно, всі храми твої відбудуєм, щоб лунами дзвонів сягнути духовних вершин..	4. Із підрядним причини	Г Чим вища вершина, тим вона жаданіша. Д Колись ми бачили цю місцину на фото, так що знайти зручне місце для ночівлі виявилось справою нескладною.
<i>Вид СПР</i>	<i>Приклад</i>										
1. Із підрядним допустовим	А Прощай же, радосте, бо я беру квиток, беру квиток на шпиль самої Туги!										
2. Із підрядним мети	Б Твій дух не став приниженим і плоским, хоч слала доля чорні килими..										
3. Із підрядним наслідковим	В Соборна Вкраїно, всі храми твої відбудуєм, щоб лунами дзвонів сягнути духовних вершин..										
4. Із підрядним причини	Г Чим вища вершина, тим вона жаданіша. Д Колись ми бачили цю місцину на фото, так що знайти зручне місце для ночівлі виявилось справою нескладною.										
<p>9. Виконайте повний синтаксичний розбір речення.</p> <p>Залишу я синові у спадок батьківське терпіння і хоробрість, щоб збагнув із вдячністю нащадок, як життя плекалося і добрість.</p>											

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Загальна сума балів
Бал										

Самостійна робота
Варіант II

<p>1. Віднайдіть складнопідрядне речення.</p> <p>А Тут срібно жебонить синя-синя вода, я нахилиюсь до неї, п'ю її спів і прислухаюсь до шелесту трави. Б Зоряно над степом було, а там десь</p>	<p>2. Укажіть речення, частини якого з'єднані сполучним словом.</p> <p>А А тополя все чекає, чи не прихилиться до неї легковажний вітер.. Б Кому пощастить побачити «Софіївку» восени, той не забуде її розкішної краси ніколи.</p>
--	--

<p>на обрії хмара заходила і німо ламались блискавиці. В У різну пору дня лютневий сніг міниться по-різному, проте зараз, ополудні, розцвів він чи не найяскравіше. Г Не може бути справжнім сином своєї Вітчизни той, хто не став справжнім сином матері й батька.</p>	<p>В Пиріжки з печінкою вовк, видно, любив з дитинства, бо ковтнув не розжовуючи. Г Якщо я маю біцепси в душі, то в результаті сутічок із вами.</p>
<p>3. Визначте речення, підрядна частина якого стоїть усередині головного (розділові знаки пропущені).</p>	<p>4. Визначте речення з підрядним з'ясувальним.</p>
<p>А Вода в струмку біжить по мілкому піщаному дні яке просвічується сонячним промінням до найдрібнішої піщинки. Б Щиглики які зібралися великою зграєю моторно літають над полем і дружно тріщать. В І це вже певно зветься небесами бо я уже під хмарами іду. Г Якщо він лицар жінка кине квітку на все життя очима проведе..</p>	<p>А Ми є тому, що нас не може бути. Б Серце віщує, що зустріч остання. В Англія – перша неслов'янська країна, де з'явилися переклади українських дум. Г Відстань, що проходили чумаки протягом цілого літа, сьогодні можна здолати за кілька годин.</p>
<p>5. Визначте речення з підрядним допущу.</p>	<p>6. Віднайдіть складнопідрядне речення з неоднорідною підрядністю.</p>
<p>А Квіти весняні живі і веселі, дарма що не пахнуть. Б Я і досі люблю пору, коли півні своїми крилами проганяють темряву. В У морі вода гірко-солоня, так що втамувати спрагу нею не можна. Г Людина прагне до щастя вічно, як ріки в долини.</p>	<p>А І сніг збагнув, що жити йому залишилось, доки сонце не повернеться лицем до змерзлої землі. Б Я так і не збагнув і досі ще не знаю, чи світ мене минає чи я його минув. В Коли натомить нас дорога, нап'ємось грому молодого, як п'ють з берез солодкий сік. Г Яким буде завтра, нелегко вгадати, та світяться подивом очі дитяти.</p>
<p>7. Укажіть речення з НЕПРАВИЛЬНО поставленими розділовими знаками.</p>	
<p>А Шуми, Україно, як рідні ліси, як вітер в широкому полі. Б Увечері горіло багаття на галяві поміж дубів, і коли стемніло, то жар перетлілого дубового листя нагадував зірки в небі. В Як неприємно, коли баба клене, або коли довго йде дощ і не вщухає. Г Цілими днями сіялись дощі, а коли їх не було, то над полем бродили тумани.</p>	
<p>8. Установіть відповідність.</p>	
<p><i>Вид СПР</i></p>	<p><i>Приклад</i></p>
<p>1. Із підрядним умови 2. Із підрядним способом дії 3. Із підрядним означальним 4. Із підрядним міри і ступеню</p>	<p>А Вистава пройшла так, як очікували організатори. Б Весняна вода так залила берег, що аж верхівки верб покрила де-не-де. В Дивовижна сила жила в цьому чоловікові, що був схожий на Прометея. Г Коли ви любите пісні, запрошуйте у гості птаство. Д У метушні людській не помічаю, як проминають і роки, і дні.</p>

9. Виконайте повний синтаксичний розбір речення.

Чи, може, то ввижається мені той неказаний камертон природи, де зорі ясні і де тихі води?

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Загальна сума балів
Бал										

УРОК 36

Тема. Сміслові відношення між частинами безсполучникового складного речення. *Культура мовлення й стилістика. Особливості інтонації складного безсполучникового речення*

Мета: Формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: поглибити в учнів знання про безсполучникове складне речення; ознайомити з основними ознаками, смисловими відношеннями між частинами безсполучникових складних речень; формувати загальнопізнавальні вміння знаходити ці синтаксичні конструкції у висловлюваннях, правильно інтонувати їх, аналізувати будову безсполучникових складних речень, смислові відношення в них; удосконалювати навички правильного й доречного використання у побудові усних і писемних висловлювань; розвивати логічне мислення, культуру усного й писемного мовлення; виховувати любов до мови, природи, рідного краю.

Обладнання: підручник, таблиці «Інтонація в безсполучниковому складному реченні», «Сміслові відношення між частинами складних безсполучникових речень», схема.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

*Сповнюєшся високістю простору,
що облягає тебе, і відчуваєш,
що ти не в силі не любити
цей рідний куточок землі.*
Є. Гуцало

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів****1. Дослідження-спостереження на основі висловлювання**

Прочитайте текст. Визначте його стильову належність. Проаналізуйте синтаксичну будову тексту. Дослідіть, які складні речення переважають у ньому.

Природа... Скільки думок викликає це слово, скільки асоціацій породжується з ним. Найкращі моменти життя хочеться пережити з природою у чудовому лісі посеред прекрасного саду, сповненому різних таємниць. Завдяки чарівному дивосвіту природи виникають цікаві вислови. Ластівки низько літають – дощ обіцяють. Верещить вересень – уже осінь. Листопад дерев не обтрусить – зима довго бути мусить. Калина рано зачервоніла – рання і люта зима буде. Осінь ясна – зима холодна. Пригріло сонечко – обсохла земля. Кричать сови, спить діброва, зіроньки сіяють. Сонце сховалось у вітах дерев – річка дихнула прохолодою. Які яскраві, цікаві, неймовірні явища ми можемо спостерігати зачарівним дивосвітом природи! (З нар. календаря).

Випишіть із тексту безсполучникові складні речення. Накресліть схеми.

III. Мотивація навчання**1. Прокоментуйте епіграф до уроку****2. Слово вчителя**

Мова наша багатоманітна і невичерпна. Слово наше може бути ніжною квіткою і гострою зброєю. Словом можна вбити і оживити, викликати посмішку або сльозу. Мудре слово дає радість, необдумане – приносить біду. Свої думки і почуття ми передаємо за допомогою різних засобів, один з них – використання безсполучникових складних речень.

IV. Повідомлення теми й мети уроку**V. Опрацювання навчального матеріалу**

1. Дослідження-аналіз з елементами зіставлення

Проаналізуйте будову безсполучникових складних речень. Зробіть висновок щодо структури їх. Свої міркування зіставте з теоретичним матеріалом підручника.

1. М'яко стеляться луки, м'ятно пахнуть береги (М.Лукив). 2. Здрігнувся дуб, збудилася зі сна осика трепетлива (Б.Лепкий). 3. Гнуться клени ніжними колінами, чорну хмару сріблять голуби (М.Рильський). 4. З тихим плескотом на берег рине хвилечка перлиста; править хтось малим човенцем, в'ється стежечка іскриста (Леся Українка).

З'ясуйте, що виступає засобом зв'язку в безсполучникових складних реченнях. (Основним засобом зв'язку в безсполучниковому складному реченні є інтонація, яка не тільки об'єднує частини речення, а й виражає смислові відношення).

2. Опрацювання таблиці «Інтонація в безсполучниковому складному реченні»

Вид інтонації	Особливості інтонації	Приклади
Інтонація переліку	Незначна пауза між частинами, які вимовляються з посиленням голосу і невеликим спадом перед паузою. Виражає логічну однорідність (одночасність, послідовність) і використовується здебільшого в безсполучникових реченнях, співвідносних із складносурядними	Вже сонце скотилось до заходу, вже степова трава ілісніла червоним одлиском (І.Нечуй-Левицький)
Інтонація зіставлення	Характеризується виразною паузою між частинами, перша з яких вимовляється підвищеним тоном, а друга – зниженим. Однаковий логічний наголос робиться на зіставлюваних словах	Пора пройде – інша прийде (Нар.творчість)
Інтонація зумовленості	Виражає допустові, умовні, наслідкові, часові відношення тощо. Вона близька до інтонації зіставлення, але наголос у реченнях не такий симетричний	Була б охота – знайдеться робота (Нар. творчість)
Пояснювальна інтонація	Виражає причинові, з'ясувальні, пояснювальні відношення. Вона характеризується зниженням голосу й виразною паузою перед тією частиною, що пояснюється. Друга частина вимовляється швидким темпом	Я знову вгадую: прийдеш ти чи ні? (М.Рильський)

3. Інтонаційний практикум

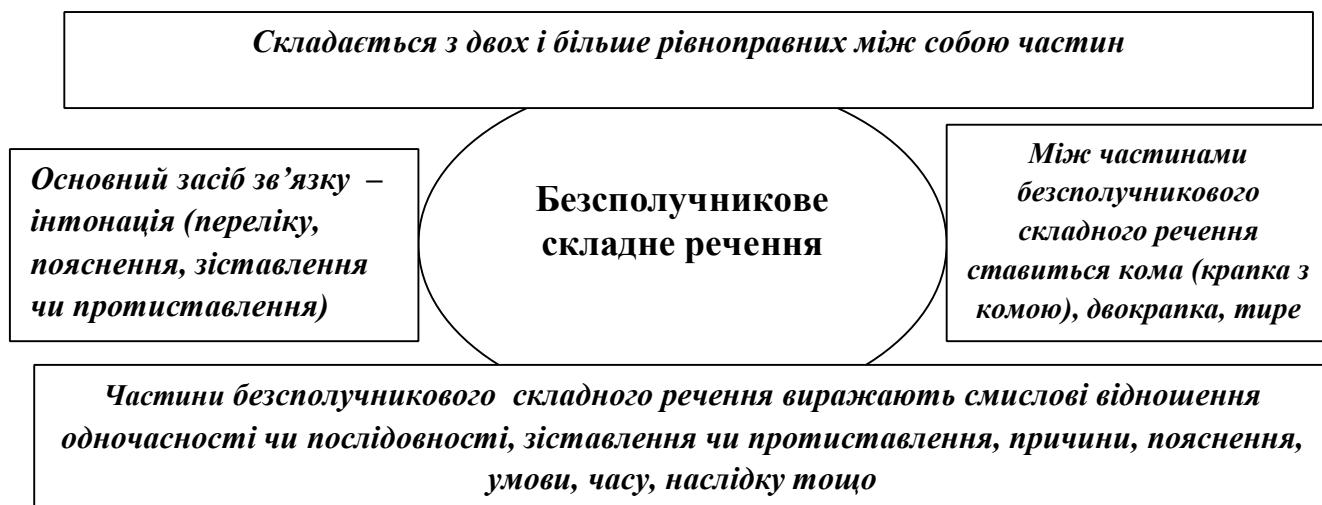
Прочитайте речення вголос, правильно інтонуючи їх. Згрупуйте речення за видами інтонації: а) безсполучникові складні речення з інтонацією переліку; б) з інтонацією пояснення; в) з інтонацією зумовленості; г) з інтонацією зіставлення.

1. Застелить скатертиною стіл під гарячий округ короваю, я пахучого хліба накраю! (Є.Гончаренко) 2. Чаклує над діжею господиня – вже тісто піднялося до країв (К.Лесьєв-Лесь). 3. У печі зникає біле чудо, гарячі пахощі пливуть. Хлібина свіжа в хаті буде – її до столу радо ждуть (С.Мордач). 4. Затишно в хаті, тепло і чисто, мову про хліб я заводжу навмисне (Ю.Кравченко). 5. Примарилось: річки круті береги (Л.Воловець). 6. Крізь темноту

самотньо горить одинокая зірка ясна, її промінь так гордо горить, не страшна їй темнота нічна! (Леся Українка)

4. Колективне опрацювання опорної схеми

Розгляньте схему. Яка інформація про безсполучникове складне речення є для вас новою? Зробіть висновок, що спільного в безсполучникового складного речення зі складносурядним і відмінного зі складнопірядним.

Сформулюйте повне визначення безсполучникового складного речення.

3. Пояснювальний диктант

Спишіть складні речення. Визначте смислові відношення між частинами складних безсполучникових речень, скориставшись таблицею.

1. Обізвався грибом – лізь у кіш.
2. Робиш добро – кайся, робиш зло – зла сподівайся.
3. Кішки гризуться – мишам привілля.
4. Люди як люди: були б ми добрі.
5. Усе минається, одна правда лишається.
6. Книгу прочитав – на крилах політав.
7. Учись змолоду: пригодиться на старість.
8. Зайця ноги носять, вовка зуби годують.
9. Життя прожити – не навколо хати обійти.
10. Бережи час: його й за гроші не купиш (Нар.творчість).

Смислові відношення між частинами складних безсполучникових речень		
1. Одночасність дій, процесів або станів	Розвиднялося, сонце зводилося з-за обрію (Є. Гуцало)	[], [] одночасність
2. Послідовність дій, процесів або станів	Лягло сонце за горою, зірки засіяли (Т. Шевченко)	[], [] послідовність
3. Причинні відношення	Пора до двору: сходять місяць і зоря (Нар. творчість)	[]: [причина]
4. Пояснювальні відношення	Щастя не кінць: прямої дороги не визнає (Нар. творчість)	[]: [пояснення]
5. Умовні відношення	Згаєш хвилину – втрадиш годину (Нар. творчість)	[умова] – []
6. Часові відношення	Прийшов березень – минули й турботи (Нар. творчість)	[час] – []
7. Наслідкові відношення	Весною сій – восени збереш (Нар. творчість)	[] – [наслідок]
8. Відношення зіставлення або протиставлення	Шумлять не ліси – скрипкові оркестри лунають. (Є. Гуцало)	[] – [] протиставлення

4. Робота з підручником

Опрацювання теоретичного матеріалу – смислові відношення у безсполучникових складних реченнях

5. Дослідження-зіставлення з елементами аналізу

Прочитайте речення, правильно їх інтонуючи. З'ясуйте, у яких реченнях кома вживається між однорідними членами, а в яких – між частинами безсполучникового складного речення.

1. Настав ранок, сонце вмило своє ще зелене від сну обличчя й розпустило промені (В.Пилип'юк). 2. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться (О. Довженко). 3. Якась добрість з'єднала берег і море, згоду і смуток (М. Коцюбинський). 4. Пахне огірками і хлібом, пахне болотом і травами, десь гукають деркачі й перепілки (О. Довженко). 5. Світло хвилями летіє з неба, сповнює повітря, несито пожирає тіні на землі, заганяє їх під дерева, куші, у гущину (О. Довженко). 6. Ріс місяць і блід, росли скелі і блідли (М. Коцюбинський). 7. І от сьогодні по синьому ранку, по блакитному сніжку, по притіненій стежині вони йдуть ловити рибу (М. Стельмах).

Випишіть безсполучникові складні речення. Визначте смислові відношення. Накресліть схеми.

6. Дослідження-характеристика

Запишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть граматичні основи. Доведіть, що речення складні безсполучникові.

1. Земля не родить без плугів, один не зрушиш скелю зроду... Нема ріки без берегів, нема героя без народу (Д. Луценко). 2. Нормальній країні героїв не треба, їй розуму треба і чистого неба (С. Реп'ях). 3. Хай підминає погода, щастя – жар-птиці перо, щастя – від Бога нагода творити добро (І. Драч). 4. Самотньо я жив, наче кінь степовий, шануючи тільки свободу, вже й скрипку – місток до людей живий – давно я закинув у воду (П. Безруч).

Укажіть спочатку на номери безсполучникових складних речень, для яких характерні смислові відношення одночасності, потім – послідовності.

7. Дослідження-трансформація

Утворіть безсполучникові складні речення, трансформувавши подані синтаксичні конструкції.

Зразок. Блискавка розпорол темнеє небо, і над землею прокотився грім. - Блискавка розпорол темнеє небо – над землею прокотився грім

1. Заходить сонечко за гори і в долині лягла темна тінь. 2. Я відчуваю, що день минає. 3. Гілка не трісне, і листок не шелесне. 4. Небо було суцільно чорне, бо його розривали блискавки. 5. Важливо пам'ятати, що людина має бути щирою, привітною. 6. Коли стихла пісня, тихо стало над степом. 7. Якщо зникає мова, то народу більше нема.

8. Виконання вправ із підручника

V. Підбиття підсумків уроку

1. Рефлексія

Складання діалогу «Що я вже знаю?» (на основі вивченого матеріалу про безсполучникові складні речення).

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VI. Домашнє завдання

Виписати 5–6 народних висловів у формі безсполучникових складних речень. Визначити смислові відношення, накреслити схеми.

УРОК 37-38

Тема. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні: кома і крапка з комою.

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: правильно ставити коми та крапки з комою між частинами безсполучникового складного речення; формувати вміння обґрунтовувати вживання розділового знака; удосконалювати навички правильного інтонуювання безсполучникового складного речення й доречного використання у побудові

усних і писемних висловлювань; розвивати логічне мислення, культуру усного й писемного мовлення; виховувати любов до мови, природи, рідного краю.

Обладнання: підручник, таблиця «Кома і крапка з комою у безсполучниковому складному реченні», роздатковий матеріал.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

*Українське слово.
Ти частка тих, що вже
давно померли, їх кров
живуца, їх жага нетлінна,
безсмертне і величне, як
Говерла, багате і
дзвінке, як Україна.
Д. Луценко*

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів

1. Перевірка домашнього завдання

2. Бліц-опитування

- Що називається складним реченням?
- На які дві групи поділяються складні речення?
- Пригадайте, що таке синоніми?
- Що називають «синтаксичними синонімами»?
- Назвіть особливості безсполучникового складного речення?
Наведіть приклад.
- Які смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення?
Приклади.

3. Експрес-контроль

Визначте смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення.

Вставте пропущені розділові знаки (завдання на картках).

1. Вечірня хмара розтанула в небі упала зоря за крутий небосхил (В.Куликов). 2. Хмара виплакала сльози ними вмилися гаї сивувата димка й досі між деревами стоїть (Б.Дегтярьов). 3. Вечірнє сонце пасторалі грало на скрипках лісу в передзвін гаїв вслухався вітер кожен квіт помалу немов людина подих затаїв (О.Фішер). 4. Ожиною терпкою пахне ліс, на пагорбі замріялась ялиця (Д.Луценко). 5. Був теплий дощ в траві стоїть вода на гілці синя бабка обсихає запах буркун гостріше молода уперше в небі ластівка ширяє (М.Рильський). 6. Це місто дивиться на мене вогнями фар ніч прикриває змерзлий місяць шматками хмар (Т.Угрин). 7. Надворі усе залито ясним засліплюючим сяйвом бадьоро цвірінькають горобці (М.Івченко).

III. Мотивація навчання

Проблемне завдання. Трансформація речення епіграфа:

Українське слово живе віки, єднає покоління, воно безсмертне і величне.

Поясніть зміст речення, підкресліть граматичну основу, визначте тип речення.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Дослідження-моделювання (робота в парах)

Об'єднавшись у пари, змоделюйте безсполучникові складні речення, поєднавши їх частини з правого й лівого стовпчиків. Визначте смислові відношення між частинами. Поясніть вживання розділових знаків.

1. Цілу осінь лили дощі,	стоїть Катря серед поля, дала сльозам волю (Т.Шевченко).
2. Реве, стогне завірюха, котить, верне полем;	зійшов місяць і вдарив ясним промінням по білих хатах (Марко Вовчок).

3. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою,	місяць високо, зіроньки сяють (Т.Шевченко.)
4. Вітрець легенький дихнув;	пливе човен по Дунаю один за водою (Т.Шевченко).
5. У гаю, гаю вітру немає;	поблизу у траві засюрчав коник (Панас Мирний).
6. Вже й ніч землю обіймає;	земля набиралась водою (К.Гордієнко).

4. Робота з підручником

Опрацюйте теоретичний матеріал – кома і крапка з комою у безсполучникових складних реченнях. Сформулюйте визначення про розділові знаки(кому і крапку з комою) у безсполучниковому складному реченні, скориставшись таблицею.

Кома і крапка з комою у безсполучниковому складному реченні	
Коли частини безсполучникового складного речення виражають одночасність або послідовність подій чи явищ, ставиться кома	Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині (В.Сосюра).
Коли частини безсполучникового складного речення не тісно пов'язані за змістом і всередині їх є свої розділові знаки, ставиться крапка з комою	Десь весело дзюрчить струмок, у скісному промінні сонця грає мушва; якесь шамотіння, якісь вечірні лісові звуки долітають до чуткого вуха (М.Коцюбинський).

5. Попереджувальний диктант

Записані речення прочитайте, правильно їх інтонуючи. Спишіть складні речення, розставляючи розділові знаки. У кожному з речень підкресліть граматичні основи.

1. Десь озивається тихо луна, бавиться хмарою хвиля сумна (К.Дужа). 2. Розлучатися важко, розлучатися мушу, я зеленим Карпатам залишу свою душу (М.Волощак). 3. По полю ніч, по полю день іде, по полю бродять тихі перегуки; смутні дерева простягають руки і скаржаться... Кому? Ніхто не зна (М.Рильський). 4. Проводжають мене чорні очі ожин, між березами дуб заблудився крислатий (С.Жук). 5. Сонце, піднімаючись угору, привітно сяє-гріє; вітерець легенький дише; жайворонки, в'ючись над дорогою, щебечуть; там, у темньому лісочку, кують зозулі (Панас Мирний). 6. Сиза галка лине через балку, йдуть шляхом корови із діброви, понад річку, як річка, розлилася парубочая розлога пісня (М.Рильський).

6. Дослідження-моделювання

Змодельуйте й запишіть уривки з поетичних творів Т.Шевченка, дібравши їхнє продовження з другого стовпчика. Визначте, у яких із них між частинами вживається кома, а в яких – крапка з комою. Свої міркування обґрунтуйте.

1. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою...	...стоїть Катря серед поля, дала сльозам волю.
2. Літа орел, літа сизий попід небесами...	...у тумані, на могилі, як тополя, похилилась молодиця молодая.
3. У неділю вранці-рано поле крилося туманомвздовж байдака знову походжає пан отаман та на хвилю мовчки поглядає.
4. Реве, стогне завірюха, котить, верне полемгуля Максим, гуля батько степами-лісами.
5. Знову закипіло синє море...	...пливе човен по Дунаю один за водою.

7. Лінгвістична гра «Третє зайве»

Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Визначте, яка синтаксична конструкція в кожній групі речень є «зайвою». Вибір обґрунтуйте.

I. 1. Осінній вечір морозом дихав

У небі місяць немов п'ятак... (В.Симоненко)

2. Сонце заходить гори чорніють

Пташечка тихне поле німіє... (Т.Шевченко)

3. Під полою поле й ліс приспала ніч
вже понурою порою півень проспівав північ (Л.Боровиковський).

II. 1. Заходить сонечко за гори
лягла в долині темна тінь (С.Черкасенко).

2. Квітне й радіє земля
сонце мережить поля (М.Сингаївський).

3. Душі здається що вона могла б
все відтворити в ясному свічаді (М.Рильський).

III. 1. Пішов козак сумуючи
нікого не кинув (Т.Шевченко).

2. Нараз майнуло щось попід стіною
Почулись кроки
Чийсь усатий вид заглянув у вікно (М.Рильський).

3. Сивіє сіно у валках
схилили голови ромени (Д.Павличко).

8. Творче конструювання

Складіть безсполучникові складні речення за поданими схемами-моделями. Виділіть у них граматичні основи.

1. [], [] (одночасність).
2. [], [] (послідовність).
3. []; []; [] (одночасність).

9. Синтаксичний практикум

Зробіть синтаксичний розбір безсполучникових складних речень за зразком (на картках)

Послідовність розбору БСР

1. Загальна характеристика складного речення.
2. Визначення смислових відношень між частинами безсполучникового складного речення.
3. Визначення виду інтонації між частинами безсполучникового складного речення.
4. Пояснення розділових знаків у реченні.
5. Побудова схеми безсполучникового складного речення.

Світло сонце, парувала земля (Петро Панч).

Зразок усного розбору

Речення складне, безсполучникове. Смислові відношення між частинами вказують на одночасність дій. Інтонація переліку виражає логічну однорідність частин. Між частинами речення ставиться кома.

Зразок письмового розбору

Речення складне, безсполуч., смисл.віднош. – одночасн. дій, кома.

1. Лягло сонце за горою, зірки засіяли (Т.Шевченко). 2. Пора до двору: сходять місяць і зоря (Нар.творчість). 3. Щастя не кінє: прямої дороги не визнає (Нар.творчість). 4. Згасш хвилину – втратиш годину (Нар.творчість). 5. Прийшов березень – минули й турботи (Нар.творчість). 6. Весною сій – восени збереш (Нар.творчість).

10. Виконання вправ із підручника

V. Підбиття підсумків уроку

1. Рефлексія

Інтерактивна вправа «Мікрофон»: «На цьому уроці я навчився...»

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VI. Домашнє завдання

1. Виписати з художньої літератури 5–6 безсполучникових складних речень, у яких між частинами вживається кома чи крапка з комою. Визначити смислові відношення, накреслити схеми.

2. Описати куточок улюбленої місцевості, використовуючи безсполучникові складні речення зі смисловими відношеннями одночасності й послідовності.

УРОК 39

Тема. Розвиток мовлення № 10. Усний вибірковий переказ тексту художнього стилю

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: на основі здобутих текстотворчих знань формувати вміння вибірково переказувати текст художнього стилю відповідно до мовленнєвого завдання; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності; збагачувати словниковий запас учнів; розвивати мовне чуття, логічне мислення, увагу, уміння співставляти, робити висновки на основі спостережень; виховувати любов до українського живопису, почуття глибокої поваги до творців прекрасного.

Обладнання: мультимедійна презентація, портрет Катерини Білокур та репродукції її картин.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

- Пригадайте й назвіть відомі вам стилі мовлення?
- У яких галузях життя використовується кожен із них?
- Пригадайте, які є типи мовлення?

2. Робота в парах. Прочитайте текст, дайте відповіді на запитання:

- Чим відрізняється художній стиль від інших стилів мовлення?
- Які особливості художнього стилю?

Художній стиль (проза, драматургія, поезія), на відміну від інших стилів, передає інформацію не шляхом звичайного повідомлення фактів, а через художні образи, використовує все багатство мовних засобів, усі елементи різних стилів. У художніх творах часто зустрічаються слова в переносному значенні. Синтаксис характеризується широким використанням простих і складних речень усіх типів.

III. Мотивація навчання

Нелегка доля випала Катерині Василівні Білокур. Художниця – легенда і дійсність наших днів. Погляньте на портрет мисткині. Зовні проста селянка. Високе чоло свідчить про розум. Посмішка на обличчі є ознакою того, що художниця займається своєю справою. А чи можна повірити, що вона не знала ні шкіл, ні академій?! Її школами були жорстокі будні та власний талант. Вона робила неможливе – самотужки опанувала секрети майстерності художника.

«А квіти я буду малювати і малювати, бо я так люблю над ними працювати, що й слів не знайду, аби висказати ті почуття до їх – моєї великої любові», – казала Катерина Білокур.

Тож сьогодні у нас є чудова нагода поринути у світ краси, буяння трав і квітів, доторкнутися до секретів творчості самотужки художниці.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Виразне читання вчителем тексту для вибіркового переказу

Катерина Білокур

Бджола виповзла з вулика, посиділа на його вологій приступці, вмилася холодною росиною, що скотилася з дашка. Її поманив до себе запах дикого маку з того боку, звідки сходить сонце. Бджола поворушила крильцями, просушила їх, на мить розслабилася, торкнулася животом прохолодного порога вулика й рвучко відштовхнулася від нього.

Через відчинені кімнатні двері Катерина відчула – пахне цвітом дикого маку. Вона згадала, що дикий мак квітує на пригірку Гетьманського урочища.

Катерина покрадьки винесла з кімнати дерев'яну триниогу. Мусила робити це тайкома, бо її малювання й досі наводило маму на безпросвітний смуток. Вона й досі переконана, що дочку наврочено цим чаклунським ремеслом.

Квола бджола втрапила в задушливий шлейф нафтового диму, що валував із гайка (трактористи палили квача, вмоченого в солярку), задихнулася і впала на цупкий буряковий лист. Тут, на землі, дихати стало вільніше. Бджола знала, що треба перечекати, перетерпіти, не думати про поразку, коли тобі й отут, під чорним крилом смердючого диму, пахне диким маком. Треба перечекати й летіти далі.

Босими, потрісканими ногами Катерина йшла землею, яку орала і засівала, жала й обшаровувала важкою щербатою сапою, яку любила й проклинала, й знову любила, бо іншого вибору в неї не було. На Катеринине серце зійшла така чиста просвітленість, за одну-єдину мить якої можна навіть покласти голову. Дехто й цілісіньке життя проживе, а не знатиме, що людина може бути ось такою, відчувати себе не результатом з'їденого хліба, сала й борщу, а радісно вистражданим підсумком усього того, що прожили її предки, і заспівом того, що проживуть її нащадки.

На маленькому дзиглику вона сіла біля тоненької стеблинки дикого маку. Катерина ще не знала, для чого знадобиться їй цей предикий мак, у якій картині він зацвіте, але передчувала, що знадобиться він неодмінно, і його треба намалювати, інакше він приходитиме в її сни, пахнутиме їй з ранку до вечора.

Зараз мак говорив їй своїм запахом: бачиш – я цвіту, і тому мені добре, і тому я щасливий, що знову літо, що немає лихих вітрів та граду, що гріє сонце, синіє небо, літають птахи, і мені досить цього для щастя. Я хочу, щоб і тобі було зі мною добре. Дивися на мене, скільки хочеш, бо сьогодні при заході сонця я опадну...

Коли Катерина змалювала червоні пелюстки маку, над її головою квола загула бджола. Жінка ледь помітно водила пензликом (їх вона майструє сама з вишневої гілочки, бляхи від консервної банки та тхорячого або ховрашкового волосу), затаювала подих при кожному порухові зап'ястя, – і тому не почувала, як бджола сіла на її руку, відпочила, а потім по ковзкій гілочці переповзла на полотно.

Тепер Катерина її побачила, і рука її завмерла, щоб випадково не струсити бджолу на землю. Вона звелася на засиджені ноги, перенесла бджолу на мак, постежила, як та ворухиться, чеберяє крильцями і соває хоботком по денцю макової чашечки.

Катерина знову присіла на стільчик, розмішала цяточку фарби на уламку скла, а коли звела погляд на полотно – бджола вже сиділа на змальованій квітці й запопадливо длубалася в пелюстках. Жінка знову перенесла бджолу, а тоді рішуче зняла рамку з полотном із дерев'яної триниоги.

За В. Яворівським; 490 сл.

2. Визначення теми й головної думки тексту. Визначення стилю, типів мовлення, які поєднано у тексті

3. Проблемне питання

– Чому автор подає дві паралельні лінії: дії Катерини і дії бджоли? (Бджола – символ працелюбності. Бджола приносить людям користь – мед, а Катерина – дарує свої картини. Бджола лікує фізично отрутою, прополісом, а Катерина лікує душі наші своїми витворами).

4. Словникова робота

Поясніть значення слів *шлейф, солярка, дзиглик, наврочити*.

Доберіть синоніми до слів *кволий, запопадливо, безпросвітній, длубатися, чеберяти крильцями*.

Поясніть написання слів: *пригірок Гетьманського урочища, дерев'яна триниога, чаклунське ремесло, соває хоботком по денцю макової чашечки*.

5. Мовленнєве завдання

– Складіть усний вибіркового переказ «Катерина малює квітку маку».

6. Повторення вимог до вибіркового переказу за пам'яткою

Пам'ятка

«Як працювати над вибіркового переказом»

- Прочитати (прослухати) текст.

- Визначити його тему й основну думку.
- Обміркувати тему, запропоновану для вибіркового переказу.
- Відібрати з тексту матеріал, необхідний для розкриття теми.
- Визначити основну думку переказу (вона не обов'язково має збігатися з основною думкою тексту).
- Продумати композиційну форму викладу (опис, розповідь, роздум).
- Скласти план переказу.
- Дібрати слова для зв'язку частин переказу.

7. Колективне складання плану вибіркового переказу тексту

Орієнтовний план

1. Таємний задум художниці.
2. Чиста просвітленість у серці.
3. Замилування квіткою маку.
4. Бджола на полотні.

8. Повторне читання тексту вчителем

9. Усне вибіркоче переказування тексту за складеним планом

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- Які труднощі виникли у вас під час виконання роботи?
- Як ви їх подолали?
- Що, на вашу думку, вдалося, а що – ні?

VII. Домашнє завдання

Написати у зошитах вибірковий переказ тексту, опрацьованого на уроці.

Урок 40-41

Тема. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні: двокрапка

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: правильно ставити двокрапку між частинами безсполучникового складного речення; формувати вміння обґрунтовувати вживання розділового знака; удосконалювати навички правильного інтонування безсполучникового складного речення й доречного використання у побудові усних і писемних висловлювань; аналізувати і порівнювати виражальні можливості безсполучникових складних речень із синонімічними синтаксичними конструкціями; розвивати мовлення, увагу та пам'ять школярів; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пізнавальну активність; удосконалювати вміння висловлювати власну думку; виховувати патріотичні почуття, любов до рідної мови.

Тип уроку: урок застосування знань, умінь та навичок.

Обладнання: підручник, таблиці «Двокрапка в безсполучниковому складному реченні», роздатковий матеріал для самостійної роботи.

*Не навчаючись, не навчишся
Народна мудрість*

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів

1. Перевірка домашнього завдання

2. Мовна розминка (усно)

Доповніть записані на дошці речення так, щоб утворилися складні:

Сонце пече так...

Кричать сови...

Можна все на світі вибирати...

На високій горі...

III. Мотивація навчання

Робота з епіграфом до уроку

Поясніть значення народного прислів'я, висловіть власну позицію щодо важливості навчання. Перебудуйте просте речення у складне безсполучникове речення.

IV. Повідомлення теми і мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Творче спостереження з елементами аналізу

Прочитайте виразно текст. Яку роль у ньому відіграють безсполучникові складні речення? Які смислові відношення вони передають?

Нам важко обійтись без густих лісів безкраїх полів та садів без їхніх мешканців у нашій душі завжди жила часточка всього цього. Іноді сидючи біля моря дивишся навколо чайки літають над головою десь у товщі води плавають медузи і риби. А як радісно легко буває часом на душі сидиш усадку слухаєш співи птахів та шум дерев. Хіба не чудово? Але найдивніші найдивовижніші почуття переповнюють людину під час відвідування лісу. Спершу навкруги тихо. Ось подув легенький вітерець ураз зашуміли дерева почувися віддалені голоси пташок. Обернешся і одразу підскочиш на місці щойно прямо перед носом пролетів шпак. Знову тиша... Аж раптом десь над тобою потріскують сухі гілки дуба прудка білка перескакує з дерева на дерево у пошуках їжі. Неймовірна краса! (К. Інгінова)

Випишіть безсполучникові складні речення, що відповідають поданим схемам.

1. []: [причина].
2. []: [пояснення].
3. []: [доповнення].

Користуючись схемами, сформулюйте правила вживання двокрапки в безсполучникових складних реченнях. Свої висновки зіставте з теоретичним матеріалом підручника.

2. Робота з підручником

3. Колективне опрацювання теоретичного матеріалу за таблицею

Двокрапка в безсполучниковому складному реченні	
ставиться тоді, коли друга частина його вказує на причину того, про що йдеться в першій частині	ставиться тоді, коли друга частина його розкриває, пояснює або доповнює зміст першої частини в цілому чи одного з її членів
1. Зелений яр сьогодні незвичайний: хисткий туман хитається на дні (С.Черкасенко). 2. Позбавивши себе лісових блукань з рушницею за плечима, він би, мабуть, не прожив і року: в цих блуканнях був його порятунок (О. Гончар).	1. Простої істини не забувай: людина й слово – то світи космічні (М.Самійленко). 2. Из синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів (М. Коцюбинський).

4. Пояснювальний диктант

Спишіть речення, пояснити вживання розділових знаків. Свої міркування обґрунтуйте.

1. На світі складно все і просто: заходить сонце, щоб зійти (З.Кучерява). 2. Тямлю, як нині: малим ще хлопчиною в мамині пісні заслухувавсь я (І.Франко). 3. Ступа сутулий вечір без очей: зіркі зірки ще не повиступали (Є. Гуцало). 4. Краси чарівної мені не хвали: із личка ще зроду води не пили! (Р.Бернс) 5. Я вірю: той щасливий у житті, хто путь служіння людям вибирає (К.Лесьєв-Лесь). 6. Що таке творчість? Я сформулював би це так: творчість – це найчастіше здатність захоплюватись і вміння своє захоплення передати іншим (О.Гончар). 7. Нема чого печалитися всує: чимало бід минуло і мине. Біда організовує й гуртує, а це в житті народу – головне (І Гнатюк). 8. Скиньте з Шевченка шапку та отого дурного кожуха. Відкрийте в нім академіка, ще одчайдуха-зуха, ще каторжника роботи. Ще нагадайте усмі: йому було перед смертю всього лише сорок сім (І.Драч).

5. Дослідження-моделювання

Завершіть народні прислів'я, скориставшись довідкою, запишіть їх, обґрунтуйте вживання двокрапки.

1. Рідна мова – не полова: 2. Бабиних груш не руш: 3. Замкнув вовка межі вівці: 4. Живемо, як сорока на тину: 5. Добре бідному: 6. Бідний і на тім світі на панів робитиме: 7. Добре найнявся: 8. Любов – не пожежа: 9. Зовиця – як синиця: 10. Брати – що коти: 11. Говори до гори, гора горою : 12. У старого голова, як решето: 13. Наговорила: 14. Така господиня: 15. Ото ткач: ... *(Народна творчість)*.

Довідка. 1. ... її за вітром не розвієш. 2. ... свої трясини і бабі неси! 3. ... нехай тюрму знає. 4. ... хто не йде – сполохне. 5. ... од багатства голова не болить. 6. ... пани в котлі кипітимуть, а бідняк дрова носитиме. 7. ... дають рано води, а ввечері пити. 8. ... займеться – не погасиш. 9. ... вона все хвостом вертить. 10. ... вони погризуться і помиряться. 11. ... вона стоїть собі в спокою. 12. ... багато було, та висіялось. 13. ... на осіці кислиці, а на вербі груші. 14. ... на три городи – одна диня. 15. ... нитка рветься, а він в плач.

5. Лінгвістичне дослідження (робота в парах)

1. Прочитайте речення один одному. Визначте на слух: а) просте чи складне речення б) сполучникове чи безсполучникове речення. Спишіть, визначте граматичні основи. Накресліть схеми у зошиті до кожного речення.

Речення для аналізу

1. Попрошалося ясне сонце з чорною землею, виступає круглий місяць з сестрою зорею, виступають із-за хмари, хмари звеселіли. 2. Чорна хмара з-за Лиману небо, сонце криє, сіре море звірюкою то стогне, то вие. 3. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою, пливе човен по Дунаю один за водою. 4. Пливе човен води повен, ніхто не спиняє. Земля чорніє, дримає розум, серце мліє.

6. Дослідження-трансформація

Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними перебудуйте на безсполучникові. Поясніть вживання двокрапки.

1. Дерево благають, щоб парості розпустило в їхнім біднім краї *(Т.Шевченко)*. 2. З дороги видно було, як вився у низині кривульками глибокий та каламутний Прут *(М.Коцюбинський)*. 3. Я бачив, як вітер березу зломив, коріння порушив, гілля потрощив *(В.Александров)*. 4. Чую, як листя берези про тебе говорить *(Є.Гуцало)*. 5. Я пам'ятаю, як урочисто проводжали в поле плугатарів із раннім плугом *(М.Стельмах)*.

7. Творча майстерня

За поданим початком побудуйте складні безсполучникові речення. Зробіть синтаксичний та морфологічний розбір речень

1. Із-за темних обвислих хмар нарешті виглянуло сонце...
2. Я знаю важливу істину...
3. По вулиці вітер віє та сніг замітає...
4. Щаслива людина в гармонії з природою...

8. Творчий диктант

Доповніть початки складних речень так, щоб утворилися безсполучникові, ураховуючи типи смислових відношень, подані в дужках (завдання на картках).

Культура мовлення – це духовне обличчя людини ... (пояснення). Основою мовленнєвої культури є грамотність ... (доповнення). Але цим поняття мовленнєвої культури не вичерпується. Будеш вслухатися в живе мовлення, користуватися словниками, вдумливо читати політичну, художню, наукову літературу, звертаючи при цьому увагу на особливо вдалі висловлювання, на побудову речень ... (умова-наслідок). Треба активно розвивати своє мовлення ... (пояснення). Культура мовлення тісно пов'язана з культурою мислення ... (причина). Мовлення тоді гарне, коли воно повно й точно передає думки чи відтворює образи, легко сприймається, усім зрозуміле. Грамотне, багате мовлення – не тільки ефективний засіб передачі й сприйняття думок та образів. Це ще й вияв поваги до людей, до народу... Отже, висока культура мови не можлива без високої загальної культури ... (пояснення).

9. Виконання вправ із підручника

V. Підбиття підсумків уроку

1. Рефлексія

Інтерактивна вправа «Мікрофон»: «На цьому уроці я навчився...»

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VI. Домашнє завдання

1. Скласти безсполучникові складні речення за поданими схемами-моделями. Виділити в них граматичні основи. Зробити синтаксичний розбір одного з речень.

1. []: [причина].
2. []: [пояснення].
3. []: [доповнення].

Урок 42-43

Тема. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні: тире

Мета. Формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: правильно ставити тире між частинами безсполучникового складного речення; формувати вміння обґрунтовувати вживання розділового знака; правильно будувати безсполучникові складні речення з різними смисловими відношеннями між частинами, добирати до них синтаксичні синоніми; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; аналізувати і порівнювати виражальні можливості безсполучникових складних речень із синонімічними синтаксичними конструкціями; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пізнавальну активність; удосконалювати вміння висловлювати власну думку; виховувати любов до рідної мови.

Тип уроку: застосування знань, умінь і навичок.

Обладнання: підручник, схема, таблиця «Тире в безсполучниковому складному реченні», тести.

Щоб бути великим, треба почувати себе малим
Латинський вислів

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів

1. Перевірка домашнього завдання
2. «Асоціативний куц»

будова
зв'язок між частинами
смислові відношення
розділові знаки
схематичне зображення
види інтонації

III. Мотивація навчання

Проблемне завдання. Трансформація речення епіграфа:

Щоб бути великим, треба почувати себе малим (*Латинський вислів*)

Перебудуйте складнопідрядне речення у безсполучникове, поясніть зміст та смислові відношення між частинами, поставте розділовий знак.

IV. Повідомлення теми і мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Творче моделювання

Із поданих пар простих речень складіть і запишіть безсполучникові складні. Виразно прочитайте. Яка інтонація властива побудованим конструкціям?

1. Зробив добро для тебе чоловік. Ти вдячний будь йому повік. 2. Зробив добро ти чоловіку. Приємно буде вам обом (Д.Білоус). 3. Заздрість ходить, носом водить, зло насіє. Лихо вродить (В.Герман). 4. Не діли душі наполовину. Тріщини іржа покриє враз (П.Камінський). 5. Сивий лірник заспіває. У когось скотиться сльоза (Б.Гірський). 6. Кожне слово хай іскриться. Мова не загине (С.Мордач). 7. Книгу прочитав. На крилах політав (Нар.творчість).

Визначте смислові відношення між частинами безсполучникових складних речень. Користуючись таблицею, сформулюйте правила вживання тире в безсполучниковому складному реченні.

Тире в безсполучниковому складному реченні	
Частини порівнюються, зіставляються або протиставляються	Зайця ноги носять – вовка зуби годують (Нар.тв.). Поглянув я на ягнята – Не мої ягнята! Обернувся я на хати – Нема в мене хати!(Т.Шевченко)
Друга частина речення виражає наслідок	Пильно, пильно подивилась – сльози покотились (Т.Шевченко)
Перша частина речення виражає час або умову	Була б охота – знайдеться робота(Нар.тв.)
Передається швидка зміна дій, явищ	Погасив світло знов – ось тобі й ніч (Є.Гуцало)

2. Пояснювальний диктант

Спишіть речення, розставте розділові знаки. Поясніть вживання тире в безсполучниковому складному реченні

1.Раптом лунає катастрофічний стук і шум розвалюється айсберг (О. Довженко). 2. Приїхали до лісу зійшло сонце (Григорій Тютюнник). 3. Не буде птахів серце людське стане черствим (М. Стельмах). 4. Здобудеш освіту побачиш більше світу (Нар. творчість). 5.Прийшла пора гриби лісами бродять, нас павутиння срібне перейма (В.Гужва). 6. Надвір вийдеш дощ та туман непроглядний в хаті не краще сіро аж жовто наче димом накурено (Панас Мирний). 7. Упаде мороз на яблуневий цвіт тоді залишимося без врожаю (Нар.творчість). 8. Грати словом долею грати (Г.Світлична). 9. Землі кланяйся низько до хліба будеш близько(Нар. творчість)

3. Лінгвістичне дослідження (робота в парах)

Спишіть, вставляючи пропущені букви. Вкажіть складні безсполучникові речення, що складаються з однотипних простих речень, та складні безсполучникові, що складаються з різнотипних простих речень. Чи належить до безсполучникових складних речень конструкція з прямою мовою?

Пер..пілка бігла по ст..рні, воїн мчався полем на коні. Він копитом – прямо на кр..ло, заскр..піло рем..нем сідло. Взяв солдат поран..не пташа: не ч..рства була його душа. І в цю мить догнали вороги – задзв..ніли шаблі навкруги. Він усіх п'ятьох пер..рубав, тільки й сам посічений упав. До грудей тулилося пташа, мов кв..ліло: «Ой, яка душа!»(П.Воронько)

4. Спостереження з елементами аналізу

Прочитайте народні вислови. Дослідіть, яку функцію виконує в них тире. Згрупуйте речення за правилами пунктуації: а) тире між підметом і присудком; б) тире в неповному реченні; в) тире в безсполучниковому складному реченні.

1. Дай язикові волю – заведе в неволю. 2. Добрий намір– то вже півсправи. 3. Дурний язик – голові не приятель. 4. Млин меле – борошно буде, язик меле – біда буде. 5. Не допомагай грошима, а краще – плечима. 6. Не дорогий початок, а – кінець. 7. Не спіши побалакати – спіши працювати. 8. Порожня бочка гучить, а повна – мовчить. 9. Пуста думка – зайва ноша. 10. Склав план – діло зробиш. 11. Слово без діла – гітара без струни. 12. Язык мій – часто ворог мій (Нар.творчість).

5. Творче конструювання

Завершіть народні прислів'я, запишіть їх. Обґрунтуйте смислові відношення між частинами БСР.

1. Про землю піклуєшся – ... 2. Сиділи три дні – ... 3. Пожаль вовк кобилу – ... 4. Чумакові віз ламається – ... 5. Птицю пізнати по пір'ю – ... 6. Грім не гряде – ... 7. Багато диму – ... 8. Більше діла –... (Народна творчість)

Для довідок. 1. ... золотим зерном милуєшся. 2. ... висиділи злидні. 3. ... залишив хвіст і гриву. 4. ... чумаку ума набирається. 5. ... людину по мові. 6. ... мужик не перехреститься. 7. ... мало тепла. 8. ... менше слів.

6. Дослідження з обґрунтуванням

Знайдіть умовно односкладні та двоскладні прості речення у складі безсполучникових складних. Визначте види речень, дайте характеристику, підкресліть граматичні основи.

1. Стихла пісня – тихо стало над степом (С. Склярєнко). 2. За вихором продріботіла над самою землею одірвана од гурту хмара – з неї пішов лапятий, рідкий дощ (Г. Колісник). 3. Зникає мова – народу більше нема (К. Ушинський). 4. Я не бував за дальніми морями, чужих доріг ніколи не топтав – в своїм краю під буйними вітрами щасливим я і вільним виростав (В. Симоненко). 5. Над лісом знялося сонце – туман справді почав розступатися (Д. Міщенко). 6. Я ближче підходив до врочистого дуба-велетня – він більшав у моїх очах, виростав у височінь, розпросторювався кроною (Є. Гуцало). 7. Буде вода – буде все (О. Гончар). 8. Учи азбуку – прийде хліб у руку (Народна творчість).

7. Лінгвістичний практикум (робота в парах)

Складіть узагальнюючу таблицю «Розділові знаки у складному безсполучниковому реченні»

Знаки	Значення	Приклади
,		
;		
:		
–		

8. Виконання тестових завдань (взаємоперевірка)

1. Віднайдіть безсполучникове складне речення, у якому зміст обох простих речень протиставляється або зіставляється.

А Минув рік, минув другий – козака немає (Т. Шевченко).

Б Ізот Лобода було сокиру зробить – нічим її не пощериш (О. Гончар).

В Погуляли – купую на купі од Києва до Умані лягли ляхи (Т. Шевченко).

Г Висипали запорожці – лиман човни вкрили (Т. Шевченко).

2. Визначте безсполучникове складне речення, у якому перше речення повідомляє про умову дії в другому.

А Пішла б же я утопилась – жаль душу згубити (Т. Шевченко).

Б Зілля дива наробило – тополею стала (Т. Шевченко).

В Захочеш свіжини – приходь на вечерю до нас (М. Стельмах).

Г Зійшло сонце – ляшки-панки покотом лежали (Т. Шевченко).

3. Укажіть безсполучникове складне речення з тире.

А Гаряча хвиля раптово вдарила в серце у руках він тримав гарно вишиту шовковою заплоччю лляну сорочку (Б. Малик).

Б Климко підвівся ноги одразу загули і налилися гарячим (Гр. Тютюнник).

В На луках туманець при самій воді стелеться лелеки вздовж болота походжають (Гр. Тютюнник).

Г Дивлюсь позаду мене вода озеро (М. Вінграновський).

4. Визначте безсполучникове складне речення, у якому ставиться крапка з комою.

А У житах заблудилась дорога нагорбатились верби над нею за ними прокльовуються зорі (М. Стельмах).

Б Повалило снігом потонули в ньому хати і дерева невидима собачня потягнула свої зморені голоси по своїх домівках (*М. Вінграновський*).

В Небо над Києвом висіло похмуре беззоряне принишкле воно теж ждало чогось лихого тяжко дихалося під таким небом город був наче накритий ним здавалося все має тут задихнутися ще до ранку (*П. Загребельний*).

Г Тут уже зблискували вогні чулися людські перегуки й перемови гоготіло полум'я в печах роздмухувалися горни в кузнях (*П. Загребельний*).

5. Визначте безсполучникове складне речення, у якому ставиться двокрапка.

А Раптом моє серце тенькнуло опустилося трохи вниз і радісно завмерло невдалік від отруйного стебла воронячого ока стоять два близнюки-червоноголові (*М. Стельмах*).

Б Море чисте спокійне небо голубе сонячне проміння скопом сиплеться в воду (*О. Кониський*).

В Не було ні хомути ні оглобелі ніхто не сіпав за віжки вказуючи шлях (*В. Дрозд*).

Г Розпочалися жнива закочуй рукава (*Нар. творч.*)

Прочитайте текст. Виконайте завдання 6-8 до нього.

1. Агал витягнув із шкіряних піхов гострого довгого ножа, прицілився й метнув у кибитку, що стояла кроків за тридцять. 2. Ніж застряг у дошці на палець, вона тріснула й розкололась. 3. Так, у нього рука тверда і око зірке – нехай вороги стережуться. 4. Минув ще тиждень. 5. Тепер Борисфен був на відстані триденного переходу. 6. Далі табуни й отари не йшли: тут починалися володіння скіфів-хліборобів. 7. Після обіду на вигоні біля Агалової кибитки всі зібрались на захоплююче видовисько: молоді пастухи об'їжджали коней.

6. Визначте безсполучникове складне речення, у якому частини синтаксично рівноправні.

А перше; Б друге; В шосте; Г сьоме.

7. Визначте безсполучникове складне речення, у якому друга частина розкриває зміст першої.

А друге; Б третє; В шосте; Г сьоме.

8. Визначте безсполучникове складне речення, у якому друга частина називає причину дії, що повідомляє перша.

А друге; Б третє; В шосте; Г сьоме.

9. Укажіть безсполучникове складне речення.

А. Чорнокрилі розбишаки відлітають геть, сердито та хрипко перемовляються між собою (*Гр. Тютюнник*).

Б. Літа мої молодії марно пропадають, очі плачуть, чорні брови од вітру линяють (*Т. Шевченко*).

В. Із-за лісу, з-за туману місяць впливає, червоніє, круглолиций, горить, а не сяє (*Т. Шевченко*).

Г. На подвір'ї Сашко пригнувся під вікнами знову, прокрався до груші, почепив на сучок ножа, тихо обмів віником валянки (*М. Вінграновський*).

Д. Біга Катря боса лісом, біга та голосить (*Т. Шевченко*).

10. Визначте безсполучникове складне речення, частини якого є синтаксично рівноправними.

А Сашко не повірив своїм очам: на стежці перед ним стояв Сіроманець! (*М. Вінграновський*)

Б. Ось упала галузка, ось розігнулася гілка, ось з-під листка грабового вивільнилась мережана лопать папороті (*Є. Гуцало*).

В. І мати одразу зрозуміла його: Андрій задумав убити свого брата Остапа (*М. Хвильовий*).

Г. Перші краплі крихітними копитцями пробігли по затоці – починався дощ (*В. Дрозд*).

Д. Після пам'ятної втечі у грозову ніч кінь дуже змінився: він став передбачливіший та обережніший (*В. Дрозд*).

11. Визначте безсполучникове складне речення, частини якого вказують на одночасність дій або явищ.

А. Діти намостили птахові м'яку постіль з вати у старій картонній коробці з-під взуття; її поставили біля Чубарикового ліжка (*Л. Смілянський*).

Б. Лось опустил голову, приножуючись до ополонки, далі, з витягнутою шиєю, ступив ще трохи, ось-ось маючи торкнутися губами до осклілого блакитного шумовиння, ніздрі затремтіли в передчутті холодної води (*Є. Гуцало*).

В. Ось тільки в лісі туман тримається якнайдовше, він тут хапається за кожен виарок, сіріє в горіховій гущавині, коливається над дзеркалом озера (*Є. Гуцало*).

Г. Командир глянув на годинник, інші глянули теж (*О. Гончар*).

Д. Скрипне хвіртка, висунеться з неї дитяча голівка, стригне очима по вулиці (*Гр. Тютюнник*).

12. Визначте безсполучникове складне речення, у якому друга частина розкриває або доповнює зміст першої.

А. Мрячився дощ, при горі-долині миготіло село, гуркотів у небі високий літак (*М. Вінграновський*).

Б. Але він не міг того зробити: кричати на вулиці не личить благородним дітям (*В. Винниченко*).

В. Зовні софора трохи схожа на акацію, тільки молодою її гілки навмисне покрутять та пов'яжуть (*О. Гончар*).

Г. Тут срібно жєбонить синя-синя долинкова вода, я нахиляюсь до неї, п'ю її спів і прислухаюсь до шелесту отави (*М. Стельмах*).

Д. Вони були зодягнені чистенько і просто: дівчатка ходили в спідничках з блузочками, хлопці – в широченних, відпрасованих штанах (*Гр. Тютюнник*).

Ключ

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Відповіді	а	в	б	в	а	б	г	в	б	б	в	д

9. Творче моделювання

Складіть і запишіть речення за схемами.

1. [] – [порівняння].

2. [], [], [], [].

3. []: [доповнення].

4. [] – [наслідок].

10. Виконання вправ із підручника

V. Підбиття підсумків уроку

1. Рефлексія

Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

1. Що виступає засобом зв'язку в БСР?

2. Які смислові відношення властиві БСР?

3. До яких сполучникових складних речень синонімічні БСР, між частинами яких уживається двокрапка, тире?

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VI. Домашнє завдання

Скласти міні-есе з використанням БСР.

УРОК 44-45

Тема. Розвиток мовлення №11-12. Контрольний вибірковий переказ тексту художнього стилю (на основі декількох джерел)

Мета. Формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: з'ясувати рівень сформованості вміння учнів виділяти в текстах художнього стилю основну інформацію та відтворювати її відповідно до стильових вимог текстів, добирати потрібний мовний матеріал; удосконалювати вміння письмово будувати висловлювання, передаючи основну інформацію прочитаних текстів художнього стилю; розвивати творчу уяву, логічне мислення, пам'ять, увагу; розвивати здатність учнів переносити раніше засвоєні знання і вміння в нову ситуацію; формувати вміння дотримуватися норм мовленнєвої культури, зв'язно

висловлюватися в контексті змісту; виховувати повагу до історії, культури й традицій українського народу.

Обладнання: тексти для переказу, ілюстративний матеріал, пам'ятка.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

– Які стилі й типи мовлення вам відомі?

– Які особливості художнього стилю?

III. Мотивація навчання

– Що варто пам'ятати, готуючись до вибіркового переказу тексту?

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Основний зміст роботи

1. Виразне читання текстів учителем

Текст №1

Мабуть, природа створила хлібну зернину в мить високого натхнення, яке витратила вона й на саму людину. І в чи не найголовнішому слові нашої мови «життя» предки не лише воздали заслужену хвалу житу-годувальнику, а й визнали його вічні заслуги в долі людства. У зернину, у цей маленький тугий злиточок матерії, стільки вкладено життєвої енергії, добра, безсмертя, що його таїна й досі здається нам магичною.

Усе в нас від нього, від хліба.

А втім, і самі ми, кожен із нас, – дитина своїх батьків, свого народу й хліба.

Людей, які прийшли з доброю місією, із чистим серцем чи доброю новиною, на нашій землі завжди зустрічали з хлібиною на вишитому рушнику. Короваєм благословляли молодят, без хлібини не можна було зайти в нову оселю.

Уся історія нашого народу пов'язана з історією хліба, з мистецтвом його вирощувати, готувати тісто, пекти, з гречним, вихованим ще з дитинства вмінням його їсти. Цілий цикл, у якому є свої таємниці, досвід, розрахунок. Цикл, за яким можна вимірювати літа людського життя (В. Яворівський).

Текст №2

Люди сіють хліб. Щедро оспівана ця праця людська. Зерно для людини і досі залишається земним дивом. Наливається соками землі й сонця. Тішить нас буйними врунами. Красується. Радує врожаєм. Повертається до людей повносилою вдячністю землі.

До землі, як і до хліба, звикають з дитинства, з юних літ. І тоді вже до старості не розлучаються з нею. Щасливий той, хто має на землі власноруч прокладену борозну, хто по своєму відкривав хліб, пізнавав його пахощі з колоска.

Нелегко дається хліб. Справжню ціну йому складають хлібороби, ті, хто до землі найближче. Хто від засіву до жнив живе сподіваннями й турботами хлібної ниви, у кого в душі вміщується весь колосковий лан.

Хлібом багата наша Батьківщина. З хлібом нам далеко видно – на всі сторони світу (М. Сингаївський).

Текст №3

Ледь-ледь збиралося на досвіт. І мати, вмившись, зодягали чисту сорочку, підв'язувалися карунковим, вишитим у хрестики фартухом.

Невдовзі досвіткове помешкання освітлювалося живими зайчиками – нараз спалахували сухі дрівця та, потріскуючи голосними пострілами, і коли полум'я лизало своїм язиком челюсті, піч гототіла. Доки варилося снідання, мати місила тісто.

Неньчині обіруччя раз по раз занурювалися в діжу, од чого ослінчик аж двигтів. Тісто вимішувалося, крутішало, коли ж, нарешті, воно ставало в'язким, як гума, і вже важко було працювати руками, мати припиняли роботу. «Вставайте, хлопці, – наказували нам, – поїсте і розходьтеся, бо буду хліб викачувати».

Поснідавши, батько йшов на роботу, а я, підсукавши холоші, біг на кінець городу, щоб наламати широких капустяних листків. За цей час в оселі вже стояв паркий дух. На ліжкові, засланому простирадлом, а поверх ще й рушником, пузатилося кілька кругленьких

паляничок. Мати були вся в роботі – легкими помахами рук вони витягували опецьок тіста, вмокали у воду руки, щоб воно не прилипало до рук, й перекидаючи з однієї долоні в другу, формували круглу, наче сонце, хлібину. Злегка поплескавши верхівку, ненька клали паляницю на рушник. Робили вони це так вправно, що я навіть не встигав вволю надивитися.

Доки мати викачували останню, найменшу, що призначалася мені, паляничку, я біг за лопатою і, внісши, приставляв її до припечі. Розіславши капустяний листок поверх ясеневого язика лопати, вони змащували його олією або притрушували борошном й усаджували хлібину. Біле тіло паляниці нараз обдувало гарячим духом печі (В. Скуратівський).

Текст №4

У всі віки, на всіх перепуттях історії хліб був найбільшим з багатств. Коли його обмаль, чваньковите золото – просто непотріб. Його закопують в землю, як мерця, його ховають за ковані двері, як найпідлішого злочинця. А хліб і в бундючні хороби, і в прості селянські оселі здавна вносили на підносах з шанобою. Ти, золото, годишся тільки для того, щоб на тобі подавати до столу звичайний чорний житній хліб. Недарма збіднілі народи відверталися від держав, що мали багато золота, й простягали руки до тих, які мали багато хліба.

Хліб переважає все. Одне пшеничне зерно тяжче за гори золота. Вкинуте в землю, воно за один лише рік дає тисячі зерен. А золотий мішок вік пролежить в землі і нічого не вродить.

Тож недарма хлібом і біллю зустрічає Русь своїх дорогих гостей. Ідїть, народи! Русь не відмовить вам, як не відмовить у хлібі сусід сусідові, село селу. Можливо, в інших державах не так заведено. Можливо, там, де владарює золото, за хліб і гребуть золото. А у нас ні. У нас віддають хліб тією ж міркою, якою позичали... Ми позичаємо хліб на багатство (В. Земляк).

2. Визначення теми й головної думки текстів. Визначення стилю, типів мовлення, які поєднано у тексті.

3. Словникова робота. З'ясування значення вжитих у текстах переказу слів, що містяться в пасивному словнику учнів

Поясніть значення слів *гречний, буйні вруна, борозна, карунковий, обіруччя, опецьок тіста, перепуття*.

Доберіть синоніми до слів *воздати, чваньковитий, шаноба, обмаль*.

4. Мовленнєве завдання

– Підготуйте вибіркового переказ текстів художнього стилю (на основі кількох джерел) на тему «Хліб у нашому житті». Скористайтеся пам'яткою.

5. Повторення вимог до вибіркового переказу за пам'яткою

– Розгляньте пам'ятку «Як готуватися до вибіркового переказу текстів художнього стилю (на основі кількох джерел)». Запам'ятайте особливості побудови вибіркового переказу текстів художнього стилю (на основі кількох джерел).

Пам'ятка

«Як готуватися до вибіркового переказу текстів художнього стилю (на основі кількох джерел)»

1. Прочитати тексти.

2. Визначити стиль, тип і жанр мовлення кожного тексту.

3. Скласти складний план відповідно до теми і змісту висловлювання.

4. Виділити найважливішу інформацію в текстах, необхідну для переказу.

5. Подумки відкинути другорядне.

6. Викладати матеріал послідовно.

7. Не скорочувати текст надмірно.

8. Слід пам'ятати про причиново-наслідкові зв'язки та зображувально-виражальні особливості висловлювання.

6. Самостійне складання плану переказу

7. Повторне читання текстів учителем

8. Самостійна робота учнів над переказом

VI. Підсумок уроку

Відповіді на запитання, що виникли в учнів під час написання контрольного переказу.

VII. Домашнє завдання

Повторити вивчене про безсполучникове речення.

УРОК 46

Тема. Контрольна робота № 3 (тестування) з теми «Безсполучникове речення».

РМ № 13. Аудіювання

Мета: Формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: з'ясувати рівень засвоєння мовних знань і сформованості вмінь та навичок із теми «Безсполучникове складне речення»; формувати вміння та навички застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці; з'ясувати можливі недоліки під час опанування мовної теорії; прийняття рішення щодо подальшої організації навчальної діяльності у процесі вивчення цього розділу; розвивати логічне й образне мислення, орфографічну пильність, пам'ять, навички самостійної роботи, увагу; формувати вміння оцінювати результати та робити відповідні корективи; виховувати працьовитість, самостійність, відповідальність; формувати почуття любові до традицій свого народу та природи своєї країни.

Тип уроку: урок перевірки й корекції знань, умінь та навичок.

Обладнання: тест (варіанти I, II).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми й мети уроку

III. Основний зміст роботи

1. Інструктаж щодо виконання тесту

2. Виконання учнями контрольної роботи

I варіант

I рівень

1. Продовжте визначення: «Безсполучниковим складним реченням називається таке речення, у якому...».

А одне просте речення за змістом граматично залежить від іншого і з'єднується з ним за допомогою підрядного сполучника або сполучного слова;

Б прості речення рівноправні за змістом і пов'язані сурядним сполучником;

В наявний лише один головний член;

Г прості речення об'єднані за змістом та інтонацією без допомоги сполучників чи сполучних слів.

2. Знайдіть безсполучникове складне речення.

А Засуджують те, що не розуміють (*Нар.творчість*).

Б Вмирає людина, але живе краса (*П.Загребельний*).

В Багатому у двір котиться, а бідному – з двору (*Нар. творчість*).

Г Підходиш ближче – нема нікого (*Л.Костенко*).

3. Укажіть безсполучникове складне речення з однорідними простими.

А Багато снігу – багато хліба.

Б Де сніг буде – хліба прибуде, де вода розіллється – сіна набереться.

В Свій, не свій – на дорозі не стій.

Г Опеньки з'явилися – літо скінчилося (*Нар.творчість*).

4. Визначте безсполучникове складне речення з неоднорідними простими.

А Щастя має ноги, біда має роги.

Б Ранні пташки росу п'ють, пізні слізки ллють.

В Щастя біжить, а нещастя летить.

Г Не копай другому яму – сам упадеш (*Нар.творчість*).

5. Укажіть, у якому безсполучниковому складному реченні замість коми слід поставити тире.

А Всі дівчата були тільки в червоних кибалках, одна Мотря прийшла в квітах та в стрічках (*І.Нечуй-Левицький*).

Б Сонце світило на київські гори; золоті верхи сяяли й неначе горіли (*І.Нечуй-Левицький*).

В Кругом Києва в долині зеленів густий ліс, синів за Дніпром, ніби повитий сизим туманом, бір... (*І.Нечуй-Левицький*).

Г Проскурниця посадила Мелашку вечеряти, вона й ложки не вмочила (*І.Нечуй-Левицький*).

6. Укажіть смислові відношення між простими реченнями в поданому безсполучниковому складному:

Є здоров'я – є все (*Нар.творчість*).

А Умовно-наслідкові.

Б Причиново-наслідкові.

В Часові.

Г Друге речення пояснює інше.

Д Друге речення вказує на причину і дію першого речення.

II рівень

1. Знайдіть правильну схему зазначеного речення, розставивши розділові знаки.

Ось день проминув зник і вечір погожий ніч криє і місто і табір ворожий. (Леся Українка)

А [], [], [], []

Б [], [], []

В [], []

2. Установіть відповідність між безсполучниковими реченнями та їх схемами - моделями (розділові знаки випущено).

1. Пролітав буйний вітер над морем по безмірним широкім просторі білі хвилі здіймались високо і знялися од вітру ще швидше загукали як військо вороже... (<i>Леся Українка</i>)	А [], [] одночасність
2. Все здалось до роботи перевесло й шнур плуг сокира й лопата виводили мур. (<i>Леся Українка</i>)	Б []: [] пояснення
3. Винесли тіло цариці люд заступив йому путь. (<i>Леся Українка</i>)	В []; [] одночасність
4. Поблискують черешеньки в листі зеленім черешеньки ваблять очі діточкам маленьким. (<i>Леся Українка</i>)	Г [] – [] зіставлення

3. Складіть і запишіть речення за поданими схемами:

А []:[причина].

Б [умова] – [].

III рівень

Зробіть повний синтаксичний розбір речення. Накресліть схему.

Важливо пам'ятати: людина має бути щирою, привітною (*О.Корніяка*).

IV рівень

Складіть невеликий нарис (7-9 речень) у художньому стилі на тему: «Зимові примхи», використовуючи безсполучникові складні речення.

II варіант

I рівень

1. Продовжте твердження: «Безсполучниковим складним реченням називається таке речення, у якому...».

А наявний лише один головний член;

Б одне просте речення за змістом граматично залежить від іншого і з'єднується з ним за допомогою підрядного сполучника або сполучного слова;

В прості речення рівноправні за змістом і пов'язані сурядним сполучником;

Г прості речення об'єднані за змістом та інтонацією без допомоги сполучників чи сполучних слів.

3. Віднайдіть безсполучникове складне речення.

А Дмухнув вітер понад ставом – і сліду не стало (*Т. Шевченко*).

- Б Людині треба, щоб її робота залишалася після неї самої жити (*Ю. Яновський*).
- В Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою (*Т. Шевченко*).
- Г Луги, струшуючи срібну росу, розляглися співами своїх соловейків, голосним куванням сивих зозуль (*Панас Мирний*).

3. Визначте речення, яке відповідає схемі [] – [] (розділові знаки пропущено).

- А Ще сонячні промені сплять досвітні огні вже горять (*Леся Українка*).
- Б Вітер віє на долину колише билину рід до роду листи пише та на Україну (*Народна творчість*).
- В Явір зелененький на воду схилився козак молоденький сильно зажурився (*Народна творчість*).
- Г Вже тиха осінь ходить берегами на вербах трусить листячко руде (*Л. Костенко*).

4. Укажіть безсполучникове складне речення, між частинами якого смисловий зв'язок – протиставлення подій і явищ.

- А Мати вірила: земля усе знає (*М. Стельмах*).
- Б Два голуби гудуть, голубка туркоче (*Народна творчість*).
- В Подивилась ясно – заспівали скрипки (*П. Тичина*).
- Г Не русалонька блукає – то дівчина ходить (*Т. Шевченко*).

5. Укажіть розділовий знак, який пропущено в реченні: Будеш сіяти з сумом – вродить печаль (*М. Стельмах*).

- А кома; Б двокрапка; В тире; Г крапка з комою.

6. Визначте безсполучникове складне речення зі значенням частини послідовності.

- А Відберіть у людини мову, і вона здичавіє (*І.Цюпа*).
- Б Сьогодні день прекрасний – я в Карпатах (*С. Галябарда*).
- В Ось зараз відізветься дзвінок, я відкрию двері й онімію від радості (*І.Вільде*).
- Г Літо з дощами – осінь з грибами (*Нар. творчість*).

Прієвень

1. Визначте речення за схемою.

[], [], [], [].

А У неї запаморочилась голова; вона крикнула і трохи не впала на місці (*І. Нечуй - Левицький*).

Б Варвара заворушила пальцями, повернула очима; на їй убрання замаяло (*І. Нечуй-Левицький*).

В У степу було тихо: блищали од сонця стерні і ковила понад шляхом, сріблилася важка, обвішана розочками роси павутина (*Григір Тютюнник*).

Г Брязкали сталевими тарелями вагонні буфети, перегукувалися дударі-стрілочники, сюрчали у свої сюрчки й вимахували ліхтарями зчіплювачі вагонів, видзвонювали молоточками по колесах обходчики поїздів... (*Григір Тютюнник*).

2. Установіть відповідність між схемами та безсполучниковими складними реченнями (розділові знаки пропущено).

I. Сім'я вечера біля хати вечірня зіронька встає дочка вечерять подає.	а) [] – [], [].
II. У всякого своя доля і свій шлях широкий той мурує той руйнує той неситим оком за край світа зазира.	б) [], [], [].
III. Поглянув я на ягнята не мої ягнята.	в) [] : [].
IV. Зійде сонце утру сльози ніхто не побачить.	г) [] : [], [], [].
V. Умовк Кобзар сумуючи щось руки не грають. (<i>З творів Т. Шевченка</i>)	

3. Складіть і запишіть речення за поданими схемами:

А [] : [] : [висновок].

Б [час] – [].

III рівень

Зробіть повний синтаксичний розбір речення. Накресліть схему.

Дерево міцне корінням – людина трудовим горінням (Нар. творчість).

IV рівень

Складіть невеликий нарис (7-9 речень) у художньому стилі на тему: «Весна невпевненими кроками ступає по землі...», використовуючи безполучникові складні речення.

3. Проведення контрольного аудіювання

4. Інструктаж до проведення аудіювання.

5. Читання вчителем тексту. Виконання учнями тестових завдань.

6. Відповіді вчителя на запитання учнів (після того, як тестові завдання виконано та здано).

Перша сходинка в науку

Славетний український математик Михайло Васильович Остроградський народився 1801 року на Полтавщині. Із юних літ Михайло мріяв про військову службу. І хтозна, як склалася б доля сина пересічного українського поміщика, якби не автор славетної «Енеїди» Іван Котляревський. Навчався Михайло в полтавській гімназії. Ще восьмирічного привіз його батько з глухого хутора до губернського міста і влаштував у Будинок виховання дітей бідних дворян при тій же гімназії. Будинок існував лише рік, проте встиг зажити слави як заклад, що давав пристойні знання з математики, географії й літератури. Заснував його знаний письменник, директор училища і генеральний суддя Полтавської губернії Василь Васильович Капніст.

Але юного Остроградського тут мало що захоплювало. Багато з того, чого тут навчали, він вже знав, а чого не знав, давалося йому без щонайменших зусиль, тому й бив хлопчина байдики. Другого року навчання, навесні, саме на вербному тижні, у Будинку сталася подія: доглядачем призначили відставного штабс-капітана Івана Петровича Котляревського. Високий, кощавий, з витягнутим і закарлюченим носом, він став водночас грозою вихованців і їхнім чуйним наставником. За якихось два місяці в Будинку було наведено лад. Від старших гімназистів вихованці довідалися, що новий доглядач пройшов шлях від кадета до штабс-капітана, служив у Сіверському карабінерному полку, який було організовано з ліквідованих царицею Катериною II українських козацьких формувань. Під час війни з Туреччиною Котляревський був ад'ютантом командуючого корпусом.

Багато чого дізналися вихованці про свого доглядача: що за мужність його відзначили при здобутті Бендер, що він мудро провів переговори з буджацькими татарами, що за доблесть був удостоєний ордена Святої Анни. Та найбільше юнаків захоплювала історія про те, як запорожці, що жили на Дунаї, довідавшись, що Котляревський є автором книжки про Енея, яка ходила в рукописних списках, запрошували його до себе за старшого. Спершу вихованці мало вірили, що їхній доглядач якось причетний до написання «Енеїди». Ну який з нього пійт? Хто б це дозволив офіцерові на війні віршувати? Але якось на уроці, присоромлюючи за лінощі одного з учнів, Котляревський продекламував:

Батьки, які синів не вчили,

А гладили по головах,

І тільки знай, що їх хвалили,

Кипіли в нафті в казанах...

На все життя запам'ятався учневі Остроградському той день, коли Іван Петрович загадав вихованцям химерну задачу. Летів у небі клин гусей, а назустріч йому гусак. «Здрастуйте, сто гусей!» – привітався. «А нас не сто, – почув у відповідь. – Щоб було сто, треба ще стільки, та півстільки. Та чвертьстільки і ти один...» Хлопці довго мовчки терли лоби. Тоді Михайло наважився і випалив:

– Гусей летіло тридцять шестеро!

– Правильно, Остроградський! – відповів Іван Петрович. – Бути тобі другим Ейлером!

– А хто він? – червоніючи, запитав Михайло.

– Геніальний математик, був членом Петербурзької академії наук. Хочеш стати академіком?

– Не хочу! – дзвінко промовив Михайло. – Піду у військо...

– Похвально! Але щоб знав: для військової справи Леонард Ейлер зробив більше, ніж усі генерали й адмірали разом. Є така наука навігація, яка допомагає визначати місцезнаходження кораблів у відкритому морі. Хто робить це краще, той перемагає в морських боях. Праці Ейлера з картографії, про рух планет, про припливи й відпливи вивчаються в усіх кадетських корпусах. Найпершу наукову розвідку він написав, маючи 19 років. Було то в Швейцарії, де він народився. Паризька академія наук якраз оголосила конкурс на найкраще розв'язання задачі про розташування шогл на кораблях. Леонард Ейлер, який моря в очі не бачив, задачу розв'язав математично. Через рік він переїхав до Петербурга, де невдовзі став професором, а тоді й академіком. Працював так, що швидко втратив зір на одне, а тоді й на два ока. Але й сліпий продовжував диктувати математичні праці своїм синам. До речі, один з Ейлеревих синів, Христофор, був військовим, служив у Війську Запорозькому, мав грамоту від самого кошового Петра Калнишевського...

Чимало цікавих задач загадував Іван Петрович своїм вихованцям. Найпершим їх розв'язував зазвичай Остроградський. Тому доглядач радив йому якнайсерйозніше вивчати математику.

Коли розпочалася війна з наполеонівською Францією, Михайло Остроградський навчався у третьому класі гімназії. Хвалитися успіхами в навчанні не міг, але й задніх не пас. У цьому була заслуга Івана Петровича, який частенько давав йому доброго прочухана. Проте з початком війни все змінилося: у Полтаві Котляревський бував лише наїздами, бо формувалася п'ятий козацький полк на Хорольщині.

Але надії улюбленого наставника Михайло Остроградський все-таки виправдав. Навчався математики в Харківському університеті, а пізніше – у навчальних закладах Парижа. Жодного диплома про вищу освіту він так і не одержав, проте в Парижі звернув на себе увагу таких велетів математичної науки, як Ампер, Пуассон, Фур'є. Саме у Парижі Михайло Остроградський розпочав свої математичні дослідження, які невдовзі, вже в Росії, принесли йому феноменальне визнання: 1830 року він став академіком Петербурзької академії наук.

Основні праці Остроградського стосуються математичної фізики, математичного аналізу, теоретичної механіки; відомі його праці з алгебри та теорії ймовірностей. Його відкриття увійшли в науку під назвами «метод Остроградського», «формула Остроградського» тощо.

Михайло Остроградський – автор кількох підручників, які відіграли важливу роль у підвищенні наукового рівня викладання математики у вищій школі. Він був одним із засновників Петербурзької математичної школи, дійсним членом Нью-Йоркської, Туринської, Римської, Паризької академії наук, почесним членом багатьох наукових товариств. А першим на виняткові математичні здібності Остроградського звернув увагу Іван Петрович Котляревський (За М.Сорокою).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь:

1. Згадайте, де народився математик Михайло Остроградський.

- А на Харківщині;
- Б на Київщині;
- В на Полтавщині;
- Г на Львівщині.

2. Укажіть, про що мріяв Михайло з юних літ.

- А про наукові дослідження;
- Б про роботу лікарем;
- В про вчительську роботу;
- Г про військову службу.

3. Згадайте, скільки років було Михайлу, коли батько привіз його до Будинку виховання дітей бідних дворян при Полтавській гімназії.

- А восьмирічним;

- Б десятирічним;
- В п'ятнадцятирічним;
- Г сімнадцятирічним.

4. Укажіть, як давалося Михайлові навчання.

- А завдяки серйозним зусиллям;
- Б без найменших зусиль;
- В легко чи важко в залежності від настрою;
- Г легко чи важко в залежності від стану здоров'я.

5. Згадайте, коли призначили Івана Котляревського доглядачем Будинку.

- А першого року навчання Остроградського, восени;
- Б першого року навчання Остроградського, навесні;
- В другого року навчання Остроградського, навесні;
- Г третього року навчання Остроградського, взимку.

6. Укажіть звання доглядача Івана Котляревського.

- А відставним штабс-капітаном;
- Б відставним полковником;
- В відставним генералом;
- Г відставним генерал-полковником.

7. Укажіть, що найбільше юнаків захоплювало у доглядачеві.

- А Котляревський був удостоєний ордена Святої Анни;
- Б Котляревського відзначили при здобутті Бендер;
- В Котляревський вдало провів переговори з татарами;
- Г запорожці, що жили на Дунаї, запрошували Котляревського до себе за старшого.

8. Згадайте, якого науковця за приклад для наслідування І.П.Котляревський запропонував учневі Остроградському.

- А Ампера;
- Б Фур'є;
- В Ейлера;
- Г Пуассона.

9. Укажіть, де навчався Михайло Остроградський математики.

- А у Петербурзькому університеті, а пізніше у навчальних закладах Лондона;
- Б у Петербурзькому університеті, а тоді у навчальних закладах Рима;
- В у Харківському університеті, а потім у навчальних закладах Петербурга;
- Г в Харківському університеті, а пізніше у навчальних закладах Парижа.

10. Визначте школу, одним із засновників якої став Михайло Остроградський.

- А Петербурзької математичної школи;
- Б Паризької математичної школи;
- В Лондонської математичної школи;
- Г Нью-Йоркської математичної школи.

11. Визначте, у чому полягає заслуга доглядача Будинку І.П.Котляревського.

- А він першим звернув увагу на математичні здібності Остроградського й підтримав їх;
- Б він силою примушував учня Остроградського вивчати математику;
- В він захопив учня Остроградського розповідями про мандрівки Енея, чим заохотив його до навчання за рубежем;
- Г він сприяв захопленню учнем Остроградським математикою, розповівши йому про привабливу долю Ейлера.

12. Укажіть якості І.П.Котляревського, про які дізнався читач із тексту.

- А мужність і доблесть на війні;
- Б дотепність і гострий розум;
- В вимогливість до себе та до інших;
- Г освіченість, ерудованість, пильну увагу до вихованців.

Ключ

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Відповіді	В	Г	А	Б	В	А	Г	В	Г	А	А	Г

VI. Підбиття підсумків уроку

Рефлексія

Вправа «Ланцюжок думок»

Відповіді на запитання, які виникли в учнів під час виконання контрольних робіт.

VII. Домашнє завдання

Повторити теоретичний матеріал із теми «Безсполучникове складне речення. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні».

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ СПОЛУЧНИКОВОГО Й БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ

УРОК 47

Тема. Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: сформувані в учнів поняття про складне речення з різними видами зв'язку; навчити дев'ятикласників визначати основні ознаки складних синтаксичних конструкцій і структуру їх; розвивати вміння визначати вид складних речень з різними видами зв'язку, відрізняти їх від інших видів складних речень та простих ускладнених речень, складати лінійні та структурні схеми; розвивати творчі здібності; розвивати логічне та критичне мислення, культуру мовлення, вміння узагальнювати; навчати висловлювати власну думку; виховувати любов до творчості Т.Шевченка.

Обладнання: підручник, дошка, проектор.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Спостереження. Прочитайте текст. Дослідіть його синтаксичну організацію.

Летим; дивлюся, аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Меж ярами над ставами
Верби зеленіють.

(Т.Шевченко)

2. Завдання до тексту

- Підкреслити граматичні основи.
- Виділити частини складних речень.
- Указати засоби зв'язку між простими частинами складного речення (інтонація).
- Який це вид складних речень? (безсполучникове)
- Поясніть розділові знаки.

III. Мотивація навчання

1. Розв'язання проблемного завдання. Давайте дещо змінимо в записаних реченнях (переспіваємо Шевченка).

Летим; дивлюся, аж світає,

Край неба палає,
А соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
А меж ярами над ставами
Верби зеленіють.

- Які засоби зв'язку між першим і другим простими реченнями? (інтонація)
- Між другим і третім? (інтонація)
- А між третім і четвертим? (інтонація і сполучник сурядності)
- Дослідіть друге складне речення.

Учитель. Отже, у цих складних реченнях поєднано 2 види зв'язку: безсполучниковий і сполучниковий сурядний.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Учитель. Тож сьогодні ми починаємо вчити складне речення з різними видами зв'язку. А присвятимо цей урок творчості Т.Г.Шевченка.

- Які ж види зв'язку можуть бути у складних синтаксичних конструкціях? Довідаємося про це, провівши спостереження над реченнями.

2. Спостереження над реченнями

Запишіть речення. Визначте засоби зв'язку між простими реченнями у складному. Укажіть на тип конструкції:

- А безсполучниковий і сурядний зв'язок;
- Б безсполучниковий і підрядний зв'язок;
- В сурядний і підрядний зв'язок;
- Г безсполучниковий, сурядний і підрядний зв'язок.

Накресліть лінійну і структурну схеми цих речень.

1. Ляхи заснули, а іуди
Ще лічать гроші уночі,
Без світла лічать уночі,
Щоб не побачили, бач, люди. («Гайдамаки»).
2. Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить,
І на апостольськiм престолі
Чернець годований сидить. («Єретик»).
3. Над річкою, в чистім полі,
Могила чорніє,
Де кров текла козацькая,
Трава зеленіє. («Тарасова ніч»).
4. Настане день, настане час,
І розіллється знов медами
Земля, що освятив Тарас
Своїми муками-ділами,
Земля, що окрилив Тарас
Громовозвукими словами. (М.Рильський).

3. Робота з підручником. Робота в парах. Прочитайте теоретичний матеріал. Зверніть особливу увагу на ті відомості, про які не йшлося на цьому уроці. Запишіть 2 запитання до теоретичного матеріалу. Поставте ці запитання своєму товаришеві.

4. Гра «Мікрофон». Записані запитання учні по чергово ставлять однокласникам.

5. Спостереження над стилістикою. Прочитайте текст з належною інтонацією. (Текст проєктується на дошку). Дайте відповідь на запитання.

- У яких стилях використовуються речення з різними видами зв'язку?
- Яка їх роль у науковому стилі?
- Яку функцію виконують у художньому та публіцистичному стилях?

- Чому вживання їх недоречно в офіційно-діловому стилі?

Складні речення з різними видами зв'язку є ознакою книжного мовлення, але їх функції в різних стилях неоднакові.

У науковому стилі складні речення з різними видами зв'язку служать засобом вираження складних думок, допомагають чітко й послідовно викласти матеріал. Найчастіше тут використовуються речення інформативного характеру з підрядним і сурядним зв'язком. Вони дають можливість виражати найскладніші здобутки людської думки в будь-якій сфері наукових знань.

У художньому і публіцистичному стилях такі речення виконують образну функцію. Уміле їх використання разом з простими конструкціями робить мову художніх і публіцистичних творів багатою, гнучкою, образною.

(М. Пентилюк).

6. Виконання тренувальних вправ

1. Перепишіть речення, підкресліть граматичні основи.

- Укажіть сполучниковий і безсполучниковий зв'язок.
- Яке речення виконує лише інформативну функцію?
- Яке ще й функцію образності?
- До якого стилю належить кожне з речень?
- Поясніть розділові знаки.
- Накресліть лінійну і структурну схеми речень.

Надрукувати перші твори Тарасу Шевченкові допоміг Євген Гребінка, який відібрав п'ять віршів поета до альманаху «Ластівка», він же сприяв виходу у світ поетичної збірки молодого автора під назвою «Кобзар», що містила всього вісім творів; саме ці твори відкрили нову епоху в українській літературі (З підручника).

Шевченко невіддільний від української культури, він виріс і виховувався на її традиціях, але найбільше творче натхнення він здобував з народного життя, що кипіло непокорю, бунтом, жагучою ненавистю до кріпацтва (О. Гончар).

7. Виконання вправи з підручника

VI. Підведення підсумків уроку

Творча робота

Складіть усне висловлювання про складне речення з різними видами зв'язку, даючи відповіді на питання. Проілюструйте відповіді реченнями з роботи на уроці.

- Які є типи складних синтаксичних конструкцій?
- Які засоби зв'язку в них використовуються?
- У яких стилях мовлення вживаються складні синтаксичні конструкції?
- Яку функцію виконують у різних стилях мовлення?

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал з підручника.
2. Виписати з підручника літератури 6 речень з різними видами зв'язку.
3. Скласти твір-опис весняного саду, використовуючи речення з різними видами зв'язку.

УРОК 48

Тема. Складні речення з різними видами зв'язку (тренувальні вправи)

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглибити поняття про складне речення з різними видами зв'язку, основні ознаки і структуру їх; розвивати вміння визначати вид складних синтаксичних конструкцій, складати лінійні й структурні схеми; розвивати творчі здібності; розвивати логічне та критичне мислення, культуру мовлення, вміння узагальнювати; навчати висловлювати власну думку; виховувати любов до рідного слова; сприяти осмисленню учнями синтаксичного багатства художнього поетичного й прозового мовлення.

Обладнання: підручник.

Тип уроку: урок засвоєння навичок й умінь.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання

2 учні читають домашній твір, указують речення з різними видами зв'язку.

III. Мотивація навчання

Гра «Закінчити речення»

- Складна синтаксична конструкція – це...
- Є такі типи зв'язку у складних синтаксичних конструкціях:...
- У художньому стилі мовлення складні речення з різними типами зв'язку виконують функцію...

IV. Оголошення теми й мети уроку

Отже, сьогодні ми продовжуємо вчити складні речення з різними видами зв'язку. Як ви вже помітили, є багато моментів, на які слід звернути увагу.

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. **Дослідження-характеристика.** Виразно прочитайте уривок з поезії Тараса Шевченка. Дослідіть синтаксичну організацію поетичного твору. Накресліть схему складної синтаксичної конструкції.

Тече вода з-під явора
Яром на долину,
Пишається над водою
Червона калина,
Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

2. **Робота з підручником.** Опрацюйте теоретичний матеріал. Зверніть особливу увагу на ту частину, де мова йде про поєднання сполучникового і безсполучникового зв'язку. Запишіть 2 запитання до теоретичного матеріалу. Поставте ці запитання своєму товаришеві. Підберіть власні приклади.

3. **Гра «Мікрофон».** Записані запитання учні почергово ставлять однокласникам.

4. **Робота біля дошки.** Запишіть речення. Підкресліть в них граматичні основи. Накресліть схеми речень.

Рожевий пил спадав, синіло все кругом, і коси золоті зоря вплітала в трави (*В. Сосюра*). Пекучий день, щебечуть птиці, де яворів шумлять сади (*В. Сосюра*). У далекому полі підвівся пізній місяць; в долині, за городами, по-осінньому тривожилась перелітна птиця; а пісня сумувала й сумувала під густим склепінням лип, на яких ще неяскравою порошею починала колихатися місячна доріжка (*М. Стельмах*).

5. **Робота з текстом.** Прочитайте текст, спроектований на дошку. До якого стилю мовлення він належить? Зверніть увагу на художні засоби. Запишіть складні речення з різними видами зв'язку, підкресліть у них граматичні основи, накресліть схеми.

Степ

Комусь, не степовикові, не зрозуміло, як живуть люди на голій, порожній рівнині, а малий Данилко виходив крадькома з хати, покинувши сестру, коло якої був за няньку. Степ простелявся перед ним, як чарівна долина, на якій пахне трава, пахнуть квіти, навіть сонце пахне, як жовтий віск.

І скільки всіляких ласощів росте на степу, яких можна попоїсти і потім приблукати до батька, що пасе ватагу панських овець, мов військо, а батько дасть шкоринку з хліба й маленьку цибулинку та солі до неї.

На степу росте багато їстівного зела, треба лише знати, яке з нього можна їсти, щоб, бува, блекоти не вхопити чи жаб'ячого маку, а різні там брандушки, або козельці, або молочайник, або пасльон та дикий мак – це вже неабиякі ласощі, степові гостинці. І степом можна йти безвісти і лягати на землю, прикласти вухо до землі – то тільки вмій прислухатися – шумить і гомонить, а коли лягти горілиць і вдивитися у глибоке небо, де плывуть хмарки у

синьому повітрі, тоді, здається, що сам летиш у небі, одірвавшись від землі, розсуваєш руками хмари, ростеш під синім повітрям і, вернувшись на землю, бачиш – скільки живих друзів у тебе на степу.

І хочеться знати, куди падає сонце, кортить дійти рівним степом до краю землі й заглянути в прірву, де вже чимало назбиралося погаслих сонць, і як вони лежать на дні провалля – як решета, як сковороди чи як жовті п'ятаки?(Ю. Яновський).

6. Виконання вправ із підручника

7. Дослідження-трансформування. Перебудуйте складні безсполучникові речення у речення з різними видами зв'язку. Накресліть їх схеми.

Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли: у нас нема зерна неправди за собою (Т.Шевченко). Вечірні барви тихо облягли село, над Великим шляхом тріпнулась зоря, десь далеко-далеко запечалилась пісня (М. Стельмах).

VI. Підведення підсумків уроку

1. Рефлексія

- Чи задоволені ви своєю роботою?
 - Що вам найкраще запам'яталося?
- 2. Складіть** тестове завдання на вивчену тему.
- 3. Оцінювання навчальних досягнень.**

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал.
2. Виконати вправу з підручника.
3. Придумати 6 речень на тему: «У весняному лісі», використовуючи складні речення з різними видами зв'язку.

УРОКИ 49-50

Тема. Розвиток мовлення № 14-15. Контрольний твір у публіцистичному стилі мовлення на морально-етичну тему

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: перевірити рівень володіння учнями вмінням писати твір на задану тему, добираючи мовні засоби, характерні для відповідного стилю і типу мовлення; з'ясувати рівень сформованості загальних текстотворчих умінь, рівень орфографічної і пунктуаційної грамотності; удосконалювати культуру писемного мовлення; розвивати творчу уяву, логічне мислення, пам'ять, увагу; формувати гуманістичний світогляд особистості, розширювати її культурно-пізнавальні інтереси; розвивати здатність учнів переносити раніше засвоєні знання і вміння в нову ситуацію, робити висновки на основі спостережень; виховувати повагу до загальнолюдських моральних цінностей, формувати високі моральні риси.

Обладнання: мультимедійна презентація, таблиця «Словничок мистецьких термінів», ілюстративний матеріал.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. «Хвилинка мудрих думок»

– Прочитайте прислів'я. Які моральні чесноти вони увиразнюють?

Добре ім'я – найкраще багатство. Бережи честь змолоду. Сумління – найкращий порадник. Добре довго пам'ятається, а лихе довше. Шануй сам себе, шануватимуть і люди тебе. Сміливого й куля не бере.

2. Спостереження з елементами аналізу

– Прочитайте текст. Визначте його тему та основну думку. До якого стилю мовлення належить текст?

– Чи пов'язаний цей текст з морально-етичними проблемами (торкаються проблем поведінки, особливостей характеру, поглядів, переконань, що визначають життєву позицію людини)?

– Зробіть висновок про основу культурних взаємин між людьми.

У культурі взаємин людей слід назвати зобов'язаність, увічливість, тактовність, скромність, точність, совість.

Зобов'язаність – це точність виконання доручення, єдність слова й діла.

Почуття міри, яке дозволяє виявити повагу до кращих якостей іншої людини та відшукати власну гідність, – ось у чому полягає тактовність. Скромність виявляється в умінні людини бути особистістю, не грати чужої ролі.

Точність означає вміння цінити своє слово, не кидати його на вітер. Якщо людина завжди виконує те, що обіцяє, на неї можна покластися.

Совість є важливою рушійною силою у стосунках людей. Правила етикету роблять норми культури стосунків демократичними, бо пропонують повагу гідності людини.

В основу виховання, на думку вчених, покладено увагу людей, без якої не можна нічого досягти.

Досить повчальною є мудрість «золотого правила» доброзичливості: «Що бажали б ви, щоб люди вам чинили, те ви чиніть їм».

Усвідомлення цих мудрих порад та виховання в собі культури поведінки – складний процес, який потребує роботи розуму й волі, систематичного тренування й самодисципліни. Проте ця робота винагороджується шанобливим ставленням людей та почуттям власної гідності (Л. Феофілов).

III. Мотивація навчання

Матеріалом для творів на морально-етичну тему здебільшого є саме життя. Кожна людина повинна навчитися спостерігати навколишній світ, аналізувати думки і вчинки людей та на підставі прийнятих у суспільстві морально-етичних норм і власного досвіду робити правильні висновки.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

У творі публіцистичного стилю емоційно розкриваються теми, що хвилюють читача. Готуючись до написання такого твору, треба зважати на його призначення (замітка в часопис, газетна стаття, передмова до збірок художніх творів тощо).

Щоб написати твір у публіцистичному стилі на морально-етичну тему, треба використовувати:

- різні за метою висловлювання речення (розповідні, окличні, спонукальні);
- називні речення;
- висловлювання з риторичними питаннями;
- інверсійний (непрямий) порядок слів;
- лексику і фразеологію, що передають вашу оцінку теми;
- слова з переносним, образним значенням;
- повтори, нанизування однорідних членів речення, протиставні, заперечні конструкції.

2. Опрацювання пам'ятки «Як писати твір у публіцистичному стилі»

Пам'ятка

«Як писати твір у публіцистичному стилі»

• Обираючи жанр твору, пригадайте особливості публіцистичного стилю. Можливо, це буде газетна або журнальна стаття.

• У таких творах можна писати про: а) ставлення людини до багатств природи; б) цікаві випадки, повчальні для інших; в) розмірковування, ким бути і яким бути; г) те, у чому щастя людини; г) те, що таке вихованість тощо.

• Оскільки твір морально-етичного спрямування, то пам'ятайте, що в ньому мають переважати роздуми із уведенням описів та розповідей. Виділіть у тексті вступ, тези й висновки як складові твору на морально-етичну тему.

• Для аргументації своїх думок посилайтеся на висловлювання відомих людей суспільства.

- У морально-етичних творах необхідно використовувати яскраві приклади з реального життя, крилаті вислови, прислів'я, приказки для емоційності сприйняття.
- Висловлюйте власну позицію, а не загальноприйняту, час від часу стверджуючи, що це ваша власна думка.
- Уникайте нагромадження штампів (у цьому плані, має велике значення, варто зазначити).
- Дотримуйтеся вимог щодо публіцистичного стилю: логічність, послідовність викладу, докладність, що базується на фактах, чіткість.
- Запишіть на чернетці кілька головних думок, складіть план твору.

3. Мовленнєве завдання

– Складіть твір у публіцистичному стилі мовлення на самостійно обрану морально-етичну тему.

Учитель оголошує орієнтовні теми твору:

Гнів – сліпий порадник (*Народна мудрість*).

Зрада – найбільший злочин на землі.

Людина, яка не вміє мовчати, не вміє й говорити (*І. Вільде*).

Не скупись ніколи людям на добро.

Які моральні якості я ціную в людині найбільше?

Що значить жити по совісті?

Що значить бути справді культурною людиною?

4. Самостійне складання плану твору

5. Ознайомлення зі словничком етичних термінів

Словничок етичних термінів

Альтруїзм	співчуття до інших людей, безкорисливе служіння їм, готовність до самозречення в ім'я їхнього блага
Ввічливість	зовнішній вияв доброзичливості до всіх, готовності надати послугу кожному, хто в ній має потребу, делікатність, такт
Гріх	провина людини перед Богом внаслідок порушення нею Божих заповідей
Гуманізм	принцип світогляду, в основі якого лежить переконання в безмежності можливостей людини і її здатності до вдосконалення, вимога свободи і захисту гідності особистості
Доброзичливість	відчуття задоволення по відношенню до щастя, благополуччя, успіху інших людей
Заздрість	вороже відчуття досади по відношенню до щастя, успіху, матеріальної, культурної, моральної переваги іншої особи
Зловтіха	відчуття насолоди, яку переживає особа, спостерігаючи за нещастям іншої особи
Любов	інтимне глибоке почуття, що може бути спрямоване на іншу особистість (кохання), людську спільноту або ідею і характеризується найвищою емоційно-духовною напруженістю
Малодушність	слабкість волі особистості; нездатність людини відстояти і втілити в життя ті моральні принципи, у які вона вірить
Милосердя	жаліслива і діяльна любов, що виражається в готовності допомагати кожному нужденному і поширюється на всіх людей і все живе
Моральна культура	ступінь оволодіння особистістю моральним досвідом людства, дотримання у поведінці моральних норм і принципів, готовність до постійного самовдосконалення
Обов'язок	відповідальність людини перед суспільством, Батьківщиною, конкретною людиною, що впливає з моральних норм
Самозреченість	добровільне принесення в жертву власних інтересів заради інтересів інших людей
Совість	здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль,

	самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їхнього виконання і здійснювати самооцінку вчинків
Співчуття	ставлення до іншої людини, що ґрунтується на визнанні законності її потреб та інтересів; розуміння почуттів і думок іншої людини, надання моральної підтримки її прагненням і готовність сприяти їх здійсненню
Цинізм	слова і дії, у яких виявляється наруга над моральними принципами, осміювання дорогих людям ідеалів, приниження людської гідності
Чесність	одна з найважливіших вимог моральності; до неї входять правдивість, принциповість, вірність взятим зобов'язанням, суб'єктивна переконаність у власній правоті, щирість перед іншими і перед собою
Честолюбство	почуття, що виявляється як мотив дій, які здійснюються заради суспільних почесностей, набуття впливовості в будь-якій сфері життя
Честь	ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства; зв'язується з конкретним суспільним становищем людини, родом її діяльності, моральними заслугами

6. Самостійне складання письмового твору (робота на чернетці)

– Складіть за обраною темою твір у публіцистичному стилі за самостійно складеним планом.

7. Самостійне редагування твору на морально-етичну тему та переписування до зошита

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- Сьогодні на уроці мені вдалося (не вдалося)...
- Одержані знання допоможуть мені...

VII. Домашнє завдання

Повторити вивчене про складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку.

УРОКИ 51-52

Тема. Розділові знаки в складних реченнях із різними видами зв'язку

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглибити знання учнів про складне речення з різними видами зв'язку; ознайомити з особливостями пунктуації в складних синтаксичних конструкціях; формувати пунктуаційні вміння; розвивати творчі здібності, логічне та критичне мислення, культуру мовлення, вміння узагальнювати; навчати висловлювати власну думку; виховувати любов до рідної природи та художнього слова.

Обладнання: підручник, фотоетюд «Троянди, вкриті інеєм»

Тип уроку: урок засвоєння навичок й умінь.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Обговорення складних моментів із вправи підручника.
2. 2 учні читають складені вдома речення.
 - Чи можна вважати ці речення текстом? Обґрунтуйте свою думку.
3. **Бліц-опитування**
 - Які речення називають складними синтаксичними конструкціями?
 - Скільки частин може входити до складної синтаксичної конструкції? Чи може складатися складне речення з різними видами зв'язку з двох умовно простих частин? Відповідь обґрунтуйте.
 - Які розділові знаки переважають між частинами складносурядних і складнопідрядних речень?
 - Які розділові знаки вживаються в безсполучниковому складному реченні?

III. Мотивація навчання

Спостереження

Послухайте поезію Максима Рильського «Приморозок».

Троянди паморозь іскристо-сиза вкрила,
Хоч бідні пуп'янки ще прагнуть розцвісти;
Летить до вирію, до теплої мети
Гусей згуртованих черга ширококрила.

Човни у пристанях, і згорнуто вітрила,
Як перечитані від милої листи,
У лісі паростка живого не знайти,
У полі хліб людський людська рука скосила.

А от же пуп'янки у мене на столі
Сьогодні розцвіли у хатньому теплі,
На стеблах, живлених солодкою водою,

І зелениться рунь крізь сонну каламуть,
І знаю, що човни – не нині, то весною
За срібними гусьми по водах попливуть.

- Знайдіть і прочитайте складні речення з різними видами зв'язку.
- Накресліть їх схеми.
- Як ви можете пояснити крапку з комою в першому реченні?

IV. Оголошення теми й мети уроку

Вам сподобалась поезія Максима Тадейовича Рильського? Отже, на сьогоднішньому уроці, вивчаючи пунктуацію складного речення, ми будемо насолоджуватися красою рідної природи, відображеної у творах наших письменників.

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Розв'язання проблемного завдання

Запишіть речення. Визначте їх вид, з'ясуйте, у чому вони подібні між собою. Поясніть розділові знаки в них. Сформулюйте спільне правило для всіх трьох речень.

1. Раптом десь усередині будинку заграв баян і почулася пісня (*О. Гончар*).
2. Я розпитував її про родину, про те, як училась вона в школі і які книжки їй довелося читати (*Ю. Смолич*).
3. На селі хутенько, як сонечко закотилось, помовкли голоси й рух всякий завмер (*Марко Вовчок*).

Учитель. Правильно. Якщо два простих речення, поєднані сурядним зв'язком, мають спільний другорядний член речення, то кома між ними не ставиться. Так і тоді, коли два підрядних речення поєднані сполучником *і* та мають спільне головне речення, коми між ними немає.

1. Робота з підручником. Робота в парах. Прочитайте теоретичний матеріал підручника і поставте запитання один одному.

2. Робота в зошитах і біля дошки. Запишіть речення. Поясніть розділові знаки. Накресліть схеми речень.

1. Здорові кострубаті дуби грізно стояли в снігових заметах; їм було байдуже, що бурхав холодний вітер (*М. Коцюбинський*). 2. Весняне сонце ще не було пекучим, воно лише приємно пригрівало живим теплом, і степ дихав вільготно (*О. Гончар*). 3. У далекому полі підвівся пізній місяць; у долині, за городами, по-осінньому тривожила перелітна птиця; а пісня сумувала й сумувала під густим склепінням лип, на яких ще неясковою порошею починала колихатися місячна доріжка (*М. Стельмах*). 4. Дітям здавалося, що вже вечір і що зараз прийде мати (*С. Васильченко*). 5. Ти не дивись, що буде там – чи забуття, чи зрада: весна іде назустріч нам, весна в сей час вам рада (*О. Олесь*). 6. Забулися давно образи, суперечки, злиденні і напівголодні дні, та не забуду я, як пінилася гречка і чорногузи гуртувались на стерні (*В. Симоненко*).

3. Пунктуаційний практикум. Перепишіть спроектовані на дошку речення. Поставте розділові знаки. Перевірте, чи правильно виконали завдання. (На дошку проєктуються речення з розділовими знаками).

1. Блакитне море збурених гір облягло Івана широким колом і здавалось, що ті безконечні сині вали таки ідуть на нього готові впасти до ніг (*М. Коцюбинський*). 2. Зелений присок ракет розсипався по багряному склепінню неба і знову думав Тарас про свого залятого ворога хоч і не міг він знати що саме говорив своїм ближнім коли втручався в його долю (*О. Льченко*). 3. На тлі яскраво-зеленої молодої березини гаптувались чорні гілки сосни а там де березина витісняла сосну та пропускала паруси сонця все здавалось залите було зеленим бенгальським вогнем (*М. Коцюбинський*). 4. Де недавно були сипучі піски наливаються соком плоди і хвилюються лани золотої пшениці.

4. Дослідження-трансформування

Відновіть поетичні уривки, записавши їх так, щоб рядки римувалися. Розставте потрібні розділові знаки. Обґрунтуйте вживання їх за допомогою пунктуаційних правил. Виразно прочитайте відновлені поетичні рядки. Визначте вид складних синтаксичних конструкцій.

1. Щебечуть птиці вітер лине немов дитинства дальні дні і кожна квітка і стеблина до тебе тягнуться в півсні (*В. Сосюра*). 2. Облітають квіти обриває вітер пелюстки печальні й розкида кругом скрізь якась покора в тишині розмита і берізка гола мерзне за вікном (*В. Сосюра*). 3. Червона осінь стеле черлеці на луг і степ на вибалки і гори жовтавий лист як човники в ріці женуть у даль могутні осокори і розгулялись дужі вітерці долаючи невидимі простори (*А. Малишко*).

5. Дослідження-побудова

До складносурядних і складнопідрядних речень додайте ще по одному самостійно складеному реченню, утворивши складні речення з різними видами зв'язку.

1. Через єдине невеличке віконце скупі просвічувалось небо, але на горищі було світло (*Ю. Збанацький*). 2. Щасливий, чудесний край, де навіть вода могла приносити людині статки (*О. Гончар*). 3. Цілий день було холодно, а надвечір сонце золотом залило верхівки кийвських гір (*С. Скляренко*). 4. На горище я пробрався тоді, коли на землю впала темна ніч, коли на вулиці припинився всякий рух (*Ю. Збанацький*).

6. Диктант із завданням до тексту. Запишіть речення під диктовку. Визначте його вид, накресліть схему. Поясніть розділові знаки. Коли необхідно поставити крапку з комою? З якою метою, на ваш погляд, автор використав таке розгорнуте речення?

Сірий, припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом; суворою лінією стоять на ньому сторожові могили, насипані, може, татарвою, а може, волелюбним козацтвом, що шаблею та мушкетом боронило оці степи від ворожих навал; весною могили оборюють, і ціле літо зеленіють вони густою пахучою травою; росте на них подорожник, біленькі невісточки, чіпкий спориш, розкішний, з гіркуватим чадним смородом полин, колючий, з могутнім стовбуром і мохнатою червоною квіткою будяк, скромні, лагідні незабудки, нерозлучні брат-і-сестра; і весняними вечорами, коли відсиріє від степової вологи земля, голублять душу і серце людини свіжі і ніжні степові запахи, і тихо шепечуть трави, облиті сяйвом місяця, що, мов чорна діжа, викочується із-за мовчазних могил і фарбує степ в густо-малиновий темнуватий колір (*Григорій Тютюнник*).

7. Дослідження-спостереження. Визначте, чи потрібна кома на межі сурядного і підрядного сполучників у складних синтаксичних конструкціях. Свій вибір обґрунтуйте.

1. Сонце уже стояло в полудні і поки ми вийшли за вал у поле добряче потомилися (*В. Шевчук*). 2. Голова видалась неймовірно важкою але коли захотів озирнутися то йому було несила повернути її (*Н. Рибак*). 3. Крюк почав швидко червоніти потім метал посинів а коли захолов то став аж бузковий (*І. Сенченко*). 4. Вони спускалися вниз і незважаючи на те що був досить пізній час їм здалося що хутір не спить (*О. Гончар*).

8. Синтаксичний розбір речення. Виконання вправи з підручника.

VI. Підведення підсумків уроку

1. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- Чим корисний був для вас цей урок?

2. Оцінювання навчальних досягнень.

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал із підручника.
2. Виконати вправу з підручника (на вибір учителя).
3. Написати твір-мініатюру на тему «Чарівний світ рідної природи», використовуючи речення з різними видами зв'язку.

УРОК 53

Тема. Культура мовлення й стилістика. Синонімічність складних речень із простими

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: ознайомити учнів зі стилістичними можливостями складних синтаксичних конструкцій; з синонімією складних сполучникових і безсполучникових речень, а також складних і ряду простих речень; розвивати творчі здібності; розвивати логічне та критичне мислення, культуру мовлення, вміння узагальнювати; навчати висловлювати власну думку; виховувати патріотичні почуття, любов до рідної природи та художнього слова.

Обладнання: підручник, вишивана сорочка.

Тип уроку: урок застосування знань, навичок й умінь.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Перевірка домашнього завдання

5. Прочитайте уривок із поезії Віктора Баранова.

Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці:
Де той рік, де той місяць, той проклятий тиждень і день,
Коли ми, українці, забули, що ми – українці?
І що є в нас душа, повна власних чеснот і щедрот,
І що є у нас думка, яка ще од Байди нам в'ється,
І що ми на Вкраїні – таки український народ,
А не просто населення, як це у звітах дається.
І що хміль наш – у пісні, а не у барилах вина.
І що щедрість – в серцях, а не лиш у крамничних вітринах.
І що є у нас мова, і що українська вона,
Без якої наш край – територія, а не Вкраїна
(В. Баранов).

- Знайдіть у цьому уривку складні синтаксичні конструкції.
 - Накресліть їх схеми і визначте, до якого типу вони належать.
 - Поясніть розділові знаки між простими частинами складного речення.
 - Поясніть розділові знаки в простих реченнях, що входять до складу складних синтаксичних конструкцій.
 - Чому в останньому реченні стоїть тире?
 - До якого стилю мовлення належить цей текст?
 - Які функції виконують у ньому складні синтаксичні конструкції?
6. 2 учні читають домашній твір. Називають у ньому складні речення з різними видами зв'язку.

III. Мотивація навчання

Спостереження

Прочитайте безсполучникові складні речення. Поясніть розділові знаки в них. Замініть ці речення сполучниковими і запишіть. Чи змінився їх зміст? Визначте, які види сполучникових і безсполучникових складних речень є синонімічними.

1. Луки були пишні, ниви багаті, сади густі (Ю. Смолич).
2. Будем слухать: на зорі грають сурмачі (А. Малишко).
3. Сова ніяк заснуть не може: цикада співами тривожить (М.

Годованець). 4. Гляне – холодною водою зілле (Марко Вовчок). 5. Рада б зірка зійти – чорна хмара заступає (Нар. тв.). 6. Буде вода – буде все (О.Гончар). 7. Прийде осінь – у засіках буде хліб золотий (О. Десняк).

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. **Пошуково-вибіркова робота.** Прочитайте речення. Визначте їх стильову належність. Якої наукової галузі вони стосуються?

1. Центральним кутом називають кут, утворений двома радіусами кола.
2. Число 9000, записане у двійковій системі числення, має 14 знаків.
3. Переворот у геометрії, здійснений Лобачевським, за своїм значенням не поступається жодному із переворотів у природознавстві.
4. Магнітна стрілка компаса вільно обертається на вістрі, закріпленому в центрі круга, поділеного на радіуси. (З математичного словника).

- Запишіть речення, перебудувавши їх на складні.
- Які види складних речень ви утворили?
- Накресліть їх схеми.
- Чи доречне використання складних речень у науковому стилі мовлення?

2. **Робота в парах.** Укажіть складнопідрядні речення з підрядними означальними та прості речення, ускладнені відокремленими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Українська вишита сорочка в цілому є яскравим та самобутнім явищем культури, яке розвивалося та вдосконалювалося протягом багатьох століть. 2. Багато різноманітних народних прикмет, традицій, звичаїв, пов'язаних із сорочками-вишиванками, дійшло до наших днів. 3. Першу сорочку для немовляти шили з тканини, якою хрещені батьки обвивали свічки під час обряду хрещення. 4. Сорочку, призначену в подарунок матері нареченого, потрібно було перед вишивкою відбілити в солоній воді, щоб не було сліз. 5. Біла сорочка, що її дала дружина чоловікові, – символ вірності: доки сорочка біла, доти дружина вірна. 6. Довга українська вишита сорочка, поєднана з поясом одягом у вигляді одного, а пізніше двох незшитих полотнищ картої або орнаментованої вовняної тканини, створювала неповторний український колорит.

7. Творче моделювання

Варіант 1	Варіант 2
<p><i>Перебудуйте прості речення, ускладнені відокремленими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами, на складнопідрядні з підрядними означальними.</i></p> <p>1. Справжня українська колоритна, барвиста сорочка, зроблена з льону та вишита вручну, оздоблена національними орнаментами та виконана різноманітними техніками вишивання, втілює всю родючість української землі та щедрість і гостинність українського народу.</p> <p>2. Центральними мотивами візерунків подільської вишивки хрестиком є ромб, розміщений посеред двох горизонтальних ліній, і трикутник, утворений між ромбом та лініями, вишитий у вигляді завитків спеціальними скісними лініями.</p> <p>3. Вишивка хрестиком є найпопулярнішим швом, використовуваним у найрізноманітніших виробках.</p> <p>4. Елементи орнаменту, виконані</p>	<p><i>Перебудуйте складнопідрядні речення з підрядними означальними на прості, ускладнені відокремленими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами.</i></p> <p>1. Особливо виразно та яскраво прикрашалась у давньослов'янському одязі квадратна або кругла горловина, яка могла бути пришита до одягу або вдягатись окремо.</p> <p>2. Найпоширенішим символом на вишиванці є «дерево життя», котре зображується у формі гілок або листя.</p> <p>3. Вишиванка, яку зробили люблячими руками мати або наречена, була наділена неймовірним приливом бадьорості та енергії.</p> <p>4. На сорочці найчастіше були прикрашені ті частини, які не були закриті іншими деталями одягу, що допомагало досягти композиційної цілісності.</p>

хрестиком, були рослинні та геометричні.	
--	--

- До якого стилю належать ці речення?
- Чи можна використати їх у підручнику з народознавства?
- Чи змінилося їх стилістичне забарвлення після перебудови?
- Перебудуйте речення, щоб підрядні означальні речення стали відокремленими означеннями.

1. На горах за шпильями, що були вкриті лісом, пишно горів вечірній світ сонця.
2. Найдовше сніг тримається в затінку або в ровах, які присипані листям чи землею. 3. Озеро, яке оточили густі кущі та високі верби, було не широке, а довге. 4. Легенький попільець, який підхопила сила вогню, злітав догори та розходився навколо.

4. Виконання вправи з підручника.

VI. Узагальнення вивченого з теми

1. Робота біля дошки. Зробіть синтаксичний розбір речення.

Весна теж йому здається дівчиною, але коли веселка живе на хмарі, то весна ходить по землі. (М. Стельмах).

2. Самостійна робота

1. З поданих простих речень утворіть складні синтаксичні конструкції. Накресліть схеми і визначте вид речень.

1. Час ішов непомітно. Заграли сонячні промені за лісом. Небо стало вищим. 2. Тихо в лісі. Не колихнеться найтонша гілочка. І раптом у цю тишу ввірвався далекий, ледве вловимий шум. Він наближався до дороги. Сонце ховалося.

2. Замініть сполучникові речення безсполучниковими і запишіть. Поставте в них розділові знаки.

1. Під вечір по селу розійшлося, що йдуть козаки (М. Коцюбинський). 2. Коли вже розповів братові, аж тоді трохи полегло (В. Козаченко). 3. Виходить, уже не мертвий ліс, бо лебеді принесли на своїх крилах весну і життя (М. Стельмах). 4. Палали в гущавині квіти граната, а в серці могому палали пісні (Леся Українка).

VII. Підведення підсумків уроку

1. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- Чим корисний був для вас цей урок?
- 2. **Оцінювання навчальних досягнень**

VIII. Домашнє завдання

1. Виконати вправу з підручника.
2. Скласти 6-7 речень про красу рідного краю, використовуючи різні види складних синтаксичних конструкцій.
3. Скласти монологічне висловлювання на лінгвістичну тему на основі вивчених відомостей про складні синтаксичні конструкції. Навести приклади.

УРОК 54

Тема. Контрольний диктант

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістовних ліній: з'ясувати рівень засвоєння знань, сформованості вмінь та навичок щодо теми «Складне речення»; формувати вміння й навички використовувати здобуті теоретичні знання на практиці відповідно до конкретної ситуації; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; удосконалювати вміння застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці, навички самостійної роботи, орфоепічні навички; культуру усного і писемного мовлення; виховувати любов до краси рідної природи (шану до народних традицій, «українського Прометя» Шевченка та його «вічного» слова).

Обладнання: текстові диктанти (на вибір учителя).

Тип уроку: урок перевірки й корекції знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми й мети уроку

III. Основний зміст уроку

1. Інструктаж щодо написання диктанту

2. Написання диктанту

Гроза

Прямо перед тобою садок тріпотів кожною гілкою, здригався кожним листком і був сповнений якогось зеленкувато-сивого шелесту, який то пригасав, то знову набирав на силі. За садком на горі наче аж кипіла картопля й на сусідських городах вигойдувалась хвилями, а вже далі стояла стіна дерев, які теж не були в спокої, а телесувались, і хіба що два грізні старі дуби зберігали статечність, та й у них, либонь, трусилися їхні зелені жижки... Грім то буркотів добродушно, а то враз озивався з таким запалом, що мимоволі яблуні й груші в садку зіщулювались, і по картоплі, підминаючи її білий цвіт, перебігав переляк. Лопотіли краплі дощу, стріляючи по листках, розсіваючись на водяну потеруху, і так добре було вдихати озонну свіжість грози – в голові і грудях виникав бадьорий холодок, і думки були наелектризовані, від них, здається, могли б появлятися тріскучі розряди, що кусають, мов кропива жалива. (Є. Гуцало.) (141 слово.)

Чистий четвер

На особливу увагу заслуговує Чистий четвер. За християнським вченням, у цей день пізно ввечері один з дванадцяти учнів – горезвісний Іуда – за тридцять срібних продав свого вчителя Ісуса Христа, якого й розп'яли опівночі. Тому вважали, що в четвер оживають усі зловісні гади й плазуни. Відтак люди намагалися в цей день обов'язково вмитись або скупатися, тобто очиститись од гріхів, як це вчинив Пілат; перед тим як провести езекуцію, він вимив руки і сказав: «Я не беру на себе вини, бо не бачу провини в ньому».

У Карпатах Чистий четвер називали ще «живим», а тому гуцули з цієї нагоди розпалювали вогонь і три-мали його доти, доки не вигонили тварин на пасовиська. Ним обкурювали домашню худобу від злих духів. Ввечері, після відправи у церкві, люди запалювали свічки і намагалися принести живий вогонь до хати, щоб зробити на сволокові чорний хрестик. (В. Скуратівський.) (126 слів.)

Вічне слово Кобзаря

Кожен, хто, відкривши томик «Кобзаря», вживеться в буйний світ його образів, сягне в його розпечені надра, відчує, що книгу цю написала людина, яка воістину вистраждала свої відкриття, людина, яка по крутизнах життя піднеслась до вершин мудрості, на верхогір'я людського духу. Поетові з його творчих висот відкривались різні часи і народи, в «Кобзарі» мовби акумулювався духовний набуток поколінь, в ньому, крізь людський біль, крізь індивідуальне, раз у раз проступає вселюдське, біблейська далеч історії тут мудро гомонить із сьогоденням. У цьому розумінні «Кобзар» – книга невичерпна, книга – на віки. Нові прийдущі покоління знаходять в ній синтез народного і вселюдського досвіду, як ми знаходимо його у книгах древніх, що вік їхній вимірюється тисячоліттями.

Слово вічне, слово невмируще своєю правдою, невідцвітне художньою красою – це і є «Кобзар». (О. Гончар.) (124 слова.)

Український Прометей

Прометеєм називає Шевченка український народ. Так, дійсно, він був українським Прометеєм, прикутим царатом до скелі неволі, безправ'я, і, як про невмируще серце Прометея з грізної і прекрасної поеми «Кавказ», сьогодні можемо сказати про саму Шевченкову поезію, про слово його, що «воно знову оживає і сміється знову!»

Так, він є непогасним вогнем сьогодні й таким буде завтра, бо серед темної ночі самодержавства він сам з'явився в образі вогню із вулканних розпашілих надр народної боротьби, з'явився таким бунтарським месником-вогнем, що небо кріпацької України заблагровіло від його поезії.

З'ява Шевченка на історичній арені була підготовлена усією попередньою визвольною боротьбою народу, багатовіковим розвитком української культури. Шевченко, як Пушкін у літературі російській, як Міцкевич у польській, зробив у тогочасній українській літературі те, що під силу тільки геніям всеосяжним, – з найбільшою повнотою, красою і

силою виявив перед світом величезне духовне багатство українського народу і його невичерпні творчі можливості. (О. Гончар.) (146 слів.)

IV. Підсумок уроку

«Ланцюжок думок»

- Що в диктанті виявилось найскладнішим?
- Поясніть найуживаніші пунктограми.

V. Домашнє завдання. Повторити теоретичний матеріал з теми «Складне речення з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку», підготуватися до контрольної роботи.

УРОК 55

Тема. Контрольна робота №4 (тестування) з теми «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку»

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: оцінити рівень навчальних досягнень дев'ятикласників з розділу «Складне речення з різними видами зв'язку»; з'ясувати можливі недоліки в ході опанування мовною теорією, виховувати шану до Шевченка та Гоголя, «двох геніальних українців XIX сторіччя» та їх творчості.

Тип уроку: урок оцінювання навчальних досягнень учнів.

Обладнання: тестові завдання.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Мотивація навчання

Ознайомлення із критеріями оцінювання тестових завдань. Проведення інструктажу щодо їх виконання.

IV. Виконання тестових завдань

Варіант 1

Завдання 1-4 мають по 4 варіанти відповіді, серед яких лише один правильний.

1. Віднайдіть складне речення з сурядним і підрядним зв'язком.

А На білу гречку впали роси, веселі бджоли одгули, замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли.

Б Коли тебе в саду стрічаю, сад квітне знову і цілий світ пісні влітає у твою розмову.

В Тим часом обважнілі садки півдня осипались абрикосами, земля вже ними була встелена, що й ніде ступити.

Г Там повен двір любистку, стоять такі жоржини, і вишні чорноокі стоять до холодів.

2. Продовжте твердження: «До складної синтаксичної конструкції з сурядним і безсполучниковим зв'язком належить складне речення...».

А Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє.

Б Плачуть дощі в снігах, просять вітри спочину і розбивають в прах зоряну павутину.

В Ранок був безвітряний, тихо пролітала негуста пороша, садок ніби відпочивав.

Г Планета сива над віками крутиться, минають дні, і пахне сіножать.

3. Визначте складну синтаксичну конструкцію з усіма типами зв'язку (безсполучниковим, сурядним і підрядним).

А Мовчали закурені поля, німувала дорога, і тільки діброва, до якої він саме дійшов, пересварювалася з хуртовиною і вітром.

Б Небо чисте, на заході якісь дві-три хмари, а гримить на грозу.

В Весну, либонь, зачарували, а тепер вона чекає й не може дочекатися на слово, яке відразу ж випустить її на волю.

Г А малі хлопці йшли з рукавицею, в якій повно зерна: пшениці, жита, ячменю, вівса, гороху.

4. Визначте кількість частин складної синтаксичної конструкції: У темряві подеколи траплялись ягоди вони проходили мимо дивною сповільненою ходою і їм здавалося що вони ступали по дні великої прозорої річки (розділові знаки пропущено).

- А Три.
- Б Чотири.
- В П'ять.
- Г Шість.

Завдання 5-6 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких ДВА правильні.

5. Продовжте твердження: «До складних речень з різними видами зв'язку належать синтаксичні конструкції...».

- А День сонячний і прозорий, і хочеться, щоб йому не було краю.
- Б Я довго лежу і слухаю, як дзвонить у такт дзвонів степу моє серце.
- В Я опустив руку з чирям у воду, але воно навіть не нахилилося до води, серед якої виросло.
- Г Михайло якраз натрапив на ту розмову чи суперечку, встряв у неї й почав доводити інспекторові, що він не має права лаяти учнів, і сказав щось образливе для самого інспектора.

Д Проте маленька пташина, ця пухнаста кулька життя, що майже цілком уміщалася в моїй жмені, виявилась завзятою і не хотіла без бою віддаватись.

6. Укажіть ДВІ складні синтаксичні конструкції, у яких правильно вжито розділові знаки.

А Над ними зумлили комарі, біля нас спросоння коли-не-коли схлипувала річечка, а над усім світом протікала зоряна імла.

Б Гусак випірнув і сперся забитим крилом на воду, крило заболіло, запекло наче сперся він ним не на воду, а на вогонь.

В Обережні й лякливі, сарни належали лісовій гущавині, належали таємниці і я звідав таке відчуття, наче ця заказана таємниця постала переді мною наяву, тепер я можу приглянутись до неї пильніше.

Г Як верби гарно похилились, мов дивляться, що там робиться внизу, по тих хатках та вулицях, та й собі радіють, що люди відпочивають, що їм затишно та гарно.

Д Загадка – це чарівний світ поетичної таємниці і в цьому світі мороз поєднаний з весною, що виступає прекрасною руйначкою всіх його мистецьких та господарських звершень.

Завдання 7 передбачає установлення відповідності. До кожного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповідник, позначений буквою. Кожна цифра може використовуватися лише один раз.

7. Установіть відповідність.

<i>Характеристика речення</i>	<i>Приклад</i>
1 складносурядне	А Посріблені ліси окуталися тінню, а небосхил горить і віти золотить.
2 складнопідрядне	Б Я Нептуну півкопи грошей в руку суну, аби на морі шторм утих.
3 безсполучникове	В Скрізь: на подвір'ї, і в саду, і на городі – все тяглося до сонця і раділо йому.
4 з різними видами зв'язку	Г У цьому ж лісі я пив самоту осінню, тут весну цілувала ти під шелест верховіть.
	Д Ще сніг кругом, ще голі віти в дуба, і не курличуть в небі журавлі.

Варіант 2

Завдання 1-4 мають по 4 варіанти відповіді, серед яких лише один правильний.

1. Віднайдіть складне речення з сурядним і підрядним зв'язком.

А Здоровенний дуб розлігся, розширився своїм кострубатим гіллям, так що аж темно під ним.

Б Я знов біля моря стою, не бачив його я вже роки, і чайка летить одинока в його голубому краю.

В Розвалювалася темрява, коли з-під неї виходила земля і вилітав жайворонок.

Г Проти неділі сниться мені сон: зійшов над нашою хатою місяць уповні, червоний-червоний.

2. Продовжте твердження: «До складної синтаксичної конструкції з сурядним і безсполучниковим зв'язком належить складне речення...».

А Минає літо, осінь вже бреде, лісів багрець торкнувся вересневий.

Б Ще сніг кругом, ще голі віти в дуба і не курличуть в небі журавлі.

В Осінній вітру крок, і хмари над землею, і пада жовтий лист у вечірньому огні...

Г Залишу я синові у спадок батьківське терпіння і хоробрість, щоб збагнув із вдячністю нащадок, як життя плекалося і добрість.

3. Визначте складну синтаксичну конструкцію з усіма типами зв'язку (безсполучниковим, сурядним і підрядним).

А За коліями, супроти депо, біля колодязя під дашком стояла черга з цеберками і коромислами, і той, хто тяг воду, довго крутив корбу: колодязь був глибокий.

Б Небо прорізали вогняні стріли, ударив грім, на пильних дорогах знявся вихор.

В І пригадалося йому дитинство: над водами хиляться лози, лелека пливе в висоті.

Г Коли відчинились двері, вона лише злегка повернулася, щоб упевнитись, хто увійшов, і знову зосереджено схилилась над книжкою.

4. Визначте кількість частин складної синтаксичної конструкції: *Перше що побачив Климко коли розплющив очі було велике коло червоного сонця у вікні воно світило мов крізь морок і хлопчик став пригадувати де він* (розділові знаки пропущено).

А Три.

Б Чотири.

В П'ять.

Г Шість.

Завдання 5-6 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких ДВА правильні.

5. Продовжте твердження: «До складних речень із різними видами зв'язку належать синтаксичні конструкції...».

А По чорній річці поміж білими берегами прудко пливе човен, тане вдалині й обертається в цятку; за ним несе вода другий, порожній, хлюпає в його білі боки і фарбує їх у чорний колір.

Б Книги – морська глибина: хто в них пірне аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивнії перли виносить.

В Мовчала ніч; усі мовчали; і соловейко задрімав; на небі зірочки блищали, за гаєм місяць виглядав.

Г Ти не дивуйсь, що гаснуть зорі, як зійде ранок золотий, що хвилі ніжні і прозорі змивають берег кам'яний.

Д Хай куц старий і всохне без дощів, весною пагін молодий цвістиме.

6. Укажіть ДВІ складні синтаксичні конструкції, у яких правильно вжито розділові знаки.

А Протягом усієї довгої зими я відчував, щось має статись у цьому світі, щось неминуче станеться.

Б Тухля була оселя не дуже давня і деревина, що росла на тухольській долині, була геть-геть молодша і до тої липи.

В Можливо, та сосна ввійшла в моє життя і поселилась в якихось там клітинах мозку тому, що саме з її вершини я вперше в житті заглянув у свою долю, побачив ту велич і красу, яка стала у моєму житті вирішальною.

Г Можливо, не тільки лісник, а й школярі-юннати навідувалися сюди та ще в інші знайомі їм місцинки, щоб залишити корм для підгодовлі зайців, козуль, оленів.

Д Працює Тоня, купає овець, швидко, спритно і якимось аж сердито наче хоче їх своїм рогачиком потопити, працює, а душа горить, а думки все про Віталіка.

Завдання 7 передбачає установлення відповідності. До кожного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповідник, позначений буквою. Кожна цифра може використовуватися лише один раз.

7. Установіть відповідність

<i>Характеристика речення</i>	<i>Приклад</i>
1 складносурядне	А Історичні факти лишаються фактами, їх можна по-різному пояснювати, але не замовчувати.
2 складнопідрядне	Б Чорта крути за хвіст, а він радий: довший хвіст виросте.
3 безсполучникове	В Як добре те, що смерті не боюсь я і не питаю, чи тяжкий мій хрест.
4 з різними видами зв'язку	Г Цілу ніч надворі виє хуга, плаче, деренчить в віконнім склі. Д Знов зустріла земля годину літню і дерево пахуче зацвіта.

Оцінювання контрольного тесту

Тип завдання	З вибором однієї правильної відповіді				Із вибором двох правильних відповідей		На встановлення відповідності
	1	2	3	4	5	6	
Номер завдання							
Варіант 1	Б	Г	А	Б	А,В	А,Г	1-А, 2-Б, 3-Г, 4-Д
Варіант 2	В	Б	А	Г	Б,В	В,Г	1-Д, 2-В, 3-А, 4-Б
Кількість балів	1	1	1	1	2	2	4

Текст для контрольного аудіювання

Наш Гоголь

Шевченко та Гоголь – два геніальні українці ХІХ сторіччя (і, цілком можливо, усіх часів). Цих художників можна й потрібно ставити в один смисловий ряд усупереч дуже істотним світоглядним, етичним, політичним і філософським несхожостям у їхній творчості, у створеному їхньою незрівнянною уявою духовному всесвіті. Обоє об'єднував український погляд на Світ і на Бога в ньому: хоча засобом творчої реалізації свого генія Гоголь вибрав російську мову – його «українськість» пробивалася в ньому крізь «петербурзько-імперський лід» аж до останніх днів життя. І мав рацію Шевченко, який розглядав Гоголя як свого духовного однодумця («Перед Гоголем слід благоговіти», – писав Тарас Григорович в одному із листів до Варвари Репніної).

Удумаймося, читачу: так званий «зрілий» Гоголь (дивне визначення: а коли він був «незрілий!»), починаючи з 1835 року писав майже виключно вже не про Україну, а про Росію, про її народ, духовний устрій, життя російського суспільства. Але ще розумні сучасники автора «Мертвих душ» помітили (про це писали Погодін, Аксаков, Белінський, Шевирьов), що «чистий» етнічний росіянин (при всіх ліричних одах Росії, «птицях-трійках», які з'явилися з-під натхненного пера Гоголя) ніколи (!) не створив би такий дивний (правду кажучи, страшний! це зрозуміли, наприклад, Пушкін і Герцен) образ «русского мира» і «русского человека», який поданий у «Ревізорі» і «Мертвих душах». Такий образ – продукт погляду людини збоку, погляду людини іншого (українського!) духовного світу, погляду, що одночасно любить, ненавидить, і пекельно точного.

У «Ревізорі» Гоголь (26-річний хлопець!) дав «вічну», воістину геніальну формулу російського імперського порядку. Городничий говорить купцеві, який валяється біля його ніг: «Гляди, не по чину береш!» І все. Більше нічого не потрібно, щоб зрозуміти: «брати», але «по чину», – ось заповука успіху в цьому суспільстві. Ну то хіба Гоголь після цього не запеклий русофоб? А фраза Городничого з тієї ж п'єси – «Нічого не бачу, людей не бачу, одні якісь свинячі рила замість людей» – це ж абсолютно не смішно, це точно й страшно. А ось ще «маленька деталь» (у Гоголя дрібниць узагалі немає – у цьому особливість його генія): у «Мертвих душах» у російській «птиці-трійці» сидить не хто-небудь, а негідник і шахрай Чичиков!

Гоголь любив Росію, але все життя дивився на неї українськими очима. Його сміх страшний, бо він не боявся бачити диявольські витoki в країні, світі й у собі самому. Але –

усупереч усьому – свято вірив до кінця: людина живе не для насичення шлунку, а щоб бути вільним громадянином Небесного Царства. Вільний його Бульба – усупереч тому, що Гоголь змушений був укласти в його вуста хвалу «цареві московському». Боровся за свободу свого генія і сам Гоголь.

Ось чому ми не маємо права віддавати будь-якій країні – ані Росії, ані Італії – одного з найбільших українців усіх часів, письменника, що винятково вплинув на світову літературу XIX і XX сторіч, – від Булгакова до Достоевського, від Кафки до Камю, від Японії до Франції (*Ігор Сюдюков*).

1. Укажіть, що, на думку автора, об'єднувало Шевченка й Гоголя.

- А засіб творчої реалізації свого генія
- Б український погляд на Світ і на Бога в ньому
- В формула російського імперського порядку

2. Продовжте твердження: «Засобом творчої реалізації свого генія Гоголь вибрав...».

- А «українськість»
- Б російську мову
- В «петербурзько-імперський лід»

3. Укажіть, ким Шевченко вважав Гоголя.

- А своїм духовним одноступцем
- Б своїм учителем
- В своїм учнем

4. Визначте правильне твердження.

- А Гоголь любив Росію, але все життя дивився на неї українськими очима.
- Б Шевченко не схвалював того, що «зрілий» Гоголь писав виключно про Росію.
- В Варвара Репніна писала Шевченкові, що «перед Гоголем слід благоговіти».

5. Згадайте, у якому віці Гоголь написав п'єсу «Ревізор».

- А 20 років
- Б 26 років
- В 30 років

6. Продовжте твердження: «Особливість генія Гоголя в тому, що...».

- А він писав російською мовою
- Б він любив Україну
- В у нього взагалі немає дрібниць

7. Укажіть твір, який НЕ належить Гоголю.

- А «Ревізор»
- Б «Мертві душі»
- В «Гайдамаки»

8. Охарактеризуйте сміх Гоголя.

- А страшний
- Б веселий
- В сміх крізь сльози

9. Продовжте твердження: «Гоголь вірив, що людина живе...».

- А для насичення шлунку
- Б щоб бути вільним громадянином Небесного Царства
- В щоб бачити диявольські витoki в країні

10. Укажіть, що Гоголь змушений був укласти у вуста Тараса Бульби.

- А хвалу «цареві московському»
- Б хвалу Богданові Хмельницькому
- В хвалу турецькому султанові

11. Визначте, чийм письменником вважає автор статті Гоголя.

- А російським
- Б українським
- В і російським, і українським

12. Визначте стиль тексту.

- А науковий
- Б художній
- В публіцистичний

Ключ

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Відповіді	Б	Б	А	А	Б	В	В	А	Б	А	Б	В

УРОК 56

Тема. Текст і його основні ознаки

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглиблювати знання учнів про текст; ознайомити з поняттям «складне синтаксичне ціле» та з його основними ознаками; навчити відрізняти складне синтаксичне ціле від набору речень; розвивати творчі здібності працювати зі складним синтаксичним цілим, складати висловлювання різних типів і стилів мовлення; розвивати логічне та критичне мислення, культуру мовлення, вміння узагальнювати; навчати висловлювати власну думку; навчати школярів розуміти і цінувати життя, любити природу, бачити її красу.

Обладнання: підручник, таблиця.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда за запитаннями

- Чим відрізняється речення від тексту?
- Що таке текст?
- Назвати основні ознаки тексту.
- Як визначити тему й основну думку тексту?
- Назвати мовні засоби речень у тексті.
- Пригадати основні етапи аналізу тексту.

III. Мотивація навчання

Прочитати текст. Визначити тему й основну думку, стиль мовлення й тип мовлення цього уривка. З яким місцем якого твору перегукується даний уривок? Перепишіть його, розкриваючи дужки.

Підвів Овлур коня. Гарячий кінь,
(На) певно, (не) об'їджений...

(На) певно!

Подумав Ігор: "Мабуть, через те
Дають його мені, щоб знов і знову
Чинити прикрість: подивіться, ось
Верхівець безкомонний, що утратив
Верховну силу не лиш над людьми,
Своїм розбитим військом, - над собою!
Нехай стражданням владаря, вождя
Страждає, в це сідло вступивши вбоге!
...Замислений був Ігор. І (не) знав,
(Не) знав, що їде у сідлі Кощія...
(Р. Лубківський)

За якими ознаками можна визначити, що це текст?

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу про складне синтаксичне ціле.

2. Коментар учителя

Текст – це змістова, структурно-граматична єдність речень, груп речень, параграфів, розділів та інших мовленнєвих одиниць, у яких ширше і повніше, ніж у реченні, розгортаються і конкретизуються думки, воля, почуття.

Текст – це єдність речень, розташованих у певній послідовності й пов'язаних між собою за змістом, інтонацією, стилем, спрямованістю за допомогою різних мовних можливостей. У мовленні – це висловлювання, що складається із сукупності речень, тим самим утворюючи змістову й структурну цілісність.

Провідні ознаки тексту:

- більше одного речення;
- наявність у сукупності речень спільної теми й провідної думки;
- послідовність викладу інформації та завершеність;
- наявність граматичного й змістового типів зв'язку між одиницями тексту (реченнями).

Текст найчастіше має заголовок. Мінімальною одиницею тексту є речення.

Найважливішими ознаками тексту є цілісність, зв'язність, структурна організація, завершеність.

Цілісність тексту полягає в тому, що в ньому вичерпно викладено тему, а виклад підпорядковано досягненню поставленої мети.

Зв'язність тексту виявляється в тому, що між його складовими частинами – реченнями, групами речень чи більшими компонентами – існує тісний змістовий зв'язок.

Тематична близькість, зв'язок між складовими частинами діють у взаємодії.

Текст складається з більшої чи меншої кількості речень, але не завжди сукупність речень є текстом. Для того щоб певна група речень сприймалася як зв'язне висловлювання, текст, необхідне дотримання певних ознак.

Першою ознакою тексту є **тема** – про що йдеться в тексті – яка охоплює всі його частини.

Необхідною ознакою тексту є його **основна думка** – з якою метою створюється текст.

Характеристикою тексту є також **змістовий зв'язок** між реченнями та їх послідовність у викладі змісту.

3. Дослідження-аналіз. Прочитайте. Чи є ці речення текстом? Обґрунтуйте свою думку. Поміняйте речення місцями так, щоб утворився текст.

1. Їх батьківщина — Китай, але культивувати їх почали у своїх садах ще стародавні греки. 2. Ескулап позаздрив своєму учневі й вирішив його отруїти. 3. Пишно квітнуть, милують око наприкінці травня розкішні півонії. 4. Але боги не допустили цього, перетворивши Пеона на найкращу квітку. 5. Одна з легенд розповідає, що названа квітка на честь грецького лікаря Пеона, котрий уславився добрим серцем, умінням зцілювати хворих. 6. Із тої пори квіти півонії зачаровують багатою, насиченою гамою кольорів, дарують тонкий ніжний аромат, до того ж мають лікувальні властивості (*За С. Приходьком*).

Учитель.

Отже, неодмінною умовою тексту є його завершеність: кінцевий його компонент говорить, що тему вичерпано. У нашому тексті в першому реченні йдеться про півонії, а в останньому підводиться підсумок: півонії зачаровують, дарують аромат, мають лікувальні властивості.

Якщо висловлення позбавлене тематичної цілісності, не відзначається повнотою висвітлення змісту, не спаяне єдиним задумом, – не є послідовним і завершеним, його не можна вважати текстом.

Ще однією вимогою до тексту є структурна організація. У межах загальної теми можуть бути виділені її складові частини – підтеми або мікротеми, для висвітлення кожної з яких також необхідна певна кількість речень. Таку тематичну групу речень називають складним синтаксичним цілим або надфразовою єдністю.

У надфразовій єдності можна виділити дві частини: одна з них подібна до підмета (це текстовий суб'єкт), а друга – до присудка (це текстовий предикат). Текстовий суб'єкт (С) означає те, про що йдеться в тексті. Текстовий предикат (П) – це те, що говориться в тексті про суб'єкт. Текстовий суб'єкт і текстовий предикат виражаються цілими реченнями.

4. Аналіз тексту

1. Йдеться про різні рослини, які люди здавна використовували при різних недугах. Здається, немає такого зела, такої рослини, яких не вживали б наші предки. Народні цілителі запримітили: коли хворому давати тричі на день перед їжею запарені пшеничні висівки, значно покращиться робота шлунка, людина почуває себе сильнішою, бадьорішою. Просо лікує серце й печінку. Барвінок зміцнює організм, зокрема серце, загоює рани, лікує хвороби шкіри. Буркуновий чай допомагає позбутися кашлю, лихоманки, безсоння (З календаря).

У цьому тексті перше речення – суб'єкт, у якому йдеться про рослини, які допомагають при недугах. А всі наступні речення становлять предикат. У них конкретизується думка, виражена суб'єктом. Графічно зв'язки у тексті відображаються так:

$S_{1,2}$

P_3

P_4

P_5

P_6

Зв'язок першого речення з будь-яким із наступних є **послідовним**, або **ланцюговим**, тому що перше речення є вихідним пунктом для всіх наступних. А зв'язок між третім, четвертим, п'ятим, шостим є **паралельним**. Цей зв'язок дуже схожий на зв'язок між однорідними членами речення.

2. Колись хустки в Україні вишивались шовком, сріблом та золотом. Якщо вишивали шовком, то найбільше вживали червоних, синіх, зелених, жовтих та рожевих ниток. Сині нитки окремо ніколи не вживалися – тільки в поєднанні з червоними... (О. Воронай).

Зв'язок у цьому тексті має такий вигляд:

$S_1 P_1 S_2 P_2 S_3 \dots$

Як бачимо, зв'язок між реченнями ланцюговий. Водночас при такому зв'язку спостерігаються суб'єктно-предикативні відношення. Наприклад, друге речення є предикатом першого речення й одночасно суб'єктом третього речення.

5. Навчальне аудіювання. Прослухайте. Про що розповідається в кожному реченні? Що в них спільного? Чи пов'язані вони між собою? Чи можна дібрати заголовок?

Протягом майже всієї історії свого існування людина використовує в їжу смачне пташине м'ясо і яйця, збирає пух і пір'я, з якого виготовляє теплі та м'які речі. Тіла найпростіших багатоклітинних тварин нагадують посудину, стінки якої складаються лише з двох шарів клітин. Корали – окраса прибережних вод морів та океанів. У Чорному морі живе декілька видів раків-самітників. Хребетні опанували різні середовища проживання, тому мають певні відмінності в будові та процесах життєдіяльності. Тваринний світ постійно перебуває під впливом людської діяльності. (З підручника).

- Зробити синтаксичний розбір першого речення.
- **Творче завдання.** Розгорнути зміст останнього речення так, щоб утворилося складне синтаксичне ціле.

VI. Підведення підсумків уроку

Дати відповіді на запитання:

1. Що таке складне синтаксичне ціле?
2. Чим відрізняється складне синтаксичне ціле від речення?
3. Назвати ознаки складного синтаксичного цілого.
4. Чи відрізняється складне синтаксичне ціле від тексту?

VII. Домашнє завдання

Скласти зв'язне висловлювання в науковому стилі на тему «Складне синтаксичне ціле».

УРОК 57

Тема. Структура тексту. Мікротема й абзац. Ключові слова в тексті й абзаці

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглиблювати знання учнів про складне синтаксичне ціле та його основні ознаки; удосконалювати вміння й навички школярів виділяти в тексті тему й мікротему, тематичні речення, ділити текст на абзаци; розвивати творчі здібності працювати зі складним синтаксичним цілим у межах тексту; розвивати логічне та критичне мислення, культуру мовлення, вміння узагальнювати; навчати висловлювати власну думку; виховувати почуття прекрасного.

Обладнання: підручник.

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчання

Вправа-опора на знання, одержані раніше

Згадайте, з якими творами перегукується цей уривок сучасного поета. За якими словами-образами ви це встановили? Яка їх змістова й художня роль у новому творі? Доведіть, використовуючи подані нижче правила, що дана поезія – складне синтаксичне ціле з точки зору лінгвістики.

Думка

Немовби це було зі мною:

І схованка в кінці садка,

Й наука в п'яного дядя,

Зла мачуха і хліб з водою,

І за селом ягнята пас

Немовби я, а не Тарас.

І в серці перша цвіт'є – Оксана,

А потім – козачок у пана.

Не козачок – безправний раб.

Ніхто й ніщо. Невільник долі.

І раптом викуп із неволі,

В якій тримав його сатрап.

(О.Підсуха)

- Як співвідноситься заголовок із текстом поезії?
- Зробіть пунктуаційний розбір окремих фраз (на вибір). Які розділові знаки увиразнюють настрій автора, його схвильовані роздуми?

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота з текстом

Прочитати текст. Поміркувати, чи можна його віднести до художнього стилю. Аргументувати своє твердження. Визначити тему й основну думку висловлювання. Дібрати власний заголовок. Яка з назв відображає тему тексту?

НЕДОТОРКАНЕ СЛОВО – ВІРА

Почаївський ліс. Старі товстючі дерева. І тут помітно війну. Розтрощені стовбури, укриття. Порозкидані зіпсуті речі.

У лісі холодно. Йдеться легше. Жарти і сміх стихають, бо ще півгодини, ще кілька кілометрів, і перед очима – **Почаїв**. Виходять на узлісся, зупиняються, стають навколішки, побожно хрестяться. Володко в полоні вражень. Він хреститься також. Перед очима велетенська, **масстатна** постать лаври зі всіма її будівлями. Володько безліч разів бачив її на малюнках і ось аж тепер нарешті бачить її власними очима.

Сила вражень, віри охопила й озброїла його. Перед ним – велична, залита передвічним сонцем святиня, до якої впродовж віків зі всіх куточків його рідної землі

спливали люди, щоби бодай тут зачерпнути підсилення віри – єдиної опори жорстоко-нужденного селянського існування.

Віра. Недоторкане слово. Над світом війна, над світом пожежа, а вони **клячуть** у поросі. Які сили піднімуть їх із того пороху й уведуть у цей святий храм? Дзвін. Велетенський дзвін. Від його громового рокоту затремтіли люди, дерева, земля.

– Ну, люди! Вже час! Вставаймо!

Серед глибокої тиші під звуки велетенського дзвону ті слова видаються закликком. Усі встають, назувають на ноги **постоли** і помалу йдуть. Усе ближче й ближче лавра. Усе ближче й ближче мета. Усе потужніше гуде великий дзвін, розтягаючи своє бамкання геть навколо, як далеко сягне людське око (*У. Самчук*).

- Виділити в тексті мікротеми. Обґрунтувати свою думку. Виписати ключові слова, словосполучення і тематичні речення.
- З'ясувати лексичне значення виділених слів.
- Переказати висловлювання, дотримуючись логіки й послідовності викладення думок.

2. Дослідження-аналіз (з елементом експерименту)

Прочитати текст мовчки. Схарактеризувати його за синтаксичною будовою. Якими реченнями насичене висловлювання?

Живий голос батьків, дідів. Заповіт нащадкам. Духовна естафета поколінь. Пісня... Вона супроводить нас ціле життя. Над колискою – й над могилою. На весіллі й на раннім полі. У час найбільших торжеств, народних гулянь. У хвилини самотності. З нею штурмували океанські глибини й зоряні висоти. А в часи війн, у чорні дні реакції йшли на штурм чи на страту – з піснею на вустах.

То що в тобі за диво таке, пісне, що за вогонь, який магніт, яка сила незмірна таїться в тобі, що примушує нас любити й ненавидіти, сміятися і плакати? То скроплює душу росою, то запалить раптом вогнем! Надихає на творчість, на мирну працю – і кидає в бій на смерть!

Пісня-розповідь. Пісня-клич. Сповідь. Реквієм. Вибух. Освідчення, і романс, і притча, і марш, і гімн. «Стелися барвінку» й «Козака несуть». «Заповіт», «Два **кольори**», «Лелеченьки»... У горі й радості, у праці та відпочинку ти розцвічуєш наше життя, робиш його запашним, поетичним, легшим, світлішим (*Є. Колодійчук*).

• Проаналізувати авторський поділ тексту на абзаци. Поміркувати, чи можна змінити послідовність розташування абзаців. Проекспериментувати, помінявши місцями абзаци. Що змінилося?

- Пояснити правопис виділених слів.

3. Коментар учителя

Абзац – одиниця тексту, що являє собою єдність тематично об'єднаних речень, в одному з яких називається тема чи основна думка абзацу. Таке визначення дозволяє мовцеві чітко визначити тему й дотримуватися її розвитку в інших реченнях, а читачеві або слухачеві визначити предмет мовлення й утримувати його в пам'яті доти, поки він не заміниться іншим предметом мовлення. Тему абзацу часто називають мікротемою. У художніх текстах мета абзацу може виражатися кількома реченнями. Речення в абзаці повинні розподілятися так, щоб основна думка була виражена першим або останнім реченням.

Розташування речень у середині абзацу повинно бути таким, щоб кожне з них готувало читача до сприйняття наступного речення. Якщо в абзаці немає тематичного речення, то це означає, що він забезпечує тему й основну думку попередніх частин тексту.

4. Дослідження-відновлення

Переписати, визначивши межі речень і розставивши пропущені розділові знаки. Поділити висловлювання на мікротеми. З'ясувати тип мовлення. Дібрати заголовок, який би відбивав тему тексту.

Українська народна пісенність дорогоцінне надбання поетичного генія трудового народу нев'януча окраса його духовної культури здається усю мудрість обдарування усю красу і благородство душі усю ніжність і ласку увесь високий і гордий політ думки та натхнення вклали протягом століть у свої пісні легіони безіменних народних співаків і поетів

тому сповнені юної зваби безсмертно ширяють пісні над українськими просторами легко залітаючи на крилах мелодії за межі рідного краю народні пісні володіють чудовою здатністю полонити людські серця підносити настрій окрилювати бажання надихати у праці розраджувати в горі тамувати душевні болі множити сили у боротьбі до пісні звертаються колективно й поодиноці в будень і свято старі й молоді звертаються при найрізноманітніших життєвих нагодах і душевних зворушеннях у ній повсякчас можна почути рідний серцю голос батьківщини уловити відлуння своїх інтимних почуттів та затаєних дум золотий промінь надії слово мудрої поради і тихої маминої ласки супроводжуючи народне життя у щоденному побуті й на історичних шляхах пісня обіймала весь багатогранний світ людини (*О. Дей*).

- Поміркувати, чи треба поданий текст ділити на абзаци? Пояснити.
- Доповнити текст, створивши один абзац, як заключну частину висловлювання.
- Чи поділяєте ви думку про те, що народна пісня може щось значити для старшого покоління, але не для молоді? Аргументувати свою думку.

5. Робота з деформованим висловлюванням

Прочитати висловлювання. Чи можна назвати його зв'язним? Обґрунтувати свою думку.

ТА ВСЕ-ТАКИ, ЩО Ж ТО Є МУЗИКОЮ?

Ліра – простий і невибагливий інструмент, а звучить пречудово і вражає душу. Дивно: не може жити без музики народ, вона пом'якшує серця, очищає душу. Он білозуба молодиця у вінку з польових квітів раптом схлипнула, тицьнула в руку сліпого тільки що куплений у лоточника гарячий бублик, а потім ще й копійку з-за пояса дістала...

Чайковський зупиняється на вузькій польовій стежині і з-під долоні уважно вдивляється в небесну височінь. Музика, музика, а вона ж невід'ємна частина життя кожного народу, виразниця його душі. Музика, пісня допомагають перенести злигодні, безправ'я, бідність. Що було б з людством, якби якоїсь страшної миті з цілої землі зникла музика?.. Мабуть, це передусім найщиріший, найприродніший спосіб спілкування людини з людиною, той тремтливий настрій душі, коли все сприймається з півслова, з одного погляду... Чайковський повільно йде полем, устеленим багрянцем диких маків. Десь далеко калатають монастирські дзвони, щебечуть над головою пташки, сюрчать у соковитих заростях весняних трав коники. Музика простого життя – незбагненна, чарівна, гідна вічного захоплення. Споконвіку людина насолоджується її звуками, наснажується на створення власної музики, повіряючи їй усі без винятку почуття (*За Н. Калініною*).

- Відредагувати висловлювання, переставивши абзаци так, щоб вийшло логічно побудоване цілісне зв'язне висловлювання.
- Виділити складні синтаксичні цілі в тексті. Схарактеризувати їх. Визначити тип і стиль мовлення.
- Пригадати з вивченого на уроках музики про П. Чайковського як композитора. Доповнити текст відомою інформацією про композитора.

VI. Підведення підсумків уроку

VII. Домашнє завдання

Скласти повідомлення на тему «Роль пісні в житті сучасних школярів». Виділити у висловлюванні складні синтаксичні цілі та пояснити поділ його на абзаци. Аргументувати свою думку.

УРОК 58

Тема. Оптимальне структурування абзацив і мікротем у висловлюваннях, що належать до різних типів і стилів мовлення

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглиблювати знання учнів про складне синтаксичне ціле; ознайомити зі стилістичними можливостями складних синтаксичних цілих у текстах різних стилів і типів мовлення; удосконалювати вміння аналізувати інтонаційні, пунктуаційні й стилістичні особливості складних синтаксичних цілих; розвивати творчі здібності працювати зі складним синтаксичним цілим у межах тексту; розвивати логічне та критичне мислення, культуру

мовлення, вміння узагальнювати; розвивати вміння моделювати, реконструювати і складати складні синтаксичні цілі відповідно до комунікативного завдання; навчати висловлювати власну думку; вчити помічати й цінувати красу в мовних явищах.

Обладнання: підручник.

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Лінгвостилістичне спостереження

Виразно прочитати висловлювання. Визначити тип мовлення. Довести, що це складне синтаксичне ціле. Звернути увагу на особливості авторського стилю (інформативність, місткість викладу, виразність). Пояснити, якого стилістичного ефекту досягає автор такою побудовою речень і якими мовностилістичними засобами характеризується образність змісту.

Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське, про бої та чвари, хижацькі заміри та криваві січі; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно-високе, безодньо-глибоке шатро; де тоне ваш погляд у безкрайому просторі, як і ваша душа – у безмірній безодні того світу та сяйва, синьої глибини та сизо-прозорої далечини?.. Якщо вашим очам доводилося хоч раз бачити все те, то не забути вам того довіку. (*Панас Мирний*).

- Яку стилістичну функцію відіграють розділові знаки в тексті?
- Визначити структуру другого речення. Як вона впливає на інтонацію висловлювання? Накреслити схему.

III. Мотивація навчання

Дослідження-моделювання

Переставити речення так, щоб вони становили складне синтаксичне ціле. Записати утворене висловлювання. Визначити структурні частини у змодельованому тексті: зачин – розвиток думки – кінцівка (висновок).

1. Чумацькі неписані закони – то соціальна справедливість, зокрема при розподілі прибутків з промислу, то почуття братерства, людяності до бідних, скривджених, тому були вони людьми чесною праці, правдивого слова та вчинку й користувалися щирою повагою та пошаною. 2. Можливо, на наш сучасний погляд, подекуди надто жорстокі або ж відверто забобонні, не в усьому нам зрозумілі. 3. Це одна з передумов, завдяки яким зміг проіснувати стільки століть чумацький промисел. 4. Традиції, звичаї, правила, норми були в чумаків на всі випадки. 5. Та вони допомагали невеликій групі людей вижити в екстремальних умовах, вистояти, оборонитися від нападників, що навіть у чотири рази переважали їх (*За Б. Леськів*).

- Ключ. 4, 2, 5, 1, 3
- Дослідити вид речень, що входять до складного синтаксичного цілого. Проаналізувати пунктуацію в них.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Вибірково-розподільна робота з усім обґрунтуванням

Дослідити змістове оформлення речень. Визначити, яким із них характерний перспективний міжфразовий зв'язок, а яким – ретроспективний. Свою думку обґрунтувати.

1. Саме це допомогло Тарасові подолати відчай і не зрадити свою долю. 2. Трапилося це восени минулого року. 3. Відносини людини і тварини. Якими вони повинні бути в цивілізованому суспільстві? 4. Саме так людина може досягти гармонії з усім живим. 5. Що відрізняє творчу людину з-поміж інших? 6. Це спричинило конфлікт між учнями. 7. Чи уважні ми до проблем старості? 8. Багаті традиції в нашій сім'ї.

2. Дослідження-стилістичне конструювання

Скласти два варіанти зв'язного висловлювання у формі складного синтаксичного цілого так, щоб подане речення стояло: а) на початку тексту; б) у кінці. Дослідити, за яких умов зв'язок буде перспективним, а за яких – ретроспективним.

Цікаво слухати, як батьки розповідають про своє дитинство.

- З'ясувати, чи зміниться логічний наголос у поданому реченні зі зміною способу зв'язку. Висновок прокоментувати.

Методичний коментар. За перспективного зв'язку речень у тексті логічний наголос падатиме на другу частину речення, адже саме словосполучення про своє дитинство визначатиме зміст подальшої розповіді. За ретроспективного зв'язку, ніби підсумовуючи сказане, логічним наголосом треба виділити слово «цікаво».

3. Дослідження-трансформація

Утворити висловлювання, змінюючи прості речення на складнопідрядні з одним або кількома підрядними. З'ясувати особливості семантики і структури кожного типу складнопідрядного речення.

ПРАВИЛА ТЕЛЕФОННОЇ РОЗМОВИ

1. Розмова по телефону не може бути тривалою. Говорити треба коротко і ясно.
2. Ви дзвоните. Назвіть себе.
3. Вас неправильно з'єднали і вам відповіли: «Це поліклініка». У цьому разі слід попросити вибачення і покласти слухавку.
4. Ви дзвоните в довідкове бюро. Вітатися не обов'язково. Це займає час і лінію.
5. Вам доводиться телефонувати у справах до когось додому. Треба вибачитися, коротко викласти суть і домовитись про ділову зустріч. Ділові розмови ведуться тільки по службовому телефону.

- Чи становить змодельоване висловлювання складне синтаксичне ціле? Відповідь аргументувати.
- Визначити стильову належність висловлювання.

4. Дослідження-трансформація

Трансформувати текст публіцистичного стилю у висловлювання науково-популярного стилю. З'ясувати, чи зміниться тема й основна думка висловлювання. Визначити стилістичну доцільність використання складних речень у текстах.

Відшукайте на карті острів Пасхи. Це малесенький клаптик суші, що загубився в безмежному Тихому океані. Таку назву дали йому європейці, які відкрили острів напередодні релігійного свята Пасхи. Кілька століть він збуджував уяву дослідників гігантськими кам'яними постанями таємничих людей, котрі хтозна-як туди потрапили. Та велетенські статуї вперто мовчали. Порівняно недавно, 1955 року, вони відкрили свою таємницю нашому сучасникові – хороброму вченому й мандрівникові норвежцю Туру Хейердалу.

Рослини і тварини були предметом пильної уваги наших предків: адже свою залежність від них люди відчували на кожному кроці. Дикун гадав, ніби природа живе за тими самими законами споріднення, що й він, і немов між ним та природою існують особливі зв'язки. В уяві стародавніх різноманітні види рослин і тварин жили так само, як вони. Більше того, люди вважали навіть, що рослини й тварини є тими далекими предками, від яких бере початок їхній рід, іменами котрих вони себе називали. Роди й племена, що займалися рибальством, мали за священних риб, морських тварин; мисливці обирали кенгуру, ведмеда; у збирачів коріння, ягід, горіхів священними були корисні їм рослини (*З часопису*).

5. Творчий диктант на розширення висловлювання

За поданим початком написати невеликий твір-розповідь з елементами опису в художньому стилі, використовуючи різні види складних речень.

Сонечко вигулькнуло з-за високої гори, примружило спочатку одне око, потім друге й вигукнуло: «Доброго ранку! Доброго веселого ранку!» І вклонилися сонечку високі смереки, вклонилися ялини, розлогі дуби, буки і граби. Так почався новий день у Зеленій долині...

6. Творчий диктант на доповнення висловлювання

Доповнити текст власним роздумом про те, як людині досягти гармонії з усім живим. Використати синтаксичні конструкції з різними типами смислових відношень.

Ми залежні від землі більше, ніж вона від нас, і, зрештою спільно переживаємо природні катаклізми, смертельно небезпечні для таких маленьких істот, як люди, хоча найменші, комахи, черв'яки, бактерії, не так потерпають.

Людство терпить через повені, пожежі, землетруси, урагани так само, як унаслідок воєн. Результатом цього є голод, мор, бездомність. Тільки любов до життя дає людині змогу, оплакавши рідних, побудувати новий дім. Треба бути постійно готовим до стихійного лиха, уміти рятуватися від нього. Це не війна проти людства і не слід її проклинати.

Людина нині здатна спотворити лице землі, цю тонесеньку плівку, що зветься ноосферою, але їй не дано проникнути до самого серця. Нам не дано осягнути свідомість Землі, бо хіба частка пізнає ціле? Але людина може вийти на контакт з усіма свідомостями Всесвіту, вийшовши з мушлі власної свідомості. Не технічний прогрес і добробут зроблять її щасливою, а гармонія з усім живим (*Із журналу*).

- Визначити, зі скількох складних синтаксичних цілих складається висловлювання.
- Назвати тематичні речення в кожному абзаці.

VI. Підведення підсумків уроку

VII. Домашнє завдання

Використовуючи різні види складних речень, скласти висловлювання на тему «Здоров'я людини – у її руках».

УРОК 59

Тема. Розвиток мовлення № 17. Тези прочитаного (художнього твору, публіцистичної чи науково-пізнавальної статті)

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: ознайомити учнів з тезами як одним із способів викладу змісту прочитаного, розкрити переваги тез у порівнянні з планом і конспектом; формувати вміння правильно формулювати тези; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати мовне чуття, логічне мислення, увагу; розвивати творчі здібності, збагачувати словниковий запас учнів; виховувати любов і шанобливе ставлення до мови, поглибити інтерес до історії розвитку мови.

Обладнання: мультимедійна презентація, таблиця, пам'ятка.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Бесіда

– Які види мовленнєвої діяльності вам відомі? Які причини спонукають людей до читання?

– Чи можна сказати, що підвищення загальної культури людей, їхня освіта, поглиблення й розширення знань пов'язані насамперед із читанням?

– Як потрібно читати, щоб це заняття принесло користь?

– Які записи роблять у процесі читання з метою кращого засвоєння й запам'ятовування сприйнятого?

– Якими видами запису прочитаного вам доводилося користуватися під час підготовки до уроків?

III. Мотивація навчання

У практиці роботи з книгою встановлені такі форми запису почутого і прочитаного: план, виписки, тези, конспект. Відомо, що запис зберігає частину прочитаного. Він дисциплінує, змушує краще заглибитися в зміст, привчає виділяти основне, сприяє міцнішому засвоєнню, повторенню і закріпленню матеріалу.

Проблемні питання:

– Для чого необхідно обирати форму запису інформації – тезування?

– Яке лексичне значення слова «теза»?

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

План – попередня форма запису прочитаного. Він передує тезам та конспекту – складнішим та змістовнішим формам нотування. Змістовні тези неможливі без попередньо складеного чіткого плану, хоча зміст і обсяг й тез можуть відрізнятися. Вдало сформульовані тези включають у себе всі основні питання, які має відображати план. Ці питання у тезах доповнюються положеннями, що розкривають окремі аспекти мікротем.

Тези – це стисло сформульовані основні положення прочитаного тексту, що вбирають суть висловленого. Якщо план допомагає представити структуру тексту та назвати його основні теми, то тези розкривають суть всієї текстової інформації.

Розрізняють два види тезування:

- 1) відбір авторських тез із тексту;
- 2) формулювання основних положень статті чи розділу книги власними словами.

Складання тез – важливий засіб підвищення рівня самостійної роботи, розвитку логічного мислення, мовленнєвої культури школярів.

2. Комунікативний практикум

– Розгляньте таблицю, проаналізуйте її зміст.

Види тез	Складання тез
Цитатні	Відбір авторських тез із тексту
Вільні	Основні положення тексту формулюють своїми словами
Змішані	Цитати й вільний виклад авторської думки чергуються
Прості	Теза подає основну думку частини у вигляді ствердження чи заперечення будь-чого
Складні	Окрім ствердження якоїсь думки, містить ще й доведення її

– Які тези, на вашу думку, складати важче? Аргументуйте свою відповідь. Побудуйте розповідь про види тез і їх складання.

3. Ознайомлення учнів з пам'яткою «Як готувати тези прочитаного»

Пам'ятка

«Як готувати тези прочитаного»

1. Прочитайте весь текст, якщо він невеликий, або розділ, якщо твір великий за обсягом.
2. Продумайте зміст тексту, знайдіть й простежте основні положення, висунуті автором.
3. Формулюйте думки чітко й стисло, але самобутність форми повинна зберігатися, незважаючи на деяку уривчастість викладу.
4. Кожне положення повинно містити в собі лише одну думку.
5. Записуючи тезу, нумеруйте кожен рядок, пропускайте рядок між ними.
6. У кожній тезі виділіть ключове слово й визначте логічний наголос.
7. Якщо твір великий, то в кінці кожної тези зазначте номер сторінки тексту, якщо невеликий — джерело викладу.
8. Основні авторські думки повинні мати вигляд послідовних пунктів.
9. Керуйтеся найголовнішим принципом нотування чужого тексту – не допускати перекручень змісту.

4. Колективна робота. Складання плану і тез прочитаної статті

Мова багатомільйонного українського народу належить до числа найбільш розвинених і досконалих мов світу. Цією мовою створені немеркнучі й величні художні цінності.

Українська мова серед інших мов відзначається особливою звучністю й мелодійністю, м'якістю і теплотою тону, що знаходить своє найповніше виявлення у народній пісні.

Мова є канвою, на якій людина вишиває узор свого життя, а для письменника – знаряддя для відбиття в художніх образах своїх думок. Як відомо, складається мова з окремих слів, які містять у собі і зміст, і звучання, – і обидва ці елементи однаково важливі для виявлення настрою людини, для оформлення думок у художні образи.

Незаперечною істиною є те, що мова – це найважливіший і всеохоплюючий засіб спілкування, засіб передачі інформації, як тепер прийнято говорити. Але самим лише спілкуванням, самою тільки інформативністю не вичерпується суспільне значення мови. Для нас, письменників, мова – це могутнє і єдине знаряддя створення художньо-естетичних цінностей.

Взірцем дбайливого, саможертвовного ставлення письменників до слова є гідна подиву діяльність на ниві рідної мови і літератури наших класиків – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського та інших майстрів, які крізь пільму і морок царського режиму принесли українське слово як світоч, як досвітній вогонь і поставили його на служіння нашому народу (П. Панч).

План	Тези
1. Українська мова серед інших мов світу.	1. Мова українського народу – одна з найрозвиненіших мов світу, нею написані величні твори.
2. Мелодійність нашої мови.	2. Українська мова співуча й милозвучна, що яскраво проявляється в пісні.
3. Мова – важливий засіб для створення художніх образів.	3. Мова сприяє вираженню думок людини, її настрою. Вона допомагає письменникам реалізувати свої думки в художніх образах.
4. Суспільне значення мови не лише в спілкуванні.	4. Для письменників – це могутнє і єдине знаряддя створення художньо-естетичних цінностей, бо для них суспільне значення мови не вичерпується лише спілкуванням.
5. Ставлення класиків української літератури до мови.	5. Видатні українські письменники багато зробили для розвитку і збагачення української мови.

5. Самостійне складання тез прочитаного

– Прочитайте текст мовчки. Попрацюйте над його змістом: виділіть тему, основну думку; визначте тип і стиль мовлення; виділіть основні авторські думки щодо задуму висловлювання.

Абетка слов'янських духовних джерел

«Костянтинова абеткова молитва» – твір оригінальний, незвичайний. Нічого давнішого у слов'янській поезії ми не знаємо: датується він IX століттям по Різду Христовому. Віршована абеткова молитва слов'ян написана у формі акровірша, тобто кожен новий рядок вірша-молитви починається новою літерою абетки, від початку до самого її кінця.

«Абеткову молитву» ретельно досліджували видатні вчені Слов'янщини – О. Бодяньський, І. Срезневський, О. Соболевський, а найбільше – Великий Каменярь Іван Франко. Зміст молитви виразно поділяється на п'ять частин. У першій автор звертається до Бога і прохає його послати на землю Святого Духа для проповіді Божого Слова. У другій говорить про слов'янське плем'я, готове прийняти християнство. У третій автор молить Бога дарувати йому сил та мудрості, аби він міг довершити нележку справу – проповідь Слова Господнього серед слов'ян. У четвертій ідеться про перешкоди, що їх людська слабкість ставить на шляху високого призначення поета-проповідника. П'ята, остання частина, з'ясовує, що автор готується йти до людей, щоб вони зробилися культурним народом і збагнули Божу науку.

Хто ж був автором «Абеткової молитви»?

Тут думки вчених розбіжні. Відомо, що автора звали Костянтин, але в історії південних слов'ян IX століття було два Костянтини, кожен з яких міг бути автором вірша. Перший – це Костянтин (Кирило) Солунський, першовчитель слов'ян, який разом зі своїм братом Мефодієм створив кириличну абетку, що нею ми користуємось до сьогодні, хоч у трохи зміненому вигляді. Другий – це Костянтин Преславський, учень і послідовник Костянтина (Кирила) та Мефодія.

Українською мовою «Костянтинову абеткову молитву» зі старослов'янської перекладав свого часу Іван Франко, а вже в наші дні – Роман Лубківський. Їхні переклади становлять велику цінність, але в них не дотримано форми акровірша, тобто не вийдеабетки, якщо читати згори вниз перші літери кожного рядка.

Новий переклад Дмитра Білоуса – взірць віртуозного і натхненного переборення формальних труднощів, з якими не впоралися названі вище перекладачі. Відтепер «Костянтинова абеткова молитва» в усьому своєму блиску, в усій повноті свого високого смислу та звучання набуває прав громадянства в сучасній українській мові, літературі, духовній культурі (М. Москаленко).

– Сформулюйте і запишіть основні положення тексту у вигляді вільних тез. Скористайтеся опрацьованою пам'яткою.

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Сьогодні на уроці мені вдалося (не вдалося)...

Під час виконання роботи найскладнішим для мене було...

Одержані знання допоможуть мені...

VII. Домашнє завдання

Підготувати усний докладний переказ тексту, опрацьованого на уроці.

УРОК 60

Тема. Види й засоби міжфразного зв'язку. Актуальне членування у висловлюванні: відоме й нове

Мета: формувати предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: поглибити знання учнів про складне синтаксичне ціле, його ознаки, види міжфразового зв'язку компонентів висловлювання, сформувані поняття про засоби міжфразового зв'язку в тексті; удосконалити вміння аналізувати структуру складних синтаксичних цілих, визначати види й засоби зв'язку речень; розвивати творчі здібності працювати зі складним синтаксичним цілим у межах тексту; розвивати логічне та критичне мислення, культуру мовлення, вміння узагальнювати; розвивати вміння моделювати, реконструювати і складати складні синтаксичні цілі відповідно до комунікативного завдання; навчати висловлювати власну думку; вчити помічати й цінувати красу.

Обладнання: підручник.

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Навчальне аудіювання

Прослухайте уривок з листа Василя Сухомлинського до дочки. Визначте тему й основну думку. Усно перекажіть текст, замінивши третю особу першою, використовуючи складні речення.

...Сьогодні тобі чотирнадцять років. Ти переступаєш ту межу, за якою народжується жінка. Ти запитуєш: «Батьку, що таке любов?»

Моє серце прискорено б'ється при думці, що я розмовляю вже не з маленькою дитиною. Будь же щасливою, переступаючи цю межу. А щасливою ти будеш, коли будеш мудрою. Мільйони жінок – так, юних чотирнадцятирічних жінок з трепетанням серця думають: що таке любов? Кожна осягла розуміння її по-своєму. Задумується над цим і кожен юнак, коли в ньому пробуджується чоловік. Тепер, дорога донечко, мої листи до тебе будуть не такі, як раніше. Моє потаємне бажання – передати тобі ту життєву мудрість, яка називається вмінням жити. Хочеться, щоб з кожного батьківського слова, як з маленького зернятка, народжувалися ростки твоїх власних поглядів і переконань.

- Який вид міжфразового зв'язку характерний тексту? Відповідь обґрунтуйте.

III. Мотивація навчання

Дослідження-характеристика

Прочитайте текст. Визначте його стильову й типологічну належність. Дослідіть, який вид міжфразового зв'язку домінує в тексті. Схарактеризуйте виділені засоби зв'язку.

Важко знайти людину, яка б не мріяла про подорожі, чи не хотіла б опинитися на маловідомих землях. Усе це вабить не лише охочих до пригод, а й науковців-географів та натуралістів. Науці відомо чимало вчених, які змінили розуміння світу та його будови саме завдяки своїм славнозвісним подорожам...

І ось, доля склалася так, що одне із відкриттів трапилося завдяки молодому досліднику Чарльзу Дарвіну, який, долаючи перешкоди, 27 грудня 1831 року вирушив у подорож на кораблі «Бігль». Експедиція мала на меті дослідити східні та західні береги Південної Америки та прилеглі острови, щоб потім скласти детальні морські карти. Крім того, перед експедицією «Бігль» було поставлене й інше завдання, яке ґрунтувалося на проведенні серії хронометричних вимірів навколо Землі, з чим і була пов'язана навколосвітня подорож (О. Білоус).

• Визначте синтаксичну організацію висловлювання. Зробіть пунктуаційний аналіз тексту.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Дослідження-пошук (колективна робота)

Прочитайте висловлювання. Чи можна вважати його текстом? Виділіть його структурні компоненти. Скориставшись схемою, дослідіть, які лексичні і граматичні засоби зв'язку використані автором у тексті.

ВІДКРИТТЯ СЕБЕ

Юність – це вік, коли людина робить одне з найвеличніших своїх відкриттів – відкриває саму себе. Відкриття самої себе – найпрекрасніше, що може відчути людина. У цих пошуках глибокий зміст: кожен може розкрити свої реальні, доти неznані можливості. Щоб виявити й використати їх, треба знайти себе, тобто вивчити й зуміти оцінити. Це дасть змогу «вибудувати» себе для життя на багато років уперед.

Здавалося б, приватне питання твого життя. Далєбі! Це актуальні питання сучасного суспільного життя, оскільки людині необхідна не лише оцінка себе самої з позицій соціального ідеалу, а й усемірне прагнення до нього. Юності притаманна віра в ідеальне, романтична відданість винятковому й незвичайному. Та чи замислювалися ви, що виняткове й незвичайне народжується незвичайними можливостями звичайних людей?

А як звичайні люди йдуть до незвичайного? Як вони стають багатирями, носіями могутнього інтелекту, моральної цільності? Від народження і до останніх днів своєї людини так чи інакше розв'язує безліч завдань, які ставить перед нею життя, намагаючись здійснити мрію: навчитися керувати своїм життям, своєю долею.

А для цього слід озброїтися системою сучасних знань про розвиток особистості, знати форми й механізми самовдосконалення у трьох сферах: у фізичному вихованні, в інтелектуальному розвитку, в моральному оновленні (За В. Пекелісом).

• З'ясуйте, із скількох складних синтаксичних цілих складається висловлювання. Визначте залежність між поділом тексту на абзаци й синтаксичні цілі. Наведіть приклади складного синтаксичного цілого, що а) дорівнює абзацу; б) охоплює два-три абзаци.

2. Лінгвістичне експериментування

Прочитайте. Визначте межі речень. Запишіть, розставляючи потрібні розділові знаки. Дослідіть мовні засоби, властиві висловлюванню (*лексичний повтор, близькі за значенням слова, займенники, контекстуальні синоніми, видо-часове співвідношення присудків, порядок слів тощо*).

Старі люди розказують що колись у повітрі колихалось щось таке ніби шар-м'яч хтось його штовхнув і він розірвався полетіли куски цього шару в різні сторони й утворилися земля сонце місяць зорі з одного куска утворилася земля що ми на ній живемо завдяки китові затрималася наша земля а то була б полетіла в безодню цьому китові довго лежать обрида і починає ковилать хвостом а земля починає ворухитись (*Нар. творчість*).

- Визначте тему й основну думку тексту. Доберіть заголовок.
- Знайдіть складні речення, визначте їх вид.

- Яку стилістичну роль вони відіграють у висловлюванні?
- Трансформуйте перше речення в безсполучникове складне.
- Назвіть тип смислових відношень між частинами складного речення.
- Доберіть синонімічний засіб зв'язку до сполучного слова, **що** в реченні *З одного куска утворилася земля, що ми на ній живемо.*

3. Творчий диктант

Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки, який виражав би тему висловлювання. Перепишіть, визначаючи межі речень і розставляючи потрібні розділові знаки. Дослідіть синтаксичну організацію висловлювання.

Рослини і тварини були предметом пильної уваги наших предків адже свою залежність від них люди відчували на кожному кроці предки гадали ніби природа живе за тими самими законами споріднення що й вони і немов між ними та природою існують особливі зв'язки більше того люди вважали навіть що рослини й тварини є тими далекими предками від яких бере початок їхній рід іменами котрих вони себе називали роди та племена що займалися рибальством мали за священних риб морських тварин мисливці обирали кенгуру ведмедя у збирачів коріння ягід горіхів священними були корисні їм рослини (*З часопису*).

• Назвіть мовні засоби вираження виділених у тексті слів. Знайдіть приклади паралельного й ланцюжкового видів зв'язку речень у тексті.

4. Спостереження і аналіз мовних явищ.

Прочитайте текст. Який вид міжфразового зв'язку тут наявний. Визначте засоби зв'язку.

Конвалія – багаторічна рослина. Вона має два, часом три великих листки, що виростають з повзучого підземного кореневища. Щороку кореневище утворює біля стебла невелику бруньку. За літо брунька поволі перетворюється на довгий підземний паросток.

- Про що йдеться у 1-му реченні? 2-му? 3-му? 4-му?
- Порівняйте 1 і 2 речення. Що у другому реченні відоме з першого? Яка інформація у ньому нова?
- Порівняйте 3 і 4 речення?

Коментар учителя.

Тема тексту може ділитися на підтеми (мікротеми). Частиною тексту, у якій розкривається зміст підтеми (мікротеми), є абзац. На письмі абзац виділяється відступом управо.

Актуальне членування висловлювання – виділення у висловлюванні як одиниці мовлення теми (даного) і реми (нового; того, що стверджується про тему).

Тема (відоме, дане) – компонент актуального членування висловлювання, початковий пункт повідомлення; те, стосовно чого щось стверджується у висловлюванні. Речення у тексті поєднуються за допомогою «даного» (відомого), де використовуються повтори слів, займенники, синоніми. «Дане» (відоме) в тексті служить для зв'язку речень. У ньому повторюється якась частина попереднього речення.

Рема (в перекладі з грецької мови – сказане) (нове) – компонент актуального членування висловлювання; те, що стверджується або про що запитується в темі. «Нове» в реченні містить основне повідомлення і виділяється логічним наголосом. У мовленні «нове» найчастіше знаходиться наприкінці речення.

5. Дослідження-аналіз

Прочитайте текст. З'ясуйте тип мовлення і стильову належність. Аргументуйте свою думку.

Відомо, що мова кожного народу – явище давнє, її коріння сягають у доісторичні часи. Вона є найгеніальнішим витвором багатьох поколінь. Кожне витворене й прийняте для вживання слово – це своєрідний символ сформованої ідеї, мета якої проникнути у світ природи і в людську сутність, у світ людського духу. Вироблення граматичних законів, творення нової лексики – справа тисячоліть.

У великому творчому процесі народжується мова людини, а з нею народжується й найприродніше єднання – народ. Мова стає тією субстанцією, що породжує народ, націю:

створилася мова – виникає, починає діяти народ. То ж не дивно, коли наступає загроза **зникнення мови**, – надходить і загроза смерті народу, носія мови (*Г. Гудьга*).

• Визначте, що виражають виділені слова в реченнях – «нове» чи «відоме»? Назвіть види і засоби міжфразового зв'язку у висловлюванні.

6. Лінгвістична справа

Один письменник розпочав писати оповідання, але почав його редагувати і дійшов до роману. З'ясуйте, як автор перетворив початок оповідання у початок повісті, а потім – роману.

1. Осінь. Сумні та холодні дні. Журливими ключами відлітають лелеки.

2. Прийшла золотокоса осінь. Потяглися довгою чередою сумні та холодні дні. Високо в небі, попрощавшись з рідною землею, журливо відлітають лелеки.

3. Був той незвичайно-тужливий час, коли на землі панувала золотокоса осінь. Сумні та хмурні дні, часто пересипані холодними дощами, огортали все навкруги. І лише зрідка крізь сірі хмари долинали тривожне курликання вічних мандрівників – лелек; це вони прощалися з рідною домівкою, відлітаючи у далекий вирій.

– Якою інформацією поповнився твір?

– Порівняйте перший і останній уривок. Визначте у них дане і нове.

– Завдяки даному чи новому збільшився обсяг твору?

VI. Підведення підсумків уроку

– Чим відрізняється тема від мікротеми?

– За допомогою чого поєднуються речення в тексті?

– Як ви розумієте поняття «дане» і «нове»? Відповідь аргументувати.

– Як слід розуміти паралельний і послідовний зв'язок речень у тексті?

VII. Домашнє завдання

Випишіть з художнього твору уривок. Доберіть заголовок. Виділіть компоненти актуального членування. Визначте відоме і нове. Підкресліть засоби міжфразового зв'язку.

УРОК 61

Тема. Розвиток мовлення № 18. Конспект почутого науково-навчального тексту

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: удосконалювати вміння учнів використовувати конспектування як різновид стислого переказу почутого; поглиблювати знання школярів про види конспектів; розвивати вміння критично осмислювати почуте, виділяти в ньому головне, ділити висловлювання на логіко-сміслові частини, складати план, застосовувати різні способи конспектування тощо; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності; збагачувати словниковий запас учнів; розвивати мовне чуття, логічне мислення, увагу, уміння співставляти, робити висновки на основі спостережень; виховувати любов до рідної мови, прищеплювати культуру спілкування.

Обладнання: мультимедійна презентація, схема, пам'ятка.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

– Пригадайте матеріал про конспектування як різновид стислого переказу й дайте відповіді на запитання.

1. Що таке конспект?

2. Яка основна функція його?

3. Які бувають види конспектів?

4. Чи часто вам доводиться складати конспекти?

5. Чим відрізняється конспектування від складання тез?

2. Словникова робота

Конспект – це різновид стислого письмового переказу, тобто коротко записаний виклад змісту певного тексту.

Конспектування – важлива форма запам'ятовування потрібної інформації, яку ми сприймаємо, читаючи текст або слухаючи його.

Тематичні виписки – це дослівно переказаний уривок тексту, що стосується конкретної теми, з посиланням (прізвище, ініціали автора, назва книги, видавництво, рік і місто видання, кількість сторінок).

Тези – це стисло сформульовані основні положення прочитаного тексту, що вбирають суть висловленого.

План тексту – це послідовне відображення його ключових частин в коротких, але чітких формулюваннях, які повністю відповідають темі і змісту тексту.

Складний план тексту – це детальний план його змісту з виокремленням вступу (зачину), основної частини і кінцівки (висновку).

Правила конспектування прочитаного науково-навчального тексту передбачають:

- 1) вдумливе прочитання тексту;
- 2) визначення теми й основної думки висловлювання;
- 3) визначення тематичних речень;
- 4) стислий запис змісту тексту;
- 5) виділення в конспекті важливої інформації (підкреслення, позначки на полях, виділення іншим кольором тощо);
- 6) точне відтворення чужих слів – *цитування*.

III. Мотивація навчання

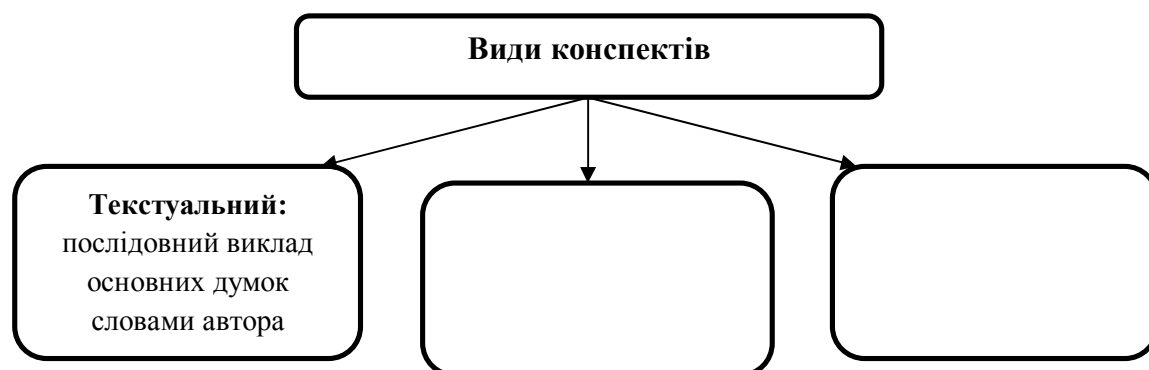
– У яких життєвих ситуаціях необхідно вміти скласти конспект?

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Робота у парах із частково заповненою схемою

– Розгляньте схему. Назвіть основні види конспекту. Сформулюйте за аналогією до текстуального й вільного конспекту визначення змішаного.

2. Слово вчителя

Конспектування сприйманого на слух тексту — це письмове детальне відтворення його змісту з обов'язковою вказівкою джерела інформації, тобто зазначення прізвища автора і теми повідомлення.

Процес конспектування потребує застосування скорочених слів, зворотів тощо. На форму та кількість скорочень впливає темп повідомлення.

У конспектуванні сприйманого на слух тексту використовують висловлювання-тези.

Конспекти розрізняються мірою повноти і стислості.

Зручність користування конспектом залежить від чітко виділених абзаців, застосованих у створюваному тексті позначок, підкреслень важливої думки тощо.

3. Робота в міні-групах

– Відтворіть послідовність роботи над складанням конспекту, розташовуючи подані мисленнєві операції у правильному порядку.

- Виділити головне в прочитаному.
- Скласти план.
- Оформлюючи власне конспект, виділяти ключові слова чи фрази різними способами (підкресленням, умовними позначками на полях тощо).
- Подумати, які місця доцільно процитувати.
- Уважно прочитати текст.
- Установити зв'язок між окремими положеннями висловлювання.

Ключ.

1. Уважно прочитати текст.
2. Виділити головне в прочитаному.
3. Скласти план.
4. Установити зв'язок між окремими положеннями висловлювання.
5. Продумати, які місця доцільно процитувати.
6. Оформлюючи власне конспект, виділяти ключові слова чи фрази різними способами (підкресленням, умовними знаками, на полях та ін..)

4. Колективна робота з текстом

– Прослухайте текст. Визначте його стиль, тему й основну думку. Доберіть заголовки прослуханого тексту у формі словосполучення.

Що ж таке конспект? Це короткий письмовий виклад змісту книжки, статті, лекції тощо. Конспект складається з плану, стисло викладених основних положень, фактів і прикладів.

Що в конспекті є такого, чого нема в інших формах запису? Якщо обмежитись однією фразою, то відповідь буде така: у конспекті ми маємо можливість не тільки занотувати прочитане й почуте, а виражати наше ставлення до нього, записувати власні думки.

Конспект, як правило, ведеться в окремому зошиті. На першій сторінці записують паспортні дані книжки (статті). Бібліографічний опис книжки має чітку послідовність: записують прізвище та ініціали автора, тоді вказують назву книжки, після цього вихідні дані – місто, видавництво, рік видання і кількість сторінок. Після цього записують план конспекту. У його основі може бути зміст книжки. Матеріали конспекту доречно записувати на правій сторінці зошита. Ліва сторінка – для запису власних думок, коментарів, оцінок. Згодиться вона для доповнень, уточнень, які можуть з'явитися після написання конспекту. У конспекті використовують літерні скорочення, умовні позначення, символи. Часом доречніше не намагатися передати зміст своїми словами, а записати текст дослівно, тобто процитувати. Як правило, цитуються ті фрагменти авторського тексту, які є найважливішими з погляду змісту. На місці пропущених при цитуванні слів ставлять крапки. Крім лапок, у кінці цитати обов'язково потрібно вказати на її джерело. У конспекті достатньо позначити в дужках сторінку, з якої взято цитату (*З кн. «Учіться висловлюватися»*).

– Запишіть ключові слова і словосполучення.

– Виділіть мікротеми висловлювання. Складіть план. Перекажіть текст.

5. Опрацювання пам'ятки «Як складати конспект почутого»

Пам'ятка

«Як складати конспект почутого»

1. Прослухати текст.
2. Записати паспортні дані книжки (статті) у певній послідовності (прізвище та ініціали автора, назва книжки, вихідні дані – місто, видавництво, рік видання, кількість сторінок).
3. Скласти план почутого висловлювання.
4. Подумки виділити головну інформацію прослуханого.
5. З'ясувати, які авторські думки слід записати у формі цитат.

6. Продумати зв'язок між окремими частинами висловлювання.

7. Скласти власне конспект (у правій стороні аркуша, а ліву – залишити для власних думок і коментарів).

8. Виділити або підкреслити ключові слова і словосполучення (для зручності використання у подальшому).

6. Складання конспекту почутого висловлювання

– Прослухайте текст. Визначте його стильову належність. Доберіть заголовок, який би виражав основну думку висловлювання.

– Складіть конспект почутого висловлювання, використовуючи опрацьовану пам'ятку.

Розмовляючи, ми ніколи не замислюємося над тим, а яке це слово – старе чи молоде, давнє чи недавнє, хіба що якась обставина зверне на це нашу увагу. Та й не дивно: адже переважна більшість найчастіше вживаних слів – це слова, можна сказати, «вічні»: вони настільки давні, що були вже тоді, коли ще не було самих слов'янських мов, однією з яких є українська мова, а була праслов'янська – своєрідна і змінна – мовна єдність. Такі слова, як *рука, нога, голова, ніс, дім, вікно, стіна, піч, мати, син, отець, брат, сестра* та інші є в мовах усіх слов'ян з прадавніх часів.

Знати вік слова – не просто цікаво, це ще й важливо для всіх, хто хотів би мати високу мовну культуру. Ось ряд слів, які нам усім знайомі, бо трапляються щодня – в газетах, по радіо, в телепередачах: *ентузіаст, догматик, комітет, опозиція, організація, енергія, фанатизм, катастрофа, екземпляр, індивідуалізм*. Знаєте, звідки вони виписані? З листів і щоденника Т. Шевченка! Важко повірити, правда?

Подивіться, як близько сходяться поняття «культура мови» і «загальна культура»: людина, яка знає вік слова, знає його значення, походження, знає, які історичні, культурні чи побутові причини викликали його появу, отож і знає, як ним найкраще користуватися (А. Коваль).

Зразок конспекту

Переважна більшість найчастіше вживаних слів – це слова «вічні». Такі слова, як *рука, нога, голова, ніс, дім, вікно, стіна, піч* та інші є в мовах усіх слов'янських народів з прадавніх часів.

Знати вік слова – не просто цікаво, це ще й важливо для всіх, хто хотів би мати високу мовну культуру. Усім нам знайомі слова – *ентузіаст, опозиція, організація, енергія, катастрофа, екземпляр* та інші. Виписані вони, виявляється, з листів і щоденника Т. Шевченка.

Близько сходяться поняття «культура мови» і «загальна культура»: людина, яка знає вік слова, знає його значення, походження, отже, знає, як ним найкраще користуватися.

VI. Підсумок уроку

Рефлексія

- Сьогодні на уроці мені вдалося (не вдалося)...
- Одержані знання допоможуть мені...

VII. Домашнє завдання

Підготувати усне висловлювання за текстом, опрацьованим на уроці.

Урок 62

Тема. Повторення вивчених розділових знаків у простому і складному реченнях

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: узагальнити й систематизувати знання учнів про вивчені розділові знаки в простому і складному реченні; удосконалювати вміння й навички визначення основних пунктограм в реченні, способів перевірки; виробляти вміння аналізувати пунктограми і групувати їх та формувати вміння обґрунтовувати вживання розділового знака; засобами правильного інтонування речень сприяти поліпшенню писемного і усного мовлення учнів, етики спілкування; розвивати інтелектуальні, творчі здібності, удосконалювати вміння висловлювати власну думку; виховувати любов до рідної мови.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації знань.

Обладнання: роздатковий матеріал для самостійної роботи.

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається
Народна творчість

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів

1. Перевірка домашнього завдання

2. Поетична хвилинка

За поданими римованими словами складіть строфу, використовуючи просте чи складне речення, розставте розділові знаки.

... сонце
... віконце
... пропливають
... знають.

III. Мотивація навчання

1. Прокоментуйте епіграф. Висловіть власну позицію щодо значення мови в житті кожної людини.
2. Визначте тип речення, дайте характеристику. Поясніть розділовий знак у реченні.

IV. Повідомлення теми і мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Дослідження-пошук (робота в групах)

Прочитайте текст, доберіть заголовок, визначте тип і стиль мовлення. Висловіть своє бачення порушеної у тексті проблеми (завдання на картках).

Ми часто говоримо про дружбу, любов до ближнього. Добре знаємо, які вимоги поставити до того, кого з обережністю збираємося зарахувати до числа своїх друзів і знайомих, не від того, щоб і випробування їм влаштувати на чистоту сумління. Знаємо, говоримо, розмірковуємо, сперечаємось. А наші взаємини й далі продовжують залишатися холодними і безпомічними.

«З усіх утрат втрата часу найтяжча», – писав великий Сковорода. Як же тоді бути дружбі, співчутливості, милосердю? Невже час, затрачений на них, вважати згайнованим? А може, він і є саме тим невтраченим, золотим часом, відведеним нам на землі?

Мати потребує нашої уваги, телефонує товариш, у сусіда елементарне прохання – а нам усе ніколи: у нас підготовка до уроків, Інтернет-спілкування, заняття у фітнес-клубі. Після численних відмов оточуючим раптом схаменулись, озирнулись – довкола порожньо, нікому й слова мовити. «Що ж це виходить, – задумуємося тоді, – живемо, щоб навчатися, чи навчаємося, щоб жити?» Свідомо обираємо життя повноцінне, а не самітницьке, позбавлене втіхи живого спілкування, взаємодопомоги, душевного тепла.

Дехто виправдовується заклопотаністю, усуваючись від світу і його проблем. А вони часто виявляються не чимось іншим, як товстошкірою байдужістю. Від нагромадження справ ми, звичайно ж, залишимося живі, але для інших – гинемо. Згодом починаємо розуміти, що втрачені й для себе.

Ось він, духовний портрет заклопотаної людини. Точніше, заклопотаної собою людини, яка втратила здатність допомагати й розраджувати, перетворила співчуття на формальність, потопила турботу про інших у пустослів'ї.

Тож знаходьмо час! Ми живемо на відстані кроку від ближнього, і від нас залежить, поєднає чи розділить нас цей крок. Якщо ви когось відважилися прогнати від свого порога, робіть це тому, що заслуговує, а не тому, що затримає вас на мить. У календарі дружби і взаємодопомоги всі дні помічені. Не забуваймо: стукають у двері вашої душі за розрадою так, як стукали колись у потребі хліба і вогню.

Знаходьмо час, бо для когось він може бути рятівним, єдиним виходом, майбутнім. Оскільки самотність все частіше нагадує нам небуття, а відмова в підтримці гіркою самокритикою лягає на душу, візьмемо у життя як заповідь: знаходьмо час для ближнього!(*Із часопису*)

I група. *Випишіть прості речення, назвіть пунктограми і поясніть їх вживання. Підкресліть граматичні основи. Зробіть синтаксичний розбір двох речень.*

II група. *Випишіть складні речення, назвіть пунктограми і поясніть їх вживання. Підкресліть граматичні основи. Зробіть синтаксичний розбір двох речень.*

2. Пунктуаційно-орфографічний практикум

Прочитайте речення з відповідною інтонацією, поясніть орфограми, обґрунтуйте вживання пунктограм.

1. Ущухнуло море і хвилі вляглися (*Є. Гребінка*). 2. На очах згорталось листя вільхи і вис..хала, мов на в..летенс..кій черені, висока болотяна трава (*Ю. Збанацький*). 3. Сонце йому отьмар..лось і світ пот..манів (*С. Васильченко*). 4. Пригадалось малярство мрії і з нутра стала підійматись якась могутча міцна сила (*С. Васильченко*). 5. Ось ранок синім возом їде і сонця сніп в..с..ло в..зе (*Б.- І. Антонич*). 6. Саме тут на біл..ватуму обрії неба виник із темної пелени Дніпра Монастирс..кий острів і проти нього над скелями Дніпра визначилась біленька хатина старого Глоби (*А. Коптілов*). 7. Вже червоніють помідори і ходить осінь по траві (*М. Рильський*). 8. Вігер стих і чистий свіжий сніг сріблом саяв під блакитним наметом неба (*М. Коцюбинський*). 9. Зараз тільки сухе бадил..я стовбурчилось на городі та стр..міло соня..ничиння (*О. Довженко*). 10. Повертає хлопець голову і на одному з сухих д..рев бачить наряджену в шовк і дорогий оксамит з (синьо) зеленими переливами пташку (*Ю. Збанацький*). 11. Ось лапата рука зач..пила його за голову й зразу обтрусило всього снігом (*Панас Мирний*). 12. За хвилину двері рвучко ро..чахнулись і напорозі з..явився д..ректор (*Ю. Смолич*). 13. Зв..ртаємо на вулицю з трамвайною колією і нас наздог..няє вантаж..вка (*В. Шевчук*). 14. Від куца падає тінь і розсіваються приємні запахи (*У. Самчук*). 15. Ч..рне ворон..я сідало гр..мадами на сніг і знов здіймалося з місця (*М. Коцюбинський*). 16. Потім почали т..кти річечки по вул..цях і стала парувати земля на сонечку (*В. Винниченко*). 17. Нове століт..я вже на видноколі і час новітню створює красу (*Л. Костенко*).

3. Дослідження-відтворення

Перепишіть, визначаючи межі речень і розставляючи потрібні розділові знаки. Доберіть заголовок. Зробіть морфологічний розбір двох останніх речень (завдання на картках).

Ми звикли до годинника вже й не віриться що в давнину люди не знали його наші далекі предки розпізнавали лише ніч ранок день і вечір пізніше час стали вимірювати довжиною тіні подовжилась тінь людини на три ступні незабаром вечір згодом було виявлено незручності цього способу взимку тінь стає довшою швидше ніж улітку та й ступні у людей неоднакові через що таке обчислення часу призводило до багатьох непорозумінь край цьому покладали винахідники на рівному відкритому для сонця майданчику вони вкопали палицю обвели колом і стали уважно спостерігати за рухом тіні від неї так почалася історія годинника отже першим був годинник сонячний у Стародавньому Вавилоні на вершині найбільшої піраміди поставили глиняний стовп рівний майданчик розкреслили лініями коли тінь від стовпа наближалася до однієї з ліній жрець проголошував знайте все населення царства волею Бога минула п'ята година від сходу сонця перший механічний годинник з'явився 996 року в німецькому місті Магдебурзі досі зберігся лічильник часу на одній із башт Лондона ще у XIII столітті він показував час жителям цього міста показує й понині на початку XVI століття німецький винахідник змайстрував кишенькового годинника через півстоліття винайшли хвилину стрілку а ще через 200 років секундну (*3 журналу*).

Відтворений варіант

Історія годинника

Ми звикли до годинника. Вже й не віриться, що в давнину люди не знали його. Наші далекі предки розпізнавали лише ніч, ранок, день і вечір. Пізніше час стали вимірювати довжиною тіні: подовжилась тінь людини на три ступні – незабаром вечір. Згодом було виявлено незручності цього способу: взимку тінь стає довшою швидше, ніж улітку, та й

ступні у людей неоднакові, через що таке обчислення часу призводило до багатьох непорозумінь.

Край цьому покладали винахідники. На рівному, відкритому для сонця майданчику вони вкопали палицю, обвели колом і стали уважно спостерігати за рухом тіні від неї. Так почалася історія годинника.

Отже, першим був годинник сонячний. У Стародавньому Вавилоні на вершині найбільшої піраміди поставили глиняний стовп. Рівний майданчик розкреслили лініями. Коли тінь від стовпа наближалася до однієї з ліній, жрець проголошував: «Знайте, все населення царства, волею Бога минула п'ята година від сходу сонця!»

Перший механічний годинник з'явився 996 року в німецькому місті Магдебурзі. Досі зберігся лічильник часу на одній із башт Лондона. Ще у XIII столітті він показував час жителям цього міста, показує й понині.

На початку XVI століття німецький винахідник змайстрував кишенькового годинника. Через півстоліття винайшли хвилину стрілку, а ще через 200 років – секунду (з журналу).

4. Творче моделювання (робота в парах)

Прочитайте притчу. Продовжте її діалогом з товаришем по партії. Обґрунтуйте вживання розділових знаків при діалозі(завдання на картках).

Про сильних і слабких

Коли Боги породили людей – вони розділили їх на слабких і сильних. Люди заремствували на Богів: де ж справедливість? Чому одні приречені правити, а інші підкорятися? Чому в одних є все, а в інших немає нічого? Тоді Боги зглянулися над людьми і подарували їм ВИБІР. З тих пір кожна людина може зробити свій вибір і вирішити для себе хто вона і з ким. На честь цього дару люди побудували капища.

Якщо ти хочеш бути сильним – тримайся сильних, бийся і борися. Кожен день і в будь-який вільний час, вибираючи гідних і серйозних ворогів. Бо перемігши їх – станеш вільним. Ось імена ворогів твоїх: лінощі, страх, жадібність, брехливість, заздрість, хтивість, гордіня, обжерливість, байдужість, занепад духу, лицемірство, тупість. Перемігши всіх цих ворогів, ти станеш непереможним.

Дар Богів часто приховують від людей, заганяючи їх назад у покору, пригнічуючи надію й осквернюючи душу.

Пам'ятай! Ти завжди можеш вибрати свою сторону: свобода і воля або покірنا смерть. Ніхто не в силах відняти у тебе те, чим нагородили тебе Батьки, Предки, Боги! *(Переклад Ярослава Незнайведи)*

5. Виконання вправ із підручника

VI. Підбиття підсумків уроку

1. Рефлексія

«Незакінчене речення»

1. Пунктуація – наука, що вивчає...
2. Розділові знаки – це ...
3. Пунктограма – розділовий знак, що...
4. Пунктуаційне правило – це ...
5. Пунктуаційна помилка – це ...

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

VII. Домашнє завдання

Написати твір на одну із запропонованих тем: «Життя людини – це спілкування», «Культура мови щодень», використовуючи різні види складних речень.

УРОК 63

Тема. Розвиток мовлення № 19. Доповідь на основі двох-трьох джерел на морально-етичну або суспільну теми в публіцистичному стилі

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: сформувати в учнів поняття про доповідь у публіцистичному стилі, ознайомити з її видами, алгоритмом роботи

над складанням доповіді на морально-етичну або суспільну теми; розвивати вміння складати доповідь у публіцистичному стилі відповідно до мовленнєвого завдання; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пам'ять; навчати висловлювати власну думку; виховувати почуття патріотизму, поваги до культури та традицій українців.

Обладнання: підручник, схема, пам'ятка, мультимедійна презентація.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. «Хвилинка мудрих думок»

– Прочитайте прислів'я та крилаті вирази. Як вони характеризують того, хто виступає?

1. На словах, як на цимбалах. 2. Краще недоговорити, ніж переговорити. 3. Умій вчасно сказати і вчасно замовкнути. 4. Наговорив сім мішків гречаної вовни. 5. Так говорить, неначе з писаного читає. 6. Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш (*Народна творчість*). 7. Заговори, щоб я тебе побачив (*Сократ*).

2. Спостереження з елементами аналізу

– Прочитайте текст. Знайдіть речення, яке виражає основну думку висловлювання. Як ви розумієте зміст виділеного речення?

Ораторське мистецтво

Слово не тільки вивільнило людину з кайданів тваринного життя, завдяки йому ми збудували міста, створили закони й досягнули мистецтва. Сила його така, що без нього не може виникнути нічого розумного. *Слово започатковує всі вчинки й наміри.*

Людина – єдина з істот, яка дістала від природи дар мови. Ще в IV столітті до нашої доби це зазначали давньогрецькі вчені. Серед них був неперевершений у своїй універсальності Аристотель. Тож для кожної людини природно прагнути, аби користуватися цим даром розумно. Врахуймо й те, що в сиву давнину промовці виступали переважно просто неба – на стадіонах, перед храмами, у театрі перед багатотисячною аудиторією. І, звичайно, без допоміжних технічних засобів. Отже, ораторське мистецтво – це насамперед майстерне володіння живим словом з метою бажаного впливу на аудиторію. Виникло воно ще в Стародавній Греції. Як і епос, драму, скульптуру й архітектуру, красномовність уважали мистецтвом, творчістю, величали царицею всіх мистецтв. Стародавні греки стверджували, що дар переконливого мовлення є таким самим, як і дар лікування, адже лікування допомагає тілові, а переконливе мовлення лікує душу.

І сьогодні всім, кому доводиться виступати публічно, ознайомлення з теорією античного красномовства може дати не лише почуття задоволення, а й реальну користь (*О. Авраменко*).

– Випишіть визначення ораторського мистецтва. Який синонім до нього вжито в тексті?

III. Мотивація навчання

У школі вам доводилося виступати перед однокласниками з різними повідомленнями чи доповідями. Чи вдалими були ваші виступи? Чи завжди вам вдавалося донести до слухачів те, про що ви хотіли їх повідомити, переконати у справедливості ваших думок, зацікавити своїм виступом?

Коли ви станете дорослими, вам частіше доведеться виступати перед людьми. До цього потрібно готуватися зараз, у школі. Мистецтво усного публічного виступу – складне мистецтво, але оволодіти хоча б його основами може кожен.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Доповідь – це прилюдне повідомлення на певну тему, наприклад, морально-етичну чи суспільну. Доповіді в публіцистичному стилі містять, як правило, теоретичні положення з актуальної проблеми чи питання, докази і факти, ілюстративний матеріал. На відміну від

наукових доповідей, вони вимагають емоційно-експресивних доповнень з метою задіяти всі психічні можливості сприйняття й активізації уваги слухачів. Таким доповідям властива доказовість, логічність міркувань, вони здебільшого монологічні.

Виклад матеріалу в доповідях на морально-етичну чи суспільну тему має бути добре аргументованим, глибоким і об'єктивним, хоча допускається й спиратися на суб'єктивний досвід доповідача.

Джерелом для доповіді в публіцистичному стилі може бути:

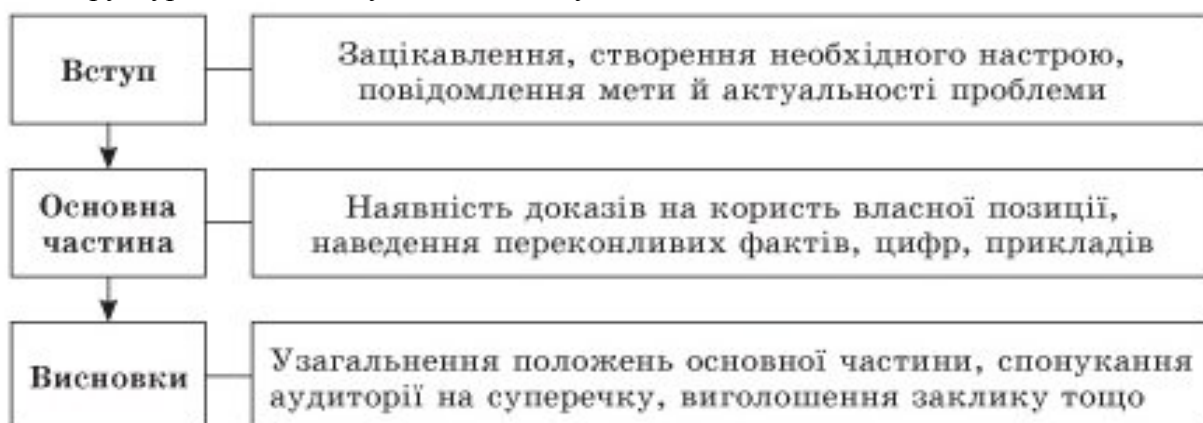
- інформація про події, яку подають ЗМІ;
- власні спостереження за фактами і явищами суспільного життя;
- книжні джерела на тему, яка цікавить автора;
- інформація в Інтернеті.

Основна мета доповіді – донести до слухача певну інформацію, щоб її зрозуміли і засвоїли. Оскільки доповідь сприймається на слух і немає можливості (як під час читання навчального тексту) повернутися до її початку, середини, уточнити незрозуміле, доповідач повинен допомагати слухачам зрозуміти і запам'ятати новий матеріал: із самого початку зацікавити темою, підтримувати увагу протягом усього виступу, установлювати контакт. Щоб такий виступ мав успіх, добре сприймався слухачами, необхідно зробити його оригінальним за будовою, своєрідним і неповторним. А для цього слід працювати над композицією доповіді.

2. Робота в парах. Опрацювання схеми

– Проаналізуйте схему «Структура доповіді в публіцистичному стилі»

Структура доповіді в публіцистичному стилі

Коментар учителя. По суті, доповідь – це великий твір-роздум, який складається з кількох менших частин, об'єднаних однією темою – темою доповіді. Це зовсім не означає, що в доповідь не можуть бути включені опис чи розповідь, але вони підпорядковуються твору-роздуму, є його складовими частинами. Описи і розповіді часто виступають як ілюстративний матеріал для доведення тих чи інших положень (тез) доповіді.

3. Пояснення вчителя

Найбільш поширена структура доповіді така: вступ, основна частина, висновок. Кожна частина має свої особливості, які треба враховувати в процесі підготовки доповіді.

Від того, як оратор розпочав доповідь, значною мірою залежить успіх виступу. Невдалий початок знижує інтерес слухачів до теми, розсіює увагу.

У вступі виділяється тема доповіді, вказуються причини вибору даної теми (актуальність проблеми, значення її для конкретної аудиторії, формулюється мета доповіді, іноді коротко викладається історія питання). Досвідчені доповідачі рекомендують розпочати виступ з цікавого прикладу, прислів'я чи приказки, крилатого виразу тощо. У вступі також може бути використана цитата, яка змусить слухачів задуматися над словами виступаючого, глибше усвідомити висловлене положення.

Основна частина розпочинається з характеристики проблеми. Виділивши основний аспект проблеми, варто запропонувати слухачам перспективу обговорення. Перехід до обговорення кожної окремої тези в подальшому робить доповідь чіткою, логічною і дозволяє потім перейти до висновку.

Переконливе, яскраве закінчення доповіді запам'ятовується слухачам, залишає приємне враження про неї. Рекомендується наприкінці доповіді повторити основну думку, підсумувати найбільш важливі положення. Якщо перші слова оратора повинні завоювати увагу слухачів, то останні покликані посилити ефект виступу.

4. Колективна робота з текстом

– Прочитайте уривок. Доведіть, що доповідь належить до публіцистичного стилю.

Душа нації

Так, саме в ній, у мові – душа народу, душа нації. Якщо не збережемо, не відстоїмо її, то вже тоді все... тоді небуття, духовна порожнеча. Не до її поезії буде, не до філософії, не до історії. Нічогосінько нашого вже не буде.

Є в творчості Тараса Шевченка образ Великого льоху – образ правдивої нашої історії, до часу, до пори закритої від людського зору. Це образ не лише ближчої історії, а й глибинної праісторії України. Історична пам'ять народу – то і предковічні звичаї та обряди, то наш фольклор, то наша мова.

Ще на початку ХХ століття українським археологом Вікентієм Хвойкою було зроблено епохальне відкриття Трипільської культури. На терені України, на берегах Дніпра відкрито найдавнішу людську цивілізацію, яка сягає ще доіндоєвропейської спільноти. Вікентій Хвойка переконливо обґрунтував твердження про автохтонність нашого народу від часів індоєвропейської єдності аж донині. Щодалі більше вчених у світі схильні бачити прабатьківщину індоєвропейських народів на території сучасної України. Пращури наші вперше в Європі жили тут осідло, не лише ви найшли колесо й плуг, орали й сіяли, вони мали свою культуру, навіть писемність. Звідси поширилися вони у світ. Ще ждуть нас дивовижні відкриття з тих часів.

Як звичаї, так і мова витворювалися протягом усього довгого розвитку народу. Відгукуються, перелунюються українські слова-лексеми і в шумерській мові, і в санскриті, і в перській, і в старогрецькій, і в латині... Так, ми – стародавня нація. Давно слід пробуджувати українську прапам'ять. Відродити етнічну пам'ять українства як державного народу, що утворив колись Київську Русь, а згодом заснував славу козацьку республіку.

Мова – дзеркало душі народу, святиня, з котрою пов'язана не лише минувшина, а й майбутнє. Ми не можемо, не сміємо її втратити, бо, втрачаючи рідну мову, народ втрачає з нею всі свої духовні надбання за багато віків, усі запаси народної мудрості, що збереглися у народній поезії. Без прабатьківської мови народна душа виснажується, народ переходить на нижчий ступінь розвитку. *(За В. Коломійцем)*

– Визначте мету виступу. Якій проблемі (морально-етичній чи суспільній) він присвячений? Свою відповідь аргументуйте.

– Які мовні засоби використав доповідач задля привернення уваги слухача (читача):

- а) наведення прикладу з власного досвіду;
- б) цитування мудрості, крилатого вислову, відомого афоризму;
- в) висвітлення того, що на даний момент хвилює слухачів (читачів);
- г) демонстрація влучного і пристойного жарту, що одразу ж викликає людські симпатії;
- д) наведення якихось точних цифрових даних, документів тощо.

5. Ознайомлення учнів з пам'яткою «Як готувати доповідь»

Пам'ятка

«Як готувати доповідь»

1. Визначте адресата мовлення і мету спілкування.
2. Вдумайтеся в тему, визначте основну думку майбутньої доповіді.
3. Опрацюйте літературу з цієї теми, осмисліть її.
4. Доберіть матеріал, звернувши увагу на ті факти, які будуть цікаві аудиторії, перед якою буде виголошена доповідь. Зробіть певні виписки.
5. Складіть робочий план і відповідно до нього систематизуйте дібраний матеріал.
6. Узагальніть основні положення кількох джерел, і тоді думки, викладені в кількох працях, звучатимуть повніше, переконливіше.
7. Опрацюйте текст так, щоб його зміст легко зрозуміли не тільки читачі, а й слухачі.

8. У різних джерелах окремі положення можуть тлумачитися по-різному. Порівнявши погляди різних авторів, намагайтеся висловити і власну думку, аргументуйте її.
9. Запишіть текст доповіді повністю або частково (початок, кінцівку).
10. Виділіть терміни, незнайомі слова, уточніть вимову і наголошення слів.
11. Подбайте про мовленнєве оформлення: уживайте звертання до слухачів; для встановлення контакту з ними користуйтеся висловами: зверніть увагу, як ви вже знаєте, на цьому вже наголошувалося тощо; також уживайте вставні слова і словосполучення: отож, скажімо, таким чином, отже та ін.
12. Говоріть нешвидко, робіть паузи, дотримуйтеся правильної інтонації.
13. Перекажіть усно текст доповіді вдома.

6. Підготовка до самостійного складання доповіді в публіцистичному стилі

– Які морально-етичні або суспільні проблеми, на вашу думку, турбують сучасну молодь? Сформулюйте їх у вигляді тез до майбутніх доповідей.

Орієнтовні теми доповідей:

- «Україна та її символи»
- «Наша держава – це ми»
- «Без минулого немає майбутнього»
- «Без мови немає народу»
- «Збереження природи – наш обов'язок»
- «Сучасна українська культура»
- «Місце духовних цінностей у житті людини»
- «Байдужість – крок до зради»
- «Сміх учить жити без печалі»

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- Які труднощі виникли у вас під час виконання роботи?
- Як ви їх подолали?
- Що, на вашу думку, вдалося, а що – ні?

VII. Домашнє завдання

Підготувати на основі двох-трьох джерел доповідь на одну із запропонованих тем (на вибір).

УРОК 64

Тема. Слово як предмет вивчення

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити, систематизувати й узагальнити знання учнів про слово як одиницю мови; удосконалювати вміння й навички працювати над орфограмами у словах, застосовувати різні способи їх перевірки; удосконалювати вміння визначати й аналізувати орфограми та групувати їх; навчати висловлювати власну думку; розвивати творчі здібності; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати спостережливість, логічне й образне мислення, пам'ять, кмітливість, вміння використовувати слова у власних висловлюваннях різного стилю і типу мовлення; вміння працювати в колективі, у групах; формувати шанобливе ставлення до рідного слова, традицій і звичаїв українського народу; викликати позитивні емоції шляхом ігрових вправ; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, схема, таблиця «Вивчення слова у мовознавстві», «Значення слова», презентація «Групи слів у лексичі», словники, мікрофон.

Тип уроку: застосування знань, умінь та навичок.

*Слово – найтонший дотик до серця;
воно може стати і ніжною запашною
квіткою,
і живою водою, що повертає віру в добро,*

і гострим ножем, і розпеченим залізом, і брудом...

Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду.

Словом можна вбити й оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і посіяти зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі.

А. Сухомлинський

*Українське слово,
Ти частка тих, що вже давно померли,
їх кров живуца, їх жага нетлінна,
Безсмертне і величне, як Говерла,
Багате і дзвінке, як Україна.
Закоханим – ти лагідне, як мати,
А недругам – як постріл із гармати.
Беру тебе, як скарб. В пісенній вроді
З джерел, що не міліють у народі.*

Д. Луценко

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Учитель. У народі говорять: «Слова щирого вітання дорожчі частування». Усміхніться – і до вас прийде радісний настрій. Хочу, щоб ви були впевнені в собі й задоволені собою. А людина тільки тоді може бути задоволена, коли досягає певних успіхів, долаючи перешкоди.

«Мікрофон»

Учень, до якого потрапляє мікрофон, ділиться своїм настроєм.

II. Мотивація навчання

Учитель. Усе минає, а слово залишається. Зникають у безвісті держави, володарі, раби... На порох розсипаються величні будівлі, вмирають дерева, пересихають ріки. Гори перетворюються на купи каміння. Все стає тліном і прахом, а написане слово залишається. Українське слово... Мабуть, не було жодного поета, який би не висловив любові до рідної мови, не покладав би на неї найбільших надій, бо долю народу в майбутньому бачив невідривно від долі рідної мови.

Коментування епіграфів до уроку

II. Оголошення теми та очікуваних результатів уроку

III. Актуалізація опорних знань учнів

Творчий диктант

Дописати текст за поданим початком.

Енергетика слова

Порівняймо вік людини і слова. Людина прожити двісті років у одному фізичному тілі не може. Для слова ж цей вік звичайний. Слово «мрія», витворене Михайлом Старицьким, перетнуло сторіччя, але звучить дзвінко.

Іноді слово затихає і, знеможене, зникає у плині літ. Ми його вважали новим, а насправді це слово вжив ще два тисячоліття тому давньогрецький філософ Платон.

Слово наділене величезною енергетикою та емоційною силою. Неймовірну кількість тепла і любові несуть слова: матуся, оберег, мила, квіточка, добробут...

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя. Українська мова як засіб спілкування є мовою слів. Із слів формуються за допомогою граматичних правил і законів речення. Слово дає найменування для всіх пізнаних людиною предметів і явищ природи та суспільства, відношень і залежностей, для вираження людиною почуттів, емоційних реакцій і волевиявлень. Отже, фактично слово бере на себе номінативну (називальну) функцію мови. Однією з основних властивостей існуючих у мові слів є їх відтворюваність, тобто вони не створюються у процесі спілкування, а відтворюються як готові одиниці. Таким чином, слово – це одна з основних мовних одиниць.

Серед ознак слова як мовної одиниці виділяють наступні:

1. Слово – це певний порядок звуків.
2. Слово має наголошений і може мати ненаголошені склади.
3. Слово називає явища, предмети і т.д., тобто має значення.
4. Слово складається з морфем, менших мовних одиниць, таких як основа, корінь, закінчення, суфікс, префікс.
5. Слово пов'язане за змістом і граматично з іншими словами.
6. Слово може мати різні граматичні форми.
7. Слово виконує синтаксичні функції.

За тим, що слова означають, вони поділяються на такі групи: повнозначні слова та неповнозначні.

Повнозначні слова – це ті слова, які мають лексичні й граматичні значення: ліс, людина, учитель, земний, свій, чотири, шостий, сам, кожен, сміятися, думати, гарно, весело, взимку та ін. До повнозначних належать іменники, прикметники, числівники, займенники, дієслова, прислівники.

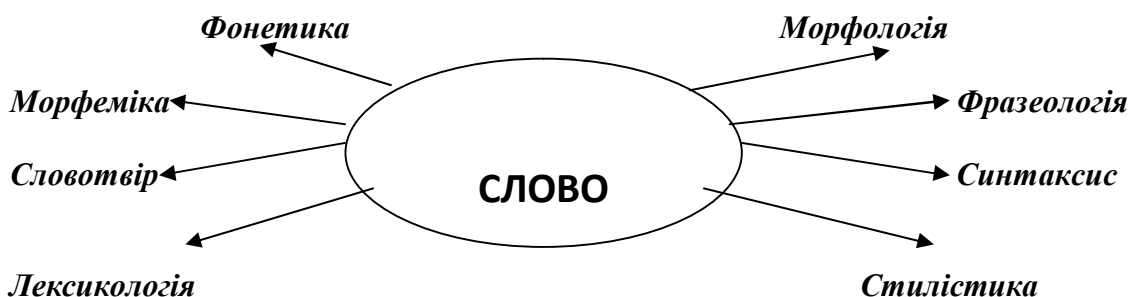
Неповнозначні слова мають тільки граматичні значення і можуть виражати відношення просторовості (на, під), причиновості (бо, через, тому що), єднальності (і, й, та), протиставності (але, проте), умовності (би, якби), наказовості (хай) тощо. Неповнозначними словами є сполучники, прийменники, частки.

Окремою групою слів є вигуки і звуконаслідування, бо вони нічого не називають, а лише виражають почуття, емоції, реакції, волевиявлення, акустичні образи (ой, ах, ура, дзінь-дзінь, ку-ку).

2. Робота зі схемою. «Мозковий штурм»

Розгляньте схему «Вивчення слова у мовознавстві», дайте коротку вичерпну відповідь на питання, пригадавши раніше вивчені відомості і підбравши варіант з довідки. Який аспект вивчення слова репрезентує кожна із галузей мовознавства?

«Вивчення слова у мовознавстві»

(Довідка. 1. Звуковий склад слова. 2. Лексичне значення слів, їхнє походження і функціонування. 3. Будова слова. 4. Творення нових слів. 5. Граматичне значення слова, його належність до системи частин мови. 6. Слово у складі словосполучення і речення. 7. Правильне слововживання і слововибір у різних стилях мовлення. 8. Слово у складі стійких словосполучень.)

1. Колективна робота

– Зробіть фонетичний розбір слів.

Джерельний, ящикок, плюскотіння.

– Розберіть слова за будовою.

Скинути, відзвітувати, весело, сховавши, нелегкий, заморожений.

4. Практична робота

Перепишіть поезію, уставивши пропущені слова з довідки, затранскрибуйте виділені слова вірша. З'ясуйте лексичне значення слова «рід».

Із ... (слова) починається ... (людина),

Із мови починається мій рід.

Моя ласкава, мамина, ... (єдина) –

... (Щебече) соловейком на весь світ.

(Н. Рій)

(Довідка. Слова, мови, людина, єдина, щебече.)

5. Завдання

Подані нижче слова розташуйте в тому порядку, в якому названо їхні лексичні значення.

1. Великий яскравий метеор. 2. Пасажирський поїзд, що рухається з великою швидкістю. 3. Частина океану, моря, озера, річки, що заходить у сушу. 4. Зимовий віз на полозах. 5. Тимчасове користування будівлею, земельною ділянкою на договірних засадах. 6. Дитина, що ще не вміє говорити. 7. Самець кози. 8. Хижий птах з коротким гачкуватим дзьобом.

(Довідка: немовля, сани, експрес, затока, болід, яструб, цап, оренда.)

(Ключ. Із перших букв записаних слів має скластися початок вислову: «... життя неможливе».)

6. Відредагуйте речення

1. Олексій приймав участь в обласному міроприємстві. 2. Іван Федорович, дякую Вас за зроблене. 3. Головуючий зборами об'явив основні питання засідання. 4. Необхідно довести про інформацію до відома учнів школи. 5. Вона була вдягнена по останній моді. 6. Відбувся концерт при участі маловідомих композиторів.

7. Лінгвістичне дослідження

Значення слова			
Види значень	Сутність значень	Приклади	Графічна модель
Лексичне: 1) пряме	Лексичне значення слова – це його основний, реальний зміст. Прямим називається лексичне значення слова, що безпосередньо відображає явища об'єктивної дійсності слова.	Рука (верхня кінцівка людини); іти (рухатися, переступаючи ногами); синя одежа моря (морські хвилі); тепла (дружня)	вивчається в лексикології
2) переносне а) метафоричне б) метонічне	Переносне значення – це значення, що переноситься з одного предмета на інший: а) за ознакою схожості предметів, явищ; б) за ознакою суміжності	зустріч; читаємо Франка (твори І. Франка); випити чашку (рідину, що знаходиться в чашці)	

Граматичне: 1) рід 2) число 3) відмінок 4) особа 5) спосіб 6) час 7) вид 8) стан	Граматичне значення – це формальне значення певного відношення, що супроводжує основне, лексичне значення. Граматичне значення виражається не основною частиною слова, а допоміжною, залежною (закінчення та ін. засобами)	довг-ий, -а, -е довг-ий, -а, -е, -і хата – хати – хаті – хату – хатою – на хаті – хато гуду – гудеш – гуде іду – ішов би – іди орю – орав – оратиму ніс – приніс бажаючий – бажаний	<div style="text-align: center;">↓</div> вивчається в граматиці (морфології)
---	--	--	--

8. Робота з таблицею. Випереджувальне завдання

Учні заздалегідь підготували презентацію «Групи слів у лексичі».

Класифікація слів і груп слів за співвідношенням їх змісту (лексичного значення) і форми (зовнішньої)			
Класи слів	Зміст (лексичне значення) слів	Форма зовнішня	Приклади
Однозначні	одне лексичне значення	одна	аптека, клімат, древній, погроза
Багатозначні	два і більше лексичних значень	одна	дар (подарунок) і дар (здібність, хист)
Синоніми	близький або однаковий	різна	хоробрий – безстрашний, іти – прямувати
Омоніми	різний	однакова	освічений (освітлений) і освічений (який має освіту)
Пароніми	різний	побічна	адресат – адресант, нагода – пригода
Антоніми	протилежний	різна	день – ніч, теплий – холодний, вогко – сухо, над – під

9. Робота в групах

1 група

1. Увести в речення слова-омоніми та багатозначні, пояснити їх.

Лінія, гусениця, чистий, світ, корінь, перо.

2. Зробити морфемний та словотвірний аналіз слів підвіконник, придорожній, ллється.

2 група

1. Дібрати до поданих слів рівнозначні синоніми. Із кількома скласти речення (на вибір).

Азбука, аргумент, буква, лелека, пейзаж, оплески.

2. Виконати фонетичний та морфологічний розбір слів знання, щирий, дивитися.

3 група

1. Виписати антоніми, пояснити їх.

1. Зроби сьогодні те, що хочеш відкласти на завтра. 2. Краще гірка правда, ніж солодка брехня. 3. Мала праця краща за велике безділля. 4. Сміх крізь сльози. 5. Добро пушить, а зло сушить. 6. Удобрім житті кучері в'ються, а в поганім – січуться.

2. Пояснити лексичне значення слів симптом, привітний, концентрувати; увести ці слова до самостійно складених речень.

10. Словниковий диктант

Виступ прем'єр-міністра, списати піваркуша, об'їздити пів-Харкова, чотиримісячне відрядження, давньоруський літопис, олімпійський важкоатлет, двадцятирічний ювілей, Київський медуніверситет, червоно-зелено-синій орнамент, блукати день-другий, відомий з давніх-давен, дослідження члена-кореспондента, шовкова максі-спідниця, радіоапаратура, жіночий міні-футбол, радіофізичний факультет, природничо-математичний профіль, первіснообщинний лад, деревообробний цех.

11. Пояснювальний диктант

Прочитайте речення, поясніть орфограми та пунктограми.

Людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень. Але найкраще, найдосконаліше вона має володіти рідною мовою. Рідна мова – це невід'ємна частка Батьківщини, голос народу й чарівний інструмент, на звуки якого відгукуються найтонші й найніжніші струни людської душі.

Є мови більш і менш розвинені, є мови, що своїм чарівним звучанням здобули світову славу. Та наймилішою і найдорожчою для людини є її рідна мова. Бо рідна мова не тільки зберігає світлі спогади з життя людини й зв'язує її з сучасниками. В ній чується голос предків, відлунюють перегорнені сторінки історії свого народу. Вона є тим найдорожчим і найміцнішим зв'язком, що з'єднує усі покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Мова народу – це саме життя.

Український народ завжди ставився з великою пошаною, вірою й любов'ю до своєї мови, яка була йому на тернистих шляхах поневіряння в сумній минувшині і за єдину зброю, і за єдину втіху. Нашою мелодійною, співучою мовою милувались іноземці, що побували в Україні.

Ми повинні цінувати нашу мову – нетлінний скарб українського народу, що його наші предки зберегли, незважаючи на всілякі заборони й утиски, передавши нам у спадщину. (181 слово)

(За Б. Антоненком-Давидовичем)

12. Опрацювання теоретичного матеріалу за підручником

– До яких висновків поданих у підручнику ви дійшли самостійно?

– Який висновок не вдалося зробити? Чому?

13. Вправи з підручника на закріплення матеріалу

14. Гра-змагання «Хто перший закінчить фразу»

1. Ну щоб, здавалося, слова ... (Слова та голос – більш нічого. А серце б'ється, ожива, Як їх почує!.. Тарас Шевченко.)

2. Слово до слова ... (зложиться мова).

3. Шабля ранило тіло, а ... (слово – душу).

4. Треба знати, що ... (кому, де казати).

5. Холодним словом ... (душу обпечеш).

6. Держи хліб на обід, а ... (слово на відповідь).

7. Мова моя материнська ... (мова моя українська).

8. Слово – зброя. Як усяку зброю... (треба чистити й доглядати).

V. Підсумок уроку

1. Оцінювання навчальних досягнень учнів

2. Рефлексія

Я дізнався (лася) більше...

Використовуючи знання, тепер я зможу...

VI. Домашнє завдання

1. Підготувати повідомлення «Слово як предмет вивчення».

2. Підготувати картку-опитувальник для однокласників.

3. Скласти письмовий твір-роздум на тему: «Шабля ранило тіло, а слово – душу».

УРОК 65

Тема. Мовні аспекти вивчення речення. Порядок слів у реченні

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до

змістових ліній: повторити теоретичні відомості, поглибити та систематизувати знання учнів про мовні аспекти вивчення речення, порядок слів у речення; актуалізувати знання щодо формування навичок правильного вживання логічного наголосу, самостійної роботи; удосконалювати вміння визначати й аналізувати просте та складне речення; учити висловлювати власну думку, формулювати мету власної діяльності, добирати аргументи та робити висновки за її результатами; розвивати творчі здібності, мовне чуття, логічне мислення, увагу, спостережливість; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; виховувати ввічливість, повагу до точного, влучного слова, до співрозмовника.

Обладнання: підручник, таблиця, словник.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації знань.

Що більшою кількістю слів я володію, то більш значущий я для інших, то ширше поле моїх дій, мого впливу.

Л. Фейєрбах

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Рефлексія «Наш настрій»

Учитель. Просигналізуйте про свій настрій на початку уроку відповідним смайликом. (Учні показують смайлики.) Нехай ваш гарний настрій буде запорукою успіху на уроці.

II. Актуалізація опорних знань

1. Перевірка домашнього завдання

- Повідомлення «Слово як предмет вивчення».
- Опитувальник для однокласників.
- Твір-роздум на тему: «Шабля ранить тіло, а слово – душу».

2. Бесіда

- Чим відрізняється слово від речення? Наведіть приклади.
- Що вивчає синтаксис?
- Що таке речення?
- Які бувають речення за метою висловлювання, інтонацією, наявністю головних і другорядних членів речення, будовою?
- Чим можуть ускладнюватись прості речення? Наведіть приклади з домашньої роботи.

III. Мотивація навчання

1. Гра «Шифр»

Розшифруйте епіграф до уроку – слова Л. Фейєрбаха. Запишіть речення, підкресліть головні та другорядні члени речення, дайте характеристику речення.

Що більшою кількістю	я володію,	слів	то більш значущий	моїх дій, мого впливу	то ширше поле	я для інших,
----------------------	------------	------	-------------------	-----------------------	---------------	--------------

2. Лінгвістичне спостереження

Заповніть таблицю, враховуючи ознаки словосполучення і речення.

Відмінності між реченням і словосполученням		
Ознаки	Словосполучення	Речення
Є одиницею →		
Виражає →		
Вказує →		
Складається →		
Має →		

Характеризується зв'язком —>		
Відрізняється за інтонацією —>		

3. Колективна перевірка, пояснення відмінностей між реченням і словосполученням

Відмінності між реченням і словосполученням		
Ознаки	Словосполучення	Речення
Є одиницею —>	називання (як і слово)	спілкування
Виражає —>	складне найменування, поширену назву предмета, дії, ознаки	повідомлення, запитання, спонування (містить думку)
Вказує —>	на предмет і його ознаку, дію й об'єкт, на який спрямована дія, дію та її ознаку	на оцінку мовцем повідомлюваного (реальне чи бажане, необхідне), час
Складається —>	мінімум з двох слів	може складатися з одного слова
Має —>	головне і залежне слова	граматичну основу – підмет і присудок або один головний член
Характеризується зв'язком —>	підрядним (узгодження, керування, прилягання)	підрядним, сурядним та іншими зв'язками
Відрізняється за інтонацією —>	_____	має інтонаційну і смислову завершеність

IV. Повідомлення теми та мети уроку

Учитель. Сьогодні на уроці ми повторимо той матеріал, який поглибить ваші знання про речення, здобуті в попередніх класах.

Хвилинка поезії

Прочитати, правильно наголошуючи виділені слова.

- Що називається наголосом?
- Що називається логічним наголосом?

Усе моє, все зветься Україна

Буває, часом сліпну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, **незрадливо**,

усе як є – **дорога**, явори,

усе моє, все зветься – Україна.

Така краса, висока і **нетлінна**,

що хоч спинись і з Богом говори.

(Ліна Костенко)

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя. Порядок слів – це розташування слів у реченні, взаємне розміщення членів речення, яке має синтаксичне, семантичне і стилістичне значення.

Синтаксичне значення порядку слів виявляється в тому, що від місця, яке посідає член речення, залежить його синтаксична функція. Так, у реченні *Синій Дніпро* прикметник синій виступає у функції означення при іменнику Дніпро – головному члені односкладного речення. За порядку слів *Дніпро синій* той самий прикметник уже виконує роль присудка у двоскладному реченні, підметом в якому є іменник Дніпро. У реченнях на зразок *Київ – столиця України, Одеса – морські ворота України*, – на першому місці стоїть підмет, а на другому – присудок, при чому за зміни порядку слів (*Столиця України – Київ, морські*

ворота України – Одеса) колишній підмет стає присудком, а присудок – підметом. Зі зміною порядку слів у реченнях цього типу змінюється і функція слів-іменників як членів речення.

Граматики-семантичне значення порядку слів знаходить вияв, наприклад, у сполученнях кількісного числівника з іменником. *На засіданні гуртка було тридцять учнів.* У реченні числівник тридцять, що стоїть у препозиції, вказує на точну кількість учнів, які були присутні на засіданні гуртка. *На засіданні гуртка було учнів тридцять.* Перенесення числівника в постпозицію змінює й значення вислову, числівник тридцять уже вказує на приблизну кількість учнів.

Стилістична функція порядку слів полягає у тому, що член речення, який опинився на незвичному для нього місці, набуває додаткового семантичного навантаження. Так, перенесення означення на кінець у реченні дає змогу досягти більшої експресивності вислову, ніж у реченні з означенням у звичайній позиції. *Оповідання він написав чудове – Він написав чудове оповідання.*

В українській мові, як і в інших слов'янських, особливістю будови простого речення є вільний порядок слів, тобто за певним членом речення не закріплюється постійне місце. Проте не слід думати, що вільний порядок слів є цілком, абсолютно довільним. Він також відповідним чином регламентується. В українській мові порядок слів зумовлений змістом речення, його структурою, кількістю членів і способами їх вираження. Розташування членів речення підпорядковане двом основним функціям – синтаксичній і стилістичній. Перша (синтаксична), як бачимо, виявляється у тому, що порядок слів допомагає визначити синтаксичну роль членів речення, а друга (стилістична) – у тому, що перестановкою слів, як можна було переконатися з наведених прикладів, створюються додаткові семантичні відтінки, підсилюється значення, наголошується на важливості переміщеного члена. Наприклад, у реченні *Рече, стогне хуртовина (Т. Шевченко)* перенесення присудків на перше місце підсилює їх, акцентує саме на них головну увагу.

Отже, порядок слів в українській мові вільний лише відносно. Здебільшого кожний член речення (як головний, так і другорядний) має узвичаєне місце. Проте він може посідати й інше, менш властиве йому місце, якщо це не порушує основного змісту речення.

Розрізняють два типи порядку слів – прямий і зворотний. Під прямим порядком слів розуміють звичайне для певного типу речень розташування відповідних членів. Під зворотним порядком слів (інверсією) розуміють розміщення членів речення в особливому порядку, який порушує звичайний, прямий, порядок слів з метою підсилення виразності мовлення. Зворотний порядок слів властивий і для розмовної мови, і для мови художньої літератури, де він відіграє стилістичну функцію – слугує засобом підсилення виразності мовлення.

2. Робота з таблицею

Розгляньте таблицю, з'ясуйте, що відомо про типи порядку слів у реченні, а яка інформація є новою.

Типи порядку слів	
Прямий (звичайний)	Зворотний (інверсійний)
Підмет стоїть перед присудком	Підмет стоїть після присудка
Узгоджене означення стоїть перед означуваним словом	Узгоджене означення стоїть після означуваного слова
Неузгоджене означення стоїть після означуваного слова	Додаток – перед словом, що ним керує
Додаток – після слова, яке ним керує	Найчастіше використовується в художньому та розмовному стилях
Обставини – перед присудком (найчастіше на початку речення)	Найбільша увага зосереджується на тому члені речення, який виноситься на початок чи кінець
Над нами справді хтось розвішав диво: кожне прихоплене інеем деревце насочилося сонцем і хвалилося червоними кетягами (М. Стельмах)	З піснею, з казкою, зі словом, з молитвою, з рідною мовою – гострою бритвою явилась муза моя (Г. Чупринка)

Учитель. Якщо порядок слів є основним засобом вираження синтаксичних відношень, він не може порушуватися. Найчастіше це буває у таких випадках.

– Якщо підмет і додаток виражені іменниками, що мають однакову форму в називному і знахідному відмінках. *Буття визначає свідомість. Радість розвіє горе. Горе гострить розум. День перемагає ніч.* (Підмет стоїть на першому місці, а додаток – після присудка.)

– Якщо підмет і присудок виражені іменником у називному відмінку. *Київ – столиця України. Учитель – його брат.* (Підмет стоїть на першому місці.)

– Якщо підмет і присудок або один з головних членів речення виражені інфінітивом. *Добре працювати – велике діло. Подорожувати – його улюблений відпочинок; Його улюблений відпочинок – подорожувати.* (Підмет стоїть на першому місці.)

– Якщо члени речення виражені іменником і узгодженим з ним прикметником. *Темна ніч. Ніч темна. Зоряне небо. Небо зоряне?* (У першому і третьому реченнях прикметники виступають у функції означення, а у другому і четвертому – у функції іменної частини складеного присудка.)

Зміна порядку слів в українській мові зумовлює певні зміни в семантиці й емоційному значенні окремих слів і речення в цілому. Звернемо увагу на основні випадки вживання зворотного порядку слів.

Присудок ставлять перед підметом за таких умов:

– Якщо реченню треба надати оповідного характеру: *Лягав порох на шляху, тихо спадала роса, над степом сіялось сіре проміння зір.*

– Для зосередження особливої уваги на самій дії: *Бряжчать мечі. блищать списи і шоломи яснії (Леся Українка);*

– У народних казках, зокрема в зачинах: *Жили собі дід та баба. Був собі дід та баба.*

– У словах автора, які вставляються у пряму мову або йдуть після неї: *«Спасибі ж вам, – тихо, з почуттям вимовила молодиця. – Така вдячна вашій школі».*

Узгоджене означення, виражене прикметником, може ставитись після означуваного слова (відокремлюватись) для підкреслення, виділення ознаки: *Дедалі попадались вже сосни, старі, руді, кострубаті.*

Додатки у препозиції щодо керуючого слова можуть ставитись:

– Зі стилістичною метою: *Із зір тремтячий міст в майбутність неоглядну години перемог тільки для нас прядуть (В. Сосюра).*

– Із метою посилення семантичного навантаження додаток іноді виносять на початок речення (перед присудком): *Лядою гуркнув ще батько, а тоді повернув до дверей своє похмуре обличчя (А. Головка).*

Обставини способу дії, виражені прислівниками на -о, -е, звичайно ставляться перед дієсловом, до якого відносяться: *Сумно заспівала ластівка люба (П. Грабовський), а при зворотному порядку слів – після пояснюваного дієслова-присудка: Дівчина слухала мовчки (О. Гончар).*

Обставини місця переважно стоять перед словом, до якого прилягають, а для семантичного їх виділення можуть виноситися на початок речення: *Обабіч по схилах гір розсипались отари кіз та овець (О. Гончар).*

Зворотний порядок слів здебільшого вживається в розмовному мовленні та в мові художньої літератури. У науковому й офіційно-діловому стилях використовується переважно прямий порядок слів.

В усній мові найважливіше слово в реченні можна виділити наголосом, такий наголос називається логічним.

Логічний наголос – виділення у реченні за допомогою посилення голосу одного зі слів, найбільш важливих за змістом. Наприклад.

1. Я приніс вам книжку. 2. Я **приніс** вам книжку. 3. Я приніс **вам** книжку. 4. Я приніс вам **книжку**.

У наведених реченнях логічно наголошуються виділені слова, бо вони виражають найсуттєвіше в повідомленні, а значить, мають найбільшу змістову вагу.

3. Робота біля дошки

Записати речення, підкреслити в кожному члені речення. Вказати речення із прямим порядком слів та речення інверсовані. Який відтінок внесла інверсія у зміст речення?

1. Я ніколи не шукав свого щастя під чужими небесами (М. Івасюк). 2. Вставала тоді в дитячій уяві слава бойових козацьких походів, оживали грізні січі, що колись точилися на цій землі (І. Цюпа). 3. Погідне блакитне небо дихало на землю теплом (М. Коцюбинський). 4. Тимко топтався попереду і ніяк не міг знайти клямку від дверей (Григорій Тютюнник). 5. У вікна знову стрепетом б'ється пісня, і від неї тихо бринять нижні шибки (М. Стельмах). 6. Люди, трави й дерева стають наче рідні брати (М. Луків).

4. Програмовий диктант

Шифр: 1 – прямий порядок; 2 – інверсія.

1. Багряне марево вітрил колише небосхил (М. Рильський). 2. Чвалали дні повільно, як віки (Б. Олійник). 3. І про край якийсь розкішний клекотали журавлі (Олександр Олесь). 4. Там щебетала в яру криниця (А. Малишко). 5. Солов'їний тихий свист гуляє за долиною (А. Малишко). 6. Кличуть і кличуть луги заозерні (М. Сингаївський). 7. Загруз я по серце в землю в'язко. Вона мене міцно трима (В. Симоненко). 8. І наші руки працюватимуть ми не опустим ні на мить (Ф. Малицький). 9. У красивих мрійних селянок роботящі ростуть сини (М. Сингаївський). 10. Над Дніпром розгнівана могила розмовляє з вітром сніговим (М. Рильський). 11. І виводить нас поле родинне на дорогу з віків у віки (П. Перебийніс). 12. Між скель снується неба сонна акварель (А. Малишко).

Ключ.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	2	2	2	1	2	2-1	1	2	1	2	2

– Як ви вважаєте, чому ми знайшли більше речень із зворотнім порядком слів? (Це приклади з художніх творів.)

5. Диктант з додатковим завданням

Запишіть речення під диктовку, поясніть уживання орфограм та пунктограм. У виділених реченнях підкресліть головні та другорядні члени речення, зробіть синтаксичний розбір (усно). Доведіть, що виділене друге речення є односкладним, перебудуйте його на двоскладне. Чи зміниться від цього зміст?

Чумацький Шлях

З краю в край через увесь простір неба висіявся зорями Чумацький Шлях. Так назвали колись вигин галактики. Магістральний канал проходить на південь якраз по цій зоряній трасі, по якій у сиву давнину з усієї України їхали тисячі чумацьких мажар, щоб завантажитися сіллю на кримських соляних озерах. **Босими, укритими пилом ногами проходили тут колись твої пращури, пускалися, мов колумби, у сивий-пресивий океан степів...** Крізь століття, крізь чуму, крізь пожежі пролягає цей шлях, шлях мудрих трударів, шлях невільників та невільниць... Це ще був шлях лицарів запорізьких, які тупотом своєї кінноти будили цей край. (О. Гончар)

6. Практична робота

Прочитайте речення, визначте порядок слів, підкресліть слова, на які падає логічний наголос. Обґрунтувати застосування в реченнях інверсії.

Скільки сліз та крові ввібрала ця багатостраждальна земна дорога, що зорями та сузір'ями на віки вічні відбилася в сіро-чорному дзеркалі неба нічного! Минають віки, волею людей змінюється географія степу, іншими стають і самі люди, і вітри, і трави. Зостається не зміненою ніким тільки оця безмірна широчінь степова та високий Чумацький Шлях, що над нею зоріє. (О. Гончар)

7. Творче завдання

Складіть власне речення, в якому в залежності від логічного наголосу змінюється зміст.

8. Індивідуальна робота з картками-пазлами

Із запропонованих слів складіть речення з прямим і зворотним порядком слів.

- Весна, килим, по, слала, землі, свій, зелений.
- Україна, з, розкішний, рути, й, барвінку, вінок.

3. Сонця, починає, схід, займатися.

4. Схід, жевріти, починав, сонця.

9. Вправа «Я – Редактор»

Відредагуйте речення, укажіть у кожному тип помилки.

1. Гори вдалині покриті туманом виднілися.

2. Перетинали подвір'я білим піском посипані стежки.

3. Світ новий зовсім перед нами розкрився, осяяний сонцем.

4. Повинні любити учні і берегти природу.

10. Робота з підручником

11. Робота з текстом (у четвірках)

Дослідіть тексти. Визначте, до якого стилю належить кожний (художній і науковий). Відшукайте інверсію. З'ясуйте, в якому стилі використано її, визначте роль інверсії в поданих реченнях.

Текст №1.

Україна... В одному вже тільки цьому слові і для нашого вуха і навіть для вуха чужинців бринить ціла музика смутку і жалю... Україна – країна смутку і краси, країна, де найбільше люблять волю і найменше мають її, країна гарячої любові до народу і чорної йому зради, довгої, вікової, героїчної боротьби за волю, в результаті якої – велетенське кладовище: високі в степу могили, руїна та прекрасна на весь світ, безіменна, невідомо коли і ким складена пісня... Тяжкий сон, подвійна неволя і темна ніч, як ворон. Тільки Дніпро з очеретами, тільки вітер зі степовими могилами шепотіли ночами: гай-гай... умер прекрасний край... Україна – це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці, медовії та молочнії ріки...

Україна – це марні, обшарпані, голодні люди... Ідуть на панщину чорні і німі. Ідуть, дітей ведуть... Україна – це царське та панське безмежне свавілля... Праця до сьомого поту... Світяться злидні.

Україна – розкішний вінок із рути й барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі... Поема жалю й смутку, краси й недолі... (С. Васильченко)

Текст №2.

Природно-заповідний фонд України – ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Державне управління природно-заповідним фондом України здійснює Державна служба заповідної справи. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» дає класифікацію природного заповідного фонду, визначає режим, статус і завдання заповідних територій.

Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення.

Найвищий рівень заповідності мають природні заповідники, біосферні заповідники і національні природні парки. В них знаходиться велика кількість рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України.

VI. Підсумок уроку

1. Гра «Хто швидше?»

Продовжте речення.

– Прямий порядок слів – це...

– Зворотний порядок слів – це...

– Логічний наголос – це...

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

3. Рефлексійна анкета

– Які знання з теми, що повторювалася, у мене були?

– Що я вивчив(-ла) нового?

- Що потрібно запам'ятати?
- Які труднощі в мене виникли?
- Як я їх подолаю?

Картка оцінювання

<i>Знаю твердо</i>	<i>Дізнався(лася) нового</i>	<i>Маю запитання</i>

VII. Домашнє завдання

1. Підготувати усну відповідь на лінгвістичну тему «Мовні аспекти вивчення речення. Порядок слів у реченні».
2. Скласти кросворд, ключем якого є слово мовознавство.
3. Написати твір на одну з тем: «Якою була історична доля мого рідного народу?», «Видатна людина – це наслідок таланту чи працелюбності і наполегливості?». **УРОК 66**

Тема. Граматична основа. Види речень

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити теоретичні відомості, узагальнити і систематизувати знання учнів про граматичну основу, речення; актуалізувати знання щодо аналізу головних і другорядних членів речення, систематизації вивчених мовних понять і правил; вміння здійснювати самоконтроль; вміння вживати тире між підметом і присудком, на місці пропущеного члена речення; орієнтуватися в інформаційному просторі, опрацьовувати й узагальнювати інформацію з наочного матеріалу; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення, логічне мислення, увагу; розвивати спостережливість, творчі здібності, мовне чуття, вміння добирати аргументи й робити висновки; збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; вміння добирати й використовувати відомості, необхідні для досягнення комунікативної мети; культуру усного і писемного мовлення; виховувати почуття патріотизму, активної громадянської позиції; ввічливість, повагу до співрозмовника.

Обладнання: підручник, таблиці, словники.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

*Патріотизм – переконання,
що твоя країна краща за інші тому,
що саме ти в ній народився.*

Бернард Шоу

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Психологічна вправа «Подаруйте настрій»

(Учні формулюють бажання одне одному чи вчителю, передаючи гарний настрій.)

Учитель. Нехай ваш гарний настрій буде запорукою успіху на уроці.

II. Актуалізація опорних знань

1. Перевірка домашнього завдання

- Усне повідомлення на лінгвістичну тему «Мовні аспекти вивчення речення. Порядок слів у реченні».
- Твір на одну з тем: «Якою була історична доля мого рідного народу?», «Видатна людина – це наслідок таланту чи працелюбності і наполегливості?».
- Кросворд, ключем якого є слово мовознавство.

2. Робота з епіграфом

- Поясніть розділові знаки.
- Накресліть схему речення та зробіть синтаксичний розбір речення.

III. Повідомлення теми та мети уроку

IV. Мотивація навчання

Метод «Мозковий штурм»

- Який зв'язок між синтаксисом і пунктуацією?
- Що таке речення?
- Які види речень ви знаєте? Наведіть приклади.

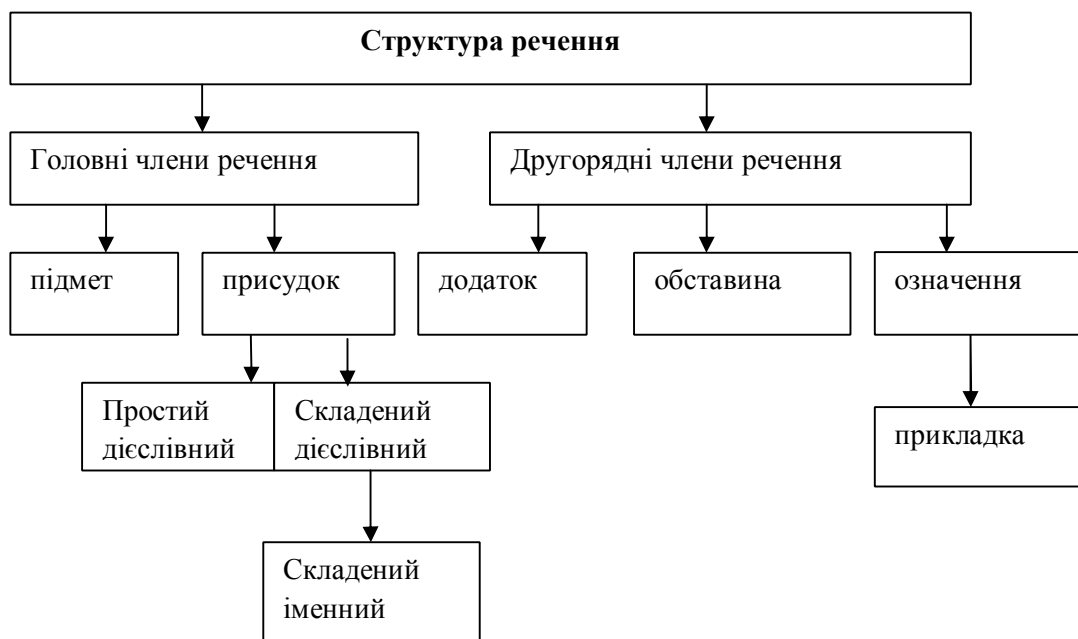
– За якими ознаками розрізняють речення?

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Експрес-опитування

Проаналізуйте опорну схему і дайте відповіді на питання.

1. Граматичну основу речення складають...
2. Підмет виражається...
3. Види присудків: ...
4. Другорядні члени речення –...
5. Означення бувають...
6. Різновидом означення є...
7. Прямий додаток виражається...
8. Обставини поділяються на такі види...

2. Розподільний диктант

Випишіть словосполучення у три колонки: з простим дієслівним, складеним дієслівним та складеним іменним присудками.

Простий дієслівний присудок	Складений дієслівний присудок	Складений іменний присудок

Хотіли працювати, не приходять, буде знайомитися, пішов би, буде вчителем, бажали вчитися, вирішив сказати, нехай усміхнеться, зробилося страшно, іде, радий виконати, не приятель, не могу мовчати, будемо знати, будеш пояснювати, знаю, це неповторність.

3. Вправа «Лінгвістична п'ятихвилинка». Робота з картою. «Речення. Види простого речення»

Пригадайте вивчене, на основі опорних слів та речень, упишіть відповіді в таблицю.

№ п/п	Питання	Відповідь
1.	Роль речення у мові	Речення – одиниця вищого рівня мови, комунікативна. Виражає думку про реальні, бажані, можливі явища дійсності, відзначається смисловою та інтонаційною завершеністю
2.	Будова (особливість) речення	Наявність у ньому граматичної основи – одного або двох головних членів
3.	Види за метою висловлювання	(Розповідь) – ...

		(Питання) – ... (Спонування до дії) – ...
4.	Види за емоційністю висловлювання	Мені дуже подобається рання осінь. – ... Починайте працювати! Чудовий день! Коли почнеш учитися?! – ...
5.	Види за кількістю граматичних основ	Над нашим краєм пісня шириться й росте. – ... Око бачить далеко, а розум ще далі. – ...
6.	Види за характером граматичної основи	Завчасно виходжу з дому, боячись спізнитись. – ... Зраджувати – це жахливо. – ...
7.	Види за наявністю другорядних членів	Ідуть дощі. Вечір. – ... Над Говерлою нависли чорні хмари. – ...
8.	Види за наявністю всіх членів речення для розуміння його змісту	Місяць човном золотим над містом сонно пливе. – ... Шабля ранить тіло, а слово – душу. – ...

4. Вільний диктант. Робота у групах

1 група. Прослухайте текст. Визначте основну думку. Поясніть як Ви розумієте це поняття.

2 група. Випишіть слова або сполучення слів, що становлять граматичну основу речення.

3 група. Охарактеризуйте виділені речення.

Патріотизм

Що таке патріотизм? Рік у рік, з покоління в покоління точаться суперечки. Який він? Чи існує? Чи справжній?

Для когось патріотизм виявляється в любові до рідної землі, коли повітря, вода, сонце й зірки, що мерехтять над рідною оселею, – неповторні. **Лише тут, на Батьківщині, вітер має присмак степу. Лише тут небо таке високе й блакитне, що його не сплутаєш із небом чужої землі.**

Для когось патріотизм уособлює рідна хата, усе, до чого змалечку прикипіла душа.

Для всіх утіленням патріотизму є слово, рідна мова, якою розмовляли пращури, у якій міститься код нації, формується думка. Через мову люди усвідомлюють себе народом зі спільною історією та долею.

Для когось патріотизм персоніфікується в людях: знаних співвітчизниках, просто рідних і друзях. Це теж патріотизм, бо без розуміння ролі кожної людини не буде ані держави, ані народу.

Однак хоч би там як, невід'ємними складовими патріотизму є віра в себе, у свій народ, вірність Батьківщині. Ознаками патріотизму є також шляхетність, висота духу, розуміння важливості збереження живої історичної пам'яті. (161 слово)

(За Н. Дев'ятенко)

5. Вправа «Перлинка мудрості»

Перепишіть речення, поставте, де треба, тире між підметом і присудком, поясніть правила вживання тире між підметом і присудком.

1. Життя без книги () хата без вікна 2. Хай я () не люди, ну й Хома () не чоловік. 3. І кожен фініш () це, по суті, старт (Л. Костенко). 4. Добро і лихо () світло й темнота. 5. Люди () браття, а природа () мати. 6. Життя () як той потік. 7. Трава () в росі. 8. Жити мені без праці () значить не жити! 9. А час () океан. 10. Усе життя () як пісні передмова.

6. Робота з таблицею

Проаналізуйте таблицю і пригадайте види односкладних речень.

Види односкладних речень		
Речення	Головний член виражений	Приклад
Означено-особове	Дієсловом 1 – ї чи 2-ї особи однини та множини теперішнього або майбутнього часу	Мій давній предку, б'ю тобі чолом за вдачу щирю, чесну і вогнисту (В. Крищенко)
Узагальнено-особове	Дієсловом 2-ї особи однини теперішнього або майбутнього часу	Минулого конем не здоженеш (Народна)

		<i>творчість</i>)
Неозначено-особове	Дієсловом 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часу або у формі множини минулого часу	Гостей в Україні завжди радо зустрічають
Безособове	Безособовим дієсловом, неозначеною формою дієслова, прислівником, особовим дієсловом у безособовому значенні, безособовим дієсловом на -но, -то	Спершу треба розсудити, а тоді робити (<i>Народна творчість</i>)
Називне	Іменником у Н. в.	Ось мій поріг (<i>Б. Олійник</i>)

7. Вибірковий диктант

Спишіть речення в такій послідовності: а) двоскладні; б) односкладні. В односкладних реченнях визначіть вид.

1. Два ведмеді в однім барлозі не живуть (*Народна творчість*). 2. А надвечір південну частину околиці було захоплено (*М. Хвильовий*). 3. Споконвіку в Україні зимові свята супроводжували численні традиції, звичаї, обряди, вірування тощо (*М. Глушко*). 4. Над головою лепетало листя (*В. Шевчук*). 5. Біле тіло паляниці нараз обдувало гарячим духом печі (*В. Скуратівський*). 6. Осіння золота пора. 7. Натруджене сонце стомлено почало спускатись за далеким пругом (*С. Плачинда*). 8. Жити – Вітчизні служити (*Народна творчість*). 9. Завчасно виходжу з дому, боячись спізнитись. 10. Семеро одного не будуть ждати (*Народна творчість*). 11. Боїшся вовка – не йди до лісу (*Народна творчість*).

8. Колективна робота. Метод «Ажурна пилка»

• **Робота в «домашніх» групах.** Формуються 4 групи, кожна з яких розглядає один із блок-питань. Шляхом аналізу пропонованих речень доводиться подане правило.

Завдання для груп.

«Червоні»

Приклад	Питання	Правило
Слово – срібло, а мовчання – золото (<i>Народна творчість</i>). Защобетав соловейко – пішла луна гаєм (<i>Т. Шевченко</i>).	Чим відрізняються складні сполучникові та безсполучникові речення?	
Підкреслити головні і другорядні члени речення, визначити типи зв'язків між частинами, зобразити речення схематично.		

«Сині»

Приклад	Питання	Правило
Настане час – і піде все в архів (<i>Л. Костенко</i>). І сходило сонце, і місяць вставав, і гуси кричали на фоні заграва (<i>Л. Костенко</i>).	Яка особливість складносурядного речення?	
Підкреслити головні і другорядні члени речення, визначити типи зв'язків між частинами, зобразити речення схематично.		

«Жовті»

Приклад	Питання	Правило
Нехай ще раз послухаю, як те море грає (<i>Т. Шевченко</i>). Що посієш, те й пожнеш (<i>Народна творчість</i>)	Яка особливість складнопідрядного речення?	
Підкреслити головні і другорядні члени речення, визначити типи зв'язків між частинами, зобразити речення схематично.		

«Зелені»

Приклад	Питання	Правило
---------	---------	---------

Мужі учені, бородаті архіви кинулись трусить: чиїм ім'ям цей град назвати, щоб вознести на цілий світ (Л. Костенко)	Яка особливість речення з різними видами зв'язку?	
Підкреслити головні і другорядні члени речення, визначити типи зв'язків між частинами, зобразити речення схематично.		

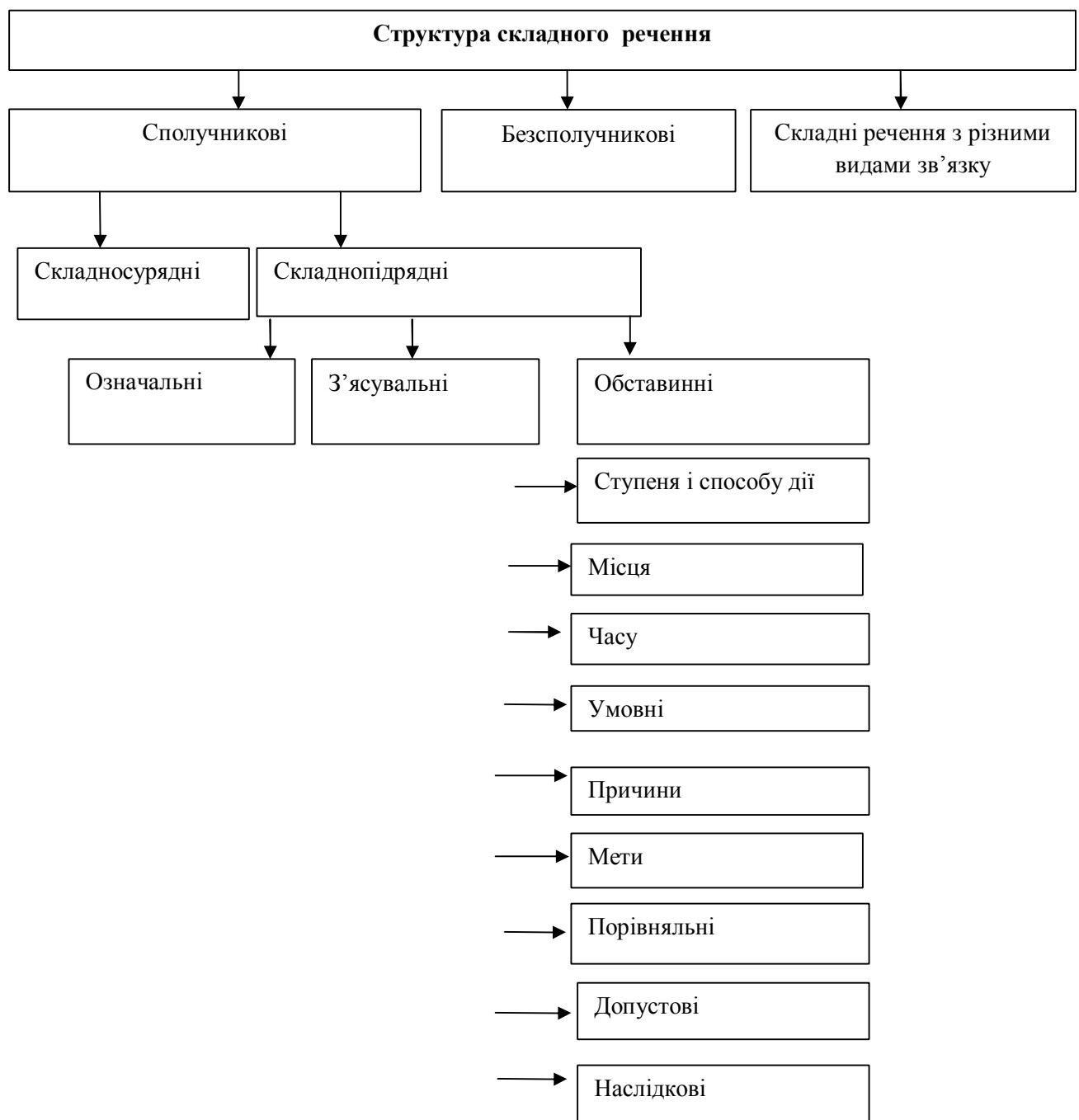
• **Робота в «експертних» групах**

Члени «експертних» груп вислуховують по черзі кожного представника «домашньої» групи і таким чином отримують повну інформацію про складне речення. Примітка: у кожній «експертній» групі повинні бути представники із кожної «домашньої» групи.

Повернення в «домашні» групи.

Кожен ділиться інформацією, отриманою в «експертних» групах, при потребі один одному допомагає з'ясувати незрозумілі правила чи приклади. Основне завдання «домашніх» груп на цьому етапі – корекція та остаточне узагальнення всієї інформації.

Кожна група репрезентує свій проект-схему.

9. Вправи з підручника на закріплення матеріалу

Учні читають правила, співвідносячи їх із власними висновками, зробленими під час роботи в інтерактивних групах.

10. Творче завдання

Складіть речення за схемами (учитель малює схеми на дошці), указавши, якими вони є.

1. ~~~~~ ————— ===== -.-.-.-.-.
2. =====, ===== ————— -.-.-.-.-, -.-.-.-.- та -.-.-.-.-
-.-.-.-.-.
3. -.-.-.-.- ————— -.-.-.-.- ===== -.-.-.-.-.
4. -.-.-.-.- ===== -.-.-.-.- ~~~~~, ~~~~~ і ~~~~~
-.-.-.-.-, щоб ————— ===== ~~~~~ -.-.-.-.-.
5. ————— ===== -.-.-.-.- ., коли ~~~~~
————— -.-.-.-.- .
6. ————— -.-.-.-.- ., -.-.-.-.- . ===== : —————, —————
—————, ————— ~~~~~.

VI. Підсумок уроку

1. Рефлексія

Вправа « Незакінчене речення ».

- На уроці я зрозумі(ла)в...
- Навчив(ла)ся...
- Усвідоми(ла)в...
- Сподобалося...
- Не сподобалося...
- Мені було важко...
- Було легко...
- Було цікаво...

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

Картка самоаналізу знань із теми «Складне речення»

Знаю твердо	Дізнався(лася) нового	Маю запитання

VII. Домашнє завдання.

1. Підготувати усну відповідь на лінгвістичну тему «Грамматична основа. Види речень».
2. Скласти речення за такими схемами:
 1. [], а [], (що....).
 2. [], [], і [].
 3. []: [], і [], [], а [], (як).
 4. (Якби), (якби), [], [].
3. Написати твір на одну з тем «Що означає бути патріотом?», «Хто в Україні гідний називатися патріотом?»

УРОК 67

Тема. Розвиток мовлення № 20. Ділові папери. Заява. Автобіографія. Резюме

Мета: формувати систему предметних компетентностей і компетенцій шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань: поновити в пам'яті учнів відомості про офіційно-діловий стиль та різновиди документів; пояснити особливості складання заяви, автобіографії, резюме, формувати вміння складати ці ділові папери відповідно до ситуації спілкування; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності, логічне мислення, увагу; розвивати вміння аналізувати, зіставляти готову інформацію та моделювати мовні й позамовні поняття; удосконалювати вміння дотримуватися норм мовленнєвої культури; формувати гуманістичний світогляд особистості, розширювати її культурно-пізнавальні інтереси.

Обладнання: мультимедійна презентація, підручник, зразки заяви, автобіографії, резюме.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Експрес-опитування

– Пригадайте особливості офіційно-ділового стилю і продовжіть речення.

1. Основна функція офіційно-ділового стилю –

2. Сфера вживання офіційно-ділового стилю –

3. Основні ознаки –

4. Мовні ознаки, притаманні текстам офіційно-ділового стилю –

2. Робота в парах

– Прочитайте текст мовчки. Складіть до тексту кілька запитань.

Офіційно-діловий стиль – це різновид літературної мови, що обслуговує сферу ділових стосунків.

Офіційно-діловому стилю властиві такі ознаки:

- точність, ясність, логічність, об'єктивність, лаконічність у викладі думок;
- уживання слів тільки в прямому значенні;
- прямий порядок слів у реченнях;
- уживання спеціальної термінології;
- уживання готових усталених формул і мовних зворотів;
- відсутність індивідуальної манери викладу та емоційно забарвленої лексики.

Офіційно-діловий стиль реалізується у таких жанрах: закон, акт, статут, указ, наказ, розпорядження, ділове листування. В офіційно-діловому стилі складають ділові папери: заяву, розписку, оголошення, план роботи, звіт, протокол тощо. Будь-який діловий папір складають відповідно до встановленої форми.

III. Мотивація навчання

На уроці ви повинні навчитися складати такі ділові папери, як заява, автобіографія, резюме, дотримуючись вимог до їхньої побудови та мовного оформлення. Уміння оформляти такі документи вам знадобляться при вступі до навчальних закладів після закінчення школи.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Пояснення вчителя

Заява – це документ, у якому міститься пропозиція або прохання однієї чи кількох осіб до установи чи керівної особи. Заява завжди пишеться від руки і в одному примірнику – так передбачено стандартом, тобто зразком, еталоном. За стандартом заява повинна містити такі реквізити:

- 1) повна назва організації, установи, а також посади особи, якій адресовано заяву;
- 2) відомості про того, хто подає заяву;
- 3) назва ділового паперу (заява);
- 4) текст заяви;
- 5) дата (ліворуч під текстом) і підпис (праворуч).

Заяви бувають прості (містять лише прохання чи пропозицію) і складні, вмотивовані (обґрунтовують прохання чи пропозицію, містять перелік документів, що додаються до заяви).

Як складати заяву

Під час складання заяви дотримуйтесь таких правил:

1. Праворуч на останній третині рядка зазначається адресат – назва організації чи установи, посада, прізвище, ім'я та по батькові особи, до якої звертаються.

2. Тут же вміщуються відомості про того, хто подає заяву (попередньо дотримуючись форми родового відмінка, прийменник від не вживається).

3. Зазначається вид документа, і після цього слова не ставиться крапка (Заява).

4. Текст заяви (виклад прохання, скарги, пропозиції тощо) пишеться з абзацу.
5. Заява може вмещувати й додаток (перелік документів, що додаються до заяви).
6. Унизу праворуч від тексту ставиться підпис, ліворуч і трохи нижче – дата.
7. Ліворуч залишається поле завширшки не менш як 3 сантиметри, щоб можна було читати документ у скорозшивачі.

2. Ознайомлення зі зразком заяви

*Директорові Черкаської
ЗОШ I-III ступенів № 42
Савченку В. К.
Білоусенка Сергія,
учня 10-А класу*

Заява

Прошу звільнити мене від занять 15-19 лютого 2017 р. у зв'язку з участю в обласних змаганнях з волейболу. Довідку зі спортивної школи додаю.

13.02.2017 р.

Підпис

3. Редагування речень. Робота в парах

– Відредагуйте речення, прокоментуйте допущені помилки. Усно складіть заяву, використовуючи матеріали виконаного завдання.

1. Директорові черкаського комерційного технікума Степаненку Івану Григоровичу.
2. Прошу допустити мене до здачі вступних іспитів на перший курс економічного факультета.
3. Прошу відпустити мене із занять на три дні, бо у мене будуть змагання з боксу в іншому місті.
4. Будь ласка, звільніть мене від занять на протязі двох тижнів для відбування санаторного лікування.
5. Прошу зарахувати мене у червні місяці у шкільний оздоровчий табір.

4. Самостійна робота

– Від свого імені складіть одну з таких заяв:

- 1) про зарахування на навчання до 10 класу;
- 2) про зарахування на навчання на курси користувачів ПК (іноземної мови; дизайнерів, перукарів);
- 3) про допуск до вступних іспитів у вибраному вами навчальному закладі (коледжі, технікумі).

5. Пояснення вчителя.

Автобіографія – це документ, у якому особа власноручно у хронологічному порядку подає стислий опис свого життя та діяльності.

Цей документ відзначається незначним рівнем стандартизації. Головні вимоги при його написанні – вичерпність потрібних відомостей і лаконізм викладу. Обов'язково зазначаються від імені першої особи такі відомості:

- 1) назва документа.
- 2) прізвище, ім'я, по батькові.
- 3) дата народження.
- 4) місце народження (місто, село, селище, район, область, край, країна (якщо за межами України). Усі дані про місце народження пишуться так, як вони зазначені у свідоцтві про народження.
- 5) відомості про навчання: повне найменування навчальних закладів (як вони називалися під час навчання), назви спеціальностей, які отримали (за дипломом).
- 6) відомості про трудову діяльність: повне найменування місць роботи та посад у хронологічному порядку.
- 7) відомості про громадську роботу (всі її види).
- 8) короткі відомості про склад сім'ї.
- 9) повна домашня адреса.
- 10) дата написання (ліворуч) та підпис (праворуч).

Існують: *автобіографія-розповідь*, яку укладають у довільній формі; *автобіографія-документ*, у якій точно викладаються основні факти; *автобіографія-документ спеціального призначення*, у якій детально подаються факти життя та діяльності як укладача, так і його родичів. Наприклад, зазначається точний термін (день і місяць) навчання чи роботи; причини зміни місця навчання чи роботи; дівоче прізвище (матері, дружини); паспортні дані укладача тощо.

6. Ознайомлення зі зразком автобіографії

Автобіографія

Я, Шевченко Максим Павлович, народився 15 березня 2001 року в м. Черкаси.

У 2007 році вступив до першого класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 52. У 2016 році закінчив 9 класів даної школи і отримав свідоцтво про базову середню освіту з відзнакою. У цьому ж році вступив до Черкаського політехнічного технікуму, де навчаюся й зараз за спеціальністю «Електрообладнання промислових підприємств».

З 2010 року займаюся дзюдо в ДЮСШ «Вікторія», маю I юнацький розряд.

Склад сім'ї:

батько – Шевченко Павло Михайлович, майстер виробництва ТОВ «Буддеталь» м. Черкаси;

мати – Шевченко Віра Петрівна, вчитель української мови та літератури ЗОШ № 12 м. Черкас;

сестра – Шевченко Інна Павлівна, учениця 7-Б класу ЗОШ № 12 м. Черкас.

Домашня адреса: вул. Гоголя, буд. 256, кв.54, м. Черкаси, 18006.

25. 08.2009 р.

Підпис

7. Стилiстичний тренiнг

– Прочитайте уривки з автобіографій Остапа Вишні та Олександра Довженка, порівняйте їх із зразком автобіографії. Чи є між ними різниця? Чим відрізняються між собою автобіографії письменників? Свою думку аргументуйте.

Моя автобіографія

У мене нема жодного сумніву в тому, що я народився, хоч і під час мого появилення на світ білий і потім – роки, мабуть, із десять підряд – мати казали, що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку.

Трапилася ця подія 1 листопада (ст. стилю) 1889 року в містечку Груні Зіньківського повіту на Полтавщині.

Власне, подія ця трапилася не в самім містечку, а в хуторі Чечві біля Груні, в маєткові поміщиків фон Рот, де мій батько працював у панів...

Батьки мої були як узагалі батьки.

Батьків батько був у Лебедині шевцем. Материн батько був у Груні хліборобом...
(*Остап Вишня*).

Автобіографія

Народився я 30 серпня 1894 року на околиці невеликого повітового містечка Сосниці на Чернігівщині, що звалось В'юнище, в родині хлібороба Петра Семеновича Довженка, який належав до козацького, як на ті часи, стану.

Землі у нас було сім чи сім з половиною десятин. Земля була не дуже родюча, і тому, щоб підтримати своє натуральне господарство, батько ще наймався в підводчики та столярював.

Батьки були неписьменні. Неписьменні були батько, мати, баба і прабаба. Дід був письменний, і йому батько не міг простити своєї темноти. Дітей мали багато – чотирнадцять – перемінний склад, з якого залишилося двоє: я й сестра (нині лікар)... (*О. Довженко*).

8. Робота в групах

– Прочитайте подану автобіографію; відредагуйте текст, допишіть відсутні дані.

Автобіографія

Я, Коваленко Юлія Андріївна, народилася в м. Золотоноша Черкаської області. Закінчила Золотоношську середню школу №2.

На протязі 1986-2001 років навчалась у педагогічному інституті. Виступала у художній самодіяльності, бо в школі ходила у танцювальний гурток і вмю гарно танцювати.

Призначили учителем фізики у Черкаську школу № 45.

Приймаю активну участь в громадській роботі: голова профкому школи.

Одружена, маю доньку.

Дата

Підпис

9. Пояснення вчителя

Для участі в конкурсі на заміщення вакантної посади укладають **резюме** – документ, де у стислій формі (не більше 1 сторінки) претендент викладає такі основні відомості:

- 1) назва документа;
- 2) ім'я, по батькові, прізвище;
- 3) дата й місце народження (відповідно до записів у паспорті);
- 4) домашня адреса та номер телефону;
- 5) сімейний стан;
- 6) навчання (вищі, середні спеціальні заклади освіти, курсова підготовка, спеціалізована школа чи ліцей, наприклад, із поглибленим вивченням певної дисципліни тощо);
- 7) досвід роботи (за спеціальністю, на яку претендує кандидат, зазначається окремо);
- 8) трудова діяльність (якщо немає досвіду роботи за спеціальністю, на яку претендує кандидат);
- 9) додаткові відомості (дані, що не ввійшли до попередніх пунктів, але які доцільно висвітлити: індивідуальні позитивні якості, працездатність, знання, навички роботи, володіння суміжними спеціальностями тощо);
- 10) дата (ліворуч) і підпис (праворуч).

Оскільки документ належить до документів із низьким рівнем стандартизації, у ньому можуть міститися й інші відомості.

10. Ознайомлення зі зразком резюме

Резюме

Ольга Ігорівна Онищенко.

Народилася 6 липня 1992 р. в м. Черкаси.

Домашня адреса: проспект Хіміків, буд.258, кв. 77, м. Черкаси, 18018. Телефон: домашній – 55-14-08, мобільний – 80998765432.

Заміжня, маю сина.

Навчання: 2009-2014 рр. – Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, математичний факультет; присвоєно кваліфікацію «Магістр математики». Отримала диплом з відзнакою.

2012-2014 рр. – курси програмування при ЧНУ.

2014-2014 рр. – курси підготовки бухгалтерів при Черкаському міському центрі зайнятості.

Маю друковані наукові статті у фахових журналах з методики викладання математики у класах з поглибленим вивченням економіки (у разі потреби можу надати примірники).

Досвіду роботи не маю.

Володію ПК, умію працювати з Word, Excel.

Досконало володію англійською мовою.

15.03.2015 р.

Підпис

VI. Підсумок уроку

Рефлексія. Продовжте речення:

- На уроці я навчив(ла)ся...
- Я зрозумів(ла)...
- Мені сподобалося...
- Я не вмів(ла), а тепер умію...

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника.
2. Скласти автобіографію.

УРОК 68-69

Тема. Орфографія. Пунктуація

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити теоретичні відомості, узагальнити й систематизувати знання учнів із орфографії та пунктуації; вміння та навички визначати, пояснювати орфограми та пунктограми, використовуючи вивчені правила; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати творчі здібності, спостережливість, логічне мислення, увагу, уміння добирати аргументи й робити висновки; навчати висловлювати власну думку; збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; викликати позитивні емоції шляхом ігрових вправ; виховувати ввічливість, повагу до співрозмовника, любов до знань та бажання дізнаватися більше нового.

Обладнання: підручник, таблиця, словник.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

*Знання збираються по краплі, як вода в долині.
Народна творчість*

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Приєм «Незакінчене речення»

- Від сьогоднішнього уроку я очікую...

II. Актуалізація опорних знань

7. Перевірка домашнього завдання

2. Лінгвістична гра «Сформулюй визначення»

Продовжити визначення, пригадавши вивчений матеріал.

- Що вивчає орфографія?
- А орфоепія?
- Назвіть спільне між цими розділами науки про мову.
- Що таке орфограма? Наведіть приклад.
- Які ви знаєте види орфограм?
- Що таке орфографічне правило, орфографічна помилка?
- Де міститься інформація про правильне написання слів?
- Пунктуація – наука, що вивчає ...
- Розділові знаки – це ...
- Пунктограма – розділовий знак, що ...
- Пунктуаційне правило – це ...
- Пунктуаційна помилка – це ...

III. Мотивація навчання

Робота з епіграфом

- Запишіть фонетичною транскрипцією слова із епіграфа уроку «знання», «збираються».
- Поясніть розділові знаки.
- Чим ускладнене речення?
- Яким членом речення є порівняльний зворот?
- Який художній засіб використаний?

IV. Повідомлення теми та мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Опрацювання таблиці «Основні правила правопису»

Основні правила правопису

Орфограми небуквені	Орфограми буквені
Написання слів разом, окремо, через дефіс Уживання апострофа Перенос слів Скорочення слів Ні з прислівниками Правопис прикладок Складні іменники	Велика чи мала буква Правопис прізвищ, географічних назв Ненаголошені голосні о, е, и Написання сумнівного приголосного Подовження та подвоєння приголосних Спрощення в групах приголосних Правопис складних слів Правопис префіксів, суфіксів Вживання м'якого знака Правопис відмінкових закінчень Правопис особових форм дієслів Правопис числівників і зв'язок їх з іменниками Правопис прислівників Правопис часток Правопис з-с у префіксах з-, с- Зміни приголосних при словотворенні

2. Словниковий диктант

У кожному слові визначити орфограми, вказати орфограми буквені й небуквені. Слова з двома орфографіями підкреслити.

Геннадій, роззява, Алла, зілля, бульйон, відділ, віч-на-віч, пів'яблука, хто-небудь, тільки що, Анна, рік у рік, ходжу, ательє, наостанок, по-своєму, навесні, мільярд, білосніжний, поки що, навздогін, триста, ні в кого, хлопець-богатир, бюджет, улітку, переживання, пів-України, надвоє, відмінник, усередині, помовчіть-бо, таксист, без відома, конференсьє, з-поміж, чорногуз, позавчора, м'ята, по можливості, на radoщах, попід, відлуння, темно-зелений, віднині, в позику, деколи, методика, дискета, по ширості, напівсон, гірко-солоний, віддзьобати, мюзикл, зроду-віку, роз'їзд, цирк, нюанс, сузір'я, жовтогарячий, будь ласка, все одно, гілляччя, на жаль, вгору, бюлетень, по-київськи, запитання, деякий, піввікна, начебто.

3. Творче завдання

Записати слова, у яких спрощення приголосних не відбувається на письмі.

(Шістнадцять, кістлявий, пестливий, хвастливий, хвастнути, зап'ястний, хворостняк.)

4. Робота в групах «Хто перший?»

До кожної назви орфограми доберіть 10 прикладів.

№	Орфограма	Приклади
1.	Спрощення в групі приголосних	
2.	Уживання апострофа	
3.	Написання складних прислівників разом, окремо й через дефіс	
4.	Написання складноскорочених слів	
5.	Подвоєння приголосних на стику морфем	
6.	Правопис префіксів пре-, при-, прі	
7.	Уживання великої літери в географічних назвах	
8.	Написання не з дієприкметниками (разом і окремо)	

5. Індивідуальна робота з картками

Картка 1

Об(')їзд, священ(нн)ий, річ(чч)ю, пів()Києва, хіміко()технологічний, рибал(ь)ці, тижн(ждн)евий, у()день, пів()дороги, по()людс(ь)ки, за()для, незалежно()від, медв(')яний,

у()ночі, жит(т)єрадісн(стн)ий, епоха В(в)ідродження, усе()ж()таки, проїзн(здн)ий, Ч(ч)умац(ь)кий Ш(ш)лях, по()друге, баталь(йо, о)н, л(л)єт(ь)ся, з()давніх()давен, із()метою.

Картка 2

Двох(')ярусний, роз(с)питати, ха(о)зяїн, казна()де, військово()полонений, у()бік, баласн(стн)ий, віч()на()віч, пре(и)завзятий, із()за, на()вколо, усе()таки, прі(и)звище, колос(сс)я, Д(д)алекий С (с)хід, с(з)шити, сер(')йозний, колись()то, ін(ь)ший, пів()аркуша, із()понад, все()ж()таки, присв(')ята, приніс()таки.

Картка 3

Че(и)кати, без(с)мертя, скажи()бо, між(')ярусний, пише(и)ш, с(з)питати, об(')їзд, скрин(ь)ці, В(в)еликдень, яось()то, у()зимку, з()за, з()понад, стривай()но, із()за, близьк(ськ)о, пів()огірка, усе()таки, пре(и)красно, по()серед, багато()віковий, на()диво, пів()ли(і)мона, що()години.

6. «Клоуз-тест». Основні правила пунктуації у простому й складному реченні

Продовжте речення одним словом.

1. Між однорідними членами речення, не з'єднаними сполучниками (не)ставиться...
2. Після узагальнюючих слів перед однорідними членами в простому реченні ставиться...
3. Між підметом і присудком на місці пропущеного дієслова-зв'язки ставиться...
4. Після однорідних членів речення перед узагальнюючим словом ...
5. Для виділення звертань і зв'язаних з ними слів ставиться...
6. Між частинами складносурядного речення, якщо вони мають спільний другорядний член або спільне вставне слово й поєднуються неповторюваними сполучниками *і, та* (не)ставиться...
7. Для виділення вставних слів і вставних речень...
8. Між простими реченнями в складному безсполучниковому, якщо друге речення виражає причину, пояснення, доповнення ставиться...
9. На місці пропущених членів у неповному реченні ставиться...
10. Між однорідними членами речення, з'єднаними протиставними сполучниками *а, але, однак, проте, а проте, зате, та (але), так, хоч (хоча)* ставиться...
11. З обох боків відокремленої прикладки або перед нею ставиться...
12. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні ставиться...
13. Після слів автора перед прямою мовою ставиться...
14. Після стверджувальних слів *так, еге, гаразд, (а)якже, авжеж* ставиться...
15. Перед кожною реплікою в діалозі ставиться...
16. Після прямої мови перед словами автора або з обох боків від слів автора, якщо вони стоять в середині прямої мови ставиться...
17. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться словами *як, мов, наче, немов, ніби* ставиться...
18. У безсполучниковому складному реченні при протиставленні, а також якщо перше речення означає час, умову або друге вказує на наслідок ставиться...

7. Диктант із коментуванням

Прочитайте речення вголос, дотримуючись правильної інтонації. Поясніть у словах орфограми та пунктограми.

1. Все залежить від людських зіниць: в широких відіб'ється вся епоха, у звужених – збіговисько дрібниць (*Л. Костенко*). 2. Хай буде все у нас казково: обличчя, одяг і душа (*І. Жиленко*). 3. Людська творчість – це найбільша мука, найбільша радість на планеті нашій, найкращій – присягаюся – із планет (*М. Рильський*). 4. Ми люди прямі: що не до вподоби – у вічі прямо скажемо (*П. Мирний*). 5. Ми всіх пригорнули б до серця – у власній та вільній господі (*М. Старицький*). 6. Не упасти б! Ще хоч крок... хоч крок... Люди, де ви?! (*В. Лучук*).

8. Самостійна робота

Перепишіть, розставляючи потрібні розділові знаки. Аргументуйте свій вибір.

Коли тільки народжується маленька людина вона відразу починає вчитися сидіти, ходити говорити впізнавати оточуючих та навколишній світ.

Роль знань у житті людини воістину неоціненна. Навіщо потрібно вчитися Щоб пізнавати навколишній світ пристосовуватися до умов сучасного життя розвивати себе як особистість. Нездарма кажуть Знання сила. Дійсно освічена людина завжди знайде себе в професії і переборі будь-які життєві труднощі.

Роль знань у житті людини визначає її подальшу долю. Якщо ти прагнеш до кращого цікавого насиченого життя то розвивати свій інтелект і здобувати освіту буде не тільки корисно але й цікаво.

Роздуми про сенс життя знову і знову переконують мене в необхідності наполегливо терпляче і старанно вчитися щоб стати потрібним своїй країні і зробити своє життя щасливим

(Коли тільки народжується маленька людина, вона відразу починає вчитися: сидіти, ходити, говорити, впізнавати оточуючих та навколишній світ.

Роль знань у житті людини воістину неоціненна. Навіщо потрібно вчитися? Щоб пізнавати навколишній світ, пристосовуватися до умов сучасного життя, розвивати себе, як особистість. Нездарма кажуть: «Знання – сила». Дійсно, освічена людина завжди знайде себе в професії і переборі будь-які життєві труднощі.

Роль знань у житті людини визначає її подальшу долю. Якщо ти прагнеш до кращого, цікавого, насиченого життя, то розвивати свій інтелект і здобувати освіту буде не тільки корисно, але й цікаво.

Роздуми про сенс життя знову і знову переконують мене в необхідності наполегливо, терпляче і старанно вчитися, щоб стати потрібним своїй країні і зробити своє життя щасливим!)

9. Графічний диктант

Слухаючи речення, накресліть схеми. Зробіть синтаксичний розбір першого та другого речень.

1. Знання, не породжені досвідом, матір'ю всякої вірогідності, марні й повні помилок (Леонардо да Вінчі). 2. Я зробив усе, що міг; хай хто може, зробить краще (Овідій). 3. Я знаю, що нічого не знаю (Сократ). 4. Ти ніколи не будеш знати достатньо, якщо не будеш знати більш, ніж достатньо (Вільям Блейк). 5. Люди освічені – спадкоємці пророків, які залишили у спадок не драхми і динари, а лише знання (Мухаммед). 6. Хто знає небагато, любить повторювати те, що знає (Томас Фуллер). 7. Нема нічого нового під сонцем, але є щось старе, чого ми не знаємо (Лоуренс Пітер). 8. Ніхто не знає достатньо; надто багато знають надто багато (Марія Ебнер-Ешенбах). 9. Що більше я знаю, то більше я знаю зайвого (Андрій Кучаєв). 10. Аби щось взнати, треба вже щось знати (Станіслав Лем). 11. Якби ти знав те, що знаю я, ти би не міг знати того, що ти знаєш (Поль Валері).

10. Вправи з підручника на закріплення матеріалу

VI. Підсумок уроку

1. Вправа «Опитування-інтерв'ю»

Учитель. Чим корисний для вас був цей урок?

2. Оцінювання навчальних досягнень учнів

Картка оцінювання

Знаю твердо	Дізнався(лася) нового	Маю запитання

VII. Домашнє завдання.

1. Підготувати усну відповідь на лінгвістичну тему «Орфограми. Пунктограми».
2. Виписати з художніх текстів дванадцять речень, підкреслити та пояснити в них орфограми та пунктограми .
3. Написати твір: «Знання – це сила».

УРОК 70

Тема. Підсумково-узагальнювальний урок

Мета: формувати ключові та предметні компетентності і компетенції шляхом виконання навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань відповідно до змістових ліній: повторити теоретичні відомості, узагальнити й систематизувати знання учнів із синтаксису та пунктуації; удосконалити вміння й навички визначати вивчені види складних речень; пояснювати орфограми та пунктограми в них; культуру усного й писемного мовлення, вміння висловлювати власну думку; розвивати мовлення, мовне чуття, логічне мислення, увагу та пам'ять школярів, уміння добирати аргументи й робити висновки; розвивати вміння працювати в колективі, у групах; уміння з повагою ставитись до вчителя та однокласників; виховувати пізнавальний інтерес, прагнення отримувати нові знання.

Обладнання: підручник, словники, плакати, роздатковий матеріал для конкурсів.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації знань, урок-гра.

*Слово – брила, слово – крила, диво,
У незнане зоряний політ.
Через мову щиро і правдиво
Одкривається нам білий світ.*
Дмитро Білоус

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Психологічна вправа «Добрі побажання»

(Завдання учасників передати одне одному побажання за допомогою міміки й жестів.)

II. Оголошення теми уроку

III. Мотивація навчання

Робота з епіграфом

Учитель. Сьогодні на уроці ми зібралися, щоб перевірити свої знання, дізнатися щось нове, і просто цікаво провести час. Урок проходитиме у формі лінгвістичної інтелектуальної гри, яка буде присвячено ніжній і милозвучній, рідній і близькій, нашій українській мові, участь у ній беруть дві команди, а оцінюватиме їхні відповіді компетентне журі. Один дуже відомий чоловік сказав: «Скільки ти знаєш мов, стільки ти разів людина». А я хочу сказати, що якщо ти не знаєш рідної мови, то ти неповноцінна людина. Тому пропоную розпочати змагання, серед тих, хто старанно вивчає рідну мову і хоче нам показати свої знання. Гра складається з 5 турів, кожний з яких проводиться на зразок різних інтелектуальних ігор «Брейн-ринг», «Щасливий випадок», «Слабка ланка», «Дев'ятий вал», «Що? Де? Коли?»). Успіхів командам.

Ми повинні визначити порядок участі в грі. Ви, шановні учасники, маєте дати відповідь на питання. Чия відповідь буде найближчою до правильної, той і розпочне гру.

IV. Актуалізація опорних знань

I тур гри «Розминка»

(Проходить у формі «Брейн-рингу». Гра проводиться до 5 балів, вартість кожного питання – 1 бал.)

– Які функції виконує мова в суспільстві? *(Комунікативна, мислеформуюча, пізнавальна, номінативна, емоційна, виражальна, об'єднуюча.)*

– Мовленнєва діяльність включає чотири види: ... *(аудіювання, читання, говоріння, письмо).*

– Який статус української мови в Україні? *(Статус державної.)*

– У якій статті Конституції України закріплено статус української мови як державної? *(10 стаття Конституції.)*

– У якому році Верховна Рада України прийняла Закон про мови, за яким українській мові надано статус державної, а мовам усіх інших народів гарантовано вільний розвиток? *(1989 рік.)*

II тур гри «Щасливий випадок»

(Команди дають миттєву відповідь лише на 5 запитань, вартість яких 1 бал.)

Питання команді № 1

1. Який розділ науки про мову вивчає будову та значення словосполучень і речень, способи та засоби зв'язку між їхніми складовими частинами? (*Синтаксис.*)
2. Чуже мовлення, передане дослівно без змін, називається... (*прямою мовою.*)
3. Що називається складносурядним реченням? (*Складносурядним називають складне речення, частини якого рівноправні за смислом і пов'язані сурядним зв'язком за допомогою сурядних сполучників.*)
4. Яке місце щодо головної частини може займати підрядна? (*Підрядне речення може бути розташовано до, всередині або після головного речення.*)
5. Які речення називаються складними з різними видами зв'язку? (*Складна синтаксична конструкція – це складне речення з різними видами зв'язку. У такому реченні його частини сполучаються між собою як сполучниковим (сурядним, підрядним), так і безсполучниковим зв'язком.*)

Питання команді № 2

1. Система правил вживання розділових знаків це... (*пунктуація.*)
2. Слова, що вказують, кому належить пряма мова і як вона висловлена, називаються... (*словами автора.*)
3. Які складні речення називають складнопідрядними? (*Складнопідрядне речення – складне речення, в якому одне просте речення є головним, а інше (підрядне) граматично залежить від головного і з'єднується з ним за допомогою підрядного сполучника або сполучного слова.*)
4. Що таке безсполучникове складне речення? (*Безсполучникове складне речення – таке складне речення, у якому прості речення об'єднуються в одне ціле без сполучників за допомогою інтонації та змісту.*)
5. Якими є основні ознаки тексту? (*Цілісність, зв'язність, структурна організованість, завершеність.*)

III тур гри «І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь...»

(*Цей тур проходить на зразок гри «Слабка ланка» (одного з її турів), де команди заробляють бали за знання української лексики.*)

Учитель. А тепер поговоримо українською мовою про серйозні речі. Часто люди, намагаючись справити про себе враження, як про дуже ерудованих, сиплють чудернацькими чужомовними словами: медитація, девальвація, оптимізація, тоді, як в рідній мові анітрохи не гірші, а навпаки – не такі незвичні й громіздкі відповідники: роздуми, продовження, поліпшення. Наш третій конкурс доведе, що українська мова має повновартісні відповідники до багатьох запозичень. До слів іншомовного походження підберіть українські відповідники. Правильна відповідь 1 бал. Дякую гравцям і ще раз закликаю використовувати запозичення лише за крайньої потреби. (*Журі оцінює ступінь розгаданості завдання й активності кожної команди в цілому.*)

Запозичення	Походження	Український відповідник
1. Віраж	Франц. virag; virer – вертатися	
2. Акцент	Лат. accentus – наголос	
3. Вояж	Франц. voyage – подорож	
4. Принцип	Лат. principium – основа	
5. Деградація	Лат. degradatio пониження в чині	
6. Егоїст	Франц. egoiste; Лат. ego – я	
7. Аплодисменти	Франц. applaudissements; лат. applaudere – плескати руками	
8. Асортимент	Франц. assortiment – підбір	
9. Унікум	Лат. unicus – єдине	
10. Кафе	Тур. Kahve – кава	
11. Блондинка	Франц. blondin, blond – білявий	
12. Дисципліна	Лат. disciplina – учення, виховання	

Ключ: *подорож, кав'ярня, правило, себелюб, білявка, поворот, наголос, оплески, занепад, виняток, порядок, перелік.*

Запозичення	Походження	Український відповідник
-------------	------------	-------------------------

1.	Віраж	Франц. <i>virag; viret</i> – вертатися	Поворот
2.	Акцент	Лат. <i>accentus</i> – наголос	Наголос
3.	Вояж	Франц. <i>voyage</i> – подорож	Подорож
4.	Принцип	Лат. <i>principium</i> – основа	Правило
5.	Деградація	Лат. <i>degradatio</i> пониження в чині	Занепад
6.	Егоїст	Франц. <i>egoiste</i> ; Лат. <i>ego</i> – я	Себелюб
7.	Аплодисменти	Франц. <i>applaudissements</i> ; лат. <i>applaudere</i> – плескати руками	Оплески
8.	Асортимент	Франц. <i>assortiment</i> – підбір	Перелік
9.	Унікаум	лат. <i>unicus</i> – єдине	Виняток
10.	Кафе	Тур. <i>Kahve</i> – кава	Кав'ярня
11.	Блондинка	Франц. <i>blondin, blond</i> – білявий	Білявка
12.	Дисципліна	Лат. <i>disciplina</i> – учення, виховання	Порядок

IV тур гри «Дев'ятий вал»

(Цей тур проходить на зразок гри у 3 етапи, на кожному з них завдання полегшується, його вартість від 30 і до 1 бала.)

Етап № 1. Графічний диктант

Схематично зобразіть речення. (Один учень від команди працює на закритій дошці.)

1. Рідна мова є одним з тих засобів, за допомогою яких створюється соціальний механізм успадкування культури від покоління до покоління, тобто вироблення національної культурної традиції (В. Русанівський). 2. І сходило сонце, і місяць вставав, і гуси кричали на фоні заграва (Л. Костенко). 3. Защебетав соловейко – пішла луна гаєм (Т. Шевченко).

Етап № 2. Змагання «Оратор»

Перед вами три теми, скласти твір-роздум.

1. «Мова – найцінніший скарб людини».

2. «Я – проти шкідливих звичок!»

3. «Людина – звучить гордо».

(На обдумування дається 1 хвилина.)

Етап № 3. Змагання «Народ скаже, як зав'яже»

Пригадайте і запишіть за дві хвилини якнайбільше фразеологізмів, побудованих на основі порівняння.

(1. Будь багата, як земля, весела, як весна, здорова, як вода. 2. У гаю, мов у раю.)

V тур «Що? Де? Коли?»

(Кожна команда отримує 3 картки, кожне запитання 3 бали.)

Картка №1

Самодиктант

(Підказка: у тексті пропущено 12 розділових знаків.)

Мова явище суспільне. Суспільство здорове життєздатне коли воно складається не з безликих індивідуумів а з громадян патріотів своєї землі. Патріотизм починається зі ставлення до своєї рідної мови. Об'єктивно поняття рідної мови виступає поряд з поняттями рідного дому батьківської хати материнського тепла Вітчизни.

Тобто мова сприймається не просто як засіб комунікації і навіть не тільки як знаряддя формування думок а значно інтимніше як одне з головних джерел що відживляють патріотичні почуття як рецептор духовного й емоційного життя людини.

Ключ. (Мова – явище суспільне. Суспільство здорове, життєздатне, коли воно складається не з безликих індивідуумів, а з громадян, патріотів своєї землі. Патріотизм починається зі ставлення до своєї рідної мови. Об'єктивно поняття рідної мови виступає поряд з поняттями рідного дому, батьківської хати, материнського тепла, Вітчизни.)

Тобто мова сприймається не просто як засіб комунікації і навіть не тільки як знаряддя формування думок, а значно інтимніше – як одне з головних джерел, що відживляють патріотичні почуття, як рецептор духовного й емоційного життя людини.)

Картка №2

Творче завдання

Частини складного речення з різними видами зв'язку написані на окремих смужках, розташованих непослідовно. Потрібно із розрізнених частин правильно скласти речення і намалювати його схему.

Коло хати, що стояла в саду,
коло вишень, – поросла полином стара погребня з одкритою лядою
цвіли квіти,
а за хатою – проти сінешніх дверей,
звідки завжди пахло цвіллю.

(Ключ. Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою – проти сінешніх дверей, коло вишень, – поросла полином стара погребня з одкритою лядою, звідки завжди пахло цвіллю (О. Довженко).)

[], (що...), а [], (звідки...).

Ранні гречки біліють
, і на листочках у них мокра земля
пізні тільки вилазять
яку вони ледве пробіли
як клаптики снігу

(Ключ. Ранні гречки біліють, як клаптики снігу, пізні тільки вилазять, і на листочках у них мокра земля, яку вони ледве пробіли (М. Коцюбинський).)

[], [], і [], (яку).

Картка №3

Складіть речення за поданими схемами. Зробіть синтаксичний розбір складених речень.

- [], (коли), (де);
- [], (що), [].

VI. Підсумок уроку-гри

1. Визначення переможця

2. Рефлексія

- На уроці мені сподобалося, що...
- Мені б ще хотілося...

3. Оцінювання навчальних досягнень

Слово вчителя. Сьогодні на уроці ми говорили багато теплих слів про мову, патріотизм, Батьківщину. Досягти високого рівня культури мовлення неможливо без високої любові до мови, постійної потреби аналізувати, удосконалювати, шліфувати власне мовлення. Необхідно вдумливо читати твори майстрів різних стилів, добре оволодівати мовними нормами, стежити за змінами, критично ставитися до написаного і мовленого слова, не йти за «модними» тенденціями у вживанні іншомовних слів, жаргонізмів. Пам'ятайте, що всі ми повинні довіку вчитися, осягати невичерпну у своїх можливостях, барвисту й запашну українську мову.

Ото ж тепер давайте її знову
 Відродим, наче сонячну весну.
 Відродим мову Лесі Українки,
 Шевченка – сина вільного Дніпра,
 Щоб як тендітна пісня солов'їна,
 Звучала й квітла на увесь наш край.

(Л. Малецький)

Отже, успіхів вам на шляху до збагачення свого мовлення.

Таблиця конкурсного оцінювання

I тур гри	1	2	3	4	5	6
«Розминка»	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал
II тур гри	1	2	3	4	5	6

«Щасливий випадок»	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал
<i>III тур гри</i> «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь...»	1	2	3	4	5	6
	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал
	7	8	9	10	11	12
	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал	1 бал
<i>IV тур гри</i> «Дев'ятий вал»	Етап № 1.		Етап № 2.		Етап №3.	
	1 – 10 балів		11 – 20 балів		21 –30 балів	
<i>V тур</i> «Що? Де? Коли?»	Картка 1		Картка 2		Картка 3	
	3 бали		3 бали		3 бали	

Підсумкові контрольні роботи
I семестр
Пряма й непряма мова
Складносурядне речення
Складнопірядне речення

Варіант 1

У завданнях 1-12 потрібно вибрати одну правильну відповідь.

1. Віднайдіть речення з прямою мовою.

- А Ми за дітьми йдемо до жінки, запитуємо: «Хто посадив цю тополю? Чи давно вона росте тут?»
- Б Передай Андрію, хай би зайшов під вечір.
- В Не говори печальними очима те, що бояться вимовить слова.
- Г Кажуть, мудрість приходить з роками.

2. Прочитайте речення: «В основу мого малюнка покладено епізод із життя Тараса Шевченка», - розповідає Василь Касіян. Віднайдіть правильний варіант його заміни на речення з непрямою мовою.

- А Василь Касіян розповідає, що в основу мого малюнка покладено епізод із життя Тараса Шевченка.
- Б В основу його малюнка покладено епізод із життя Тараса Шевченка, розповідає Василь Касіян.
- В В основу малюнка Василя Касіяна покладено епізод із життя Тараса Шевченка.
- Г Василь Касіян розповідає, що в основу його малюнка покладено епізод із життя Тараса Шевченка.

3. Віднайдіть правильно оформлений діалог.

- А Тримаючи в руках змочену пов'язку, дівчина промовила.
 - Ну як, краще?
 - Так. Дякую. Тебе як звати? – запитав Сергій.
 - Мене Оксана, а тебе як?
 - Мене Сергій, от і познайомились. Дякую тобі, Оксано. Але мені вже пора їхати додому, – піднімаючись, мовив він: Я забув, що мене вдома чекають.
- Б Тримаючи в руках змочену пов'язку, дівчина промовила:
 - «Ну як, краще?»
 - «Так. Дякую. Тебе як звати?» – запитав Сергій.
 - «Мене Оксана, а тебе як?»

- «Мене Сергій, от і познайомились. Дякую тобі, Оксано. Але мені вже пора їхати додому, – піднімаючись, мовив він. – Я забув, що мене вдома чекають».
- В Тримаючи в руках змочену пов'язку, дівчина промовила:
 - Ну як, краще?
 - Так. Дякую. Тебе як звати? – запитав Сергій.
 - Мене Оксана, а тебе як?
 - Мене Сергій, от і познайомились. Дякую тобі, Оксано. Але мені вже пора їхати додому, – піднімаючись, мовив він. – Я забув, що мене вдома чекають.
- Г Тримаючи в руках змочену пов'язку, дівчина промовила –
 - Ну як, краще?
 - Так. Дякую. Тебе як звати? – запитав Сергій.
 - Мене Оксана, а тебе як?
 - Мене Сергій, от і познайомились. Дякую тобі, Оксано. Але мені вже пора їхати додому, – піднімаючись, мовив він. – Я забув, що мене вдома чекають.

4. Оберіть складносурядне речення.

- А Тихо в садку, тихо в місті, бо пізня година.
- Б Дивись, я сміюсь, коли серце ридає...
- В Куди голка, туди й нитка.
- Г Море лютувало, але сила хвиль ще відставала від сили вітру.

5. Продовжте твердження: «Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Пожовкло листя на деревах... обрати...*».

- А ...коли настала осінь.
- Б ...і опадало від кожного подиху вітру.
- В ...і все частіше небо затягують важкі хмари.
- Г ...мов фарбою облиті стоять ліси.

6. Оберіть складносурядне речення, між частинами якого НЕ треба ставити кому.

- А Уже потемніли степи і сутінки стали густими.
- Б Пашать нагріті сонцем спориші і жайвори купаються в блакиті.
- В Дув теплий вітер і в небесній блакиті весну славили жайворонки.
- Г Весна пролетіла світом і літо спішить услід.

7. Оберіть складносурядне речення, між частинами якого треба поставити тире.

- А Пройшла гроза і знову день шумить кругом.
- Б Був дощ м'який і гречка пахла душно.
- В Навколо жоден звук не забринить і пісня не звучить.
- Г В осіннім небі журавлі курличуть і голос їхній ледве чуť.

8. Укажіть складнопідрядне речення з підрядним означальним.

- А Де діти перестають любити і поважати батьків, там кінець усьому.
- Б Поле вступило у тінь, бо наплинули з обрію хмари.
- В Угорі озвалися журавлі, які взяли літо на крила і летіли з ним у далекий вирій.
- Г Куди кінь з копитом, туди і жаба з хвостом.

9. Укажіть складнопідрядне речення з підрядним обставинним причини.

- А Доля зле жартує з тим, хто сподівається задарма вік прожити.
- Б Де був колись бір, стало велике село Бірки.
- В Андрій терпляче чекав, коли скінчиться дощ.
- Г Молодь вся була у полі, бо якраз настали жнива.

10. Позначте речення, що відповідає схемі [... ,(...), ...].

- А Пташки, що влітку так співали, у вирій вже поодлітали.
- Б Так тихо, спокійно в зелених берегах, що хочеться сісти на човен і поплисти.

В А мамина колискова звучить найніжнішою музикою і тоді, коли посрібляться наші скроні.

Г Де літо маки стеле килимами, дитя в городі ходить коло мами.

11. Укажіть складнопідрядне речення, у якому засобом зв'язку є сполучне слово.

А Та була у нього пісня і дзвінкою, і гучною, бо розходилась по світу стоголосою луною.

Б Ніколи не забудь своєї першої дитячої драми, яка тяжко і надовго ранила дитяче серце.

В Коли сонце скотилось до самого обрію, далеко в морі з'явилася чорна крапля.

Г Щоб глибоко збагнути душу народу, треба знати душу людини.

12. Оберіть речення, у якому правильно розставлені розділові знаки.

А Під небом соковитим і дзвінким, де ходить вітер теплий і рум'яний вони будують променистий дім.

Б Ці місця стали дорогими для них тому що, тут ходили їхні хлопці, тут заліковували свої рани, писали дівчатам листи.

В З моря набігла хвиля з білими густими гребенями і почала, ніби танцювати навколо човна.

Г На небі раптом зашуміло і загуло, неначе сосновий ліс на вітрі.

У завданнях 13-18 потрібно встановити відповідність.

13. Установіть відповідність між цитатою та способом введення її в текст.

	<i>Спосіб введення цитати у текст</i>		<i>Цитата</i>
1	як пряма мова	А	Земле рідна! Мозок мій світліє, і душа ніжнішою стає, як твої сподіванки і мрії у життя вливаються моє. В. Симоненко
2	як частина речення	Б	Поет виловлював упевненість у тому, що «...прийде нове життя, добро нове у світ».
3	наводиться не повністю	В	«Найперша і найголовніша ознака індивідуальності народу – це його мова», – стверджує М. Шумило.
4	як епіграф	Г	«Прислухайтесь, як океан співає, – народ говорить» (М. Рильський).
		Д	Франко відзначав, що в очах кожного каменяра «горить любові жар». Це любов до людей праці, до України.

14. Установіть відповідність між реченням із прямою мовою та схемою (розділові знаки пропущено).

	<i>Спосіб передачі чужого мовлення</i>		<i>Приклад</i>
1	А: «П».	А	Чи ж буває Вкраїна без верби й калини? дивуються наші земляки.
2	«П! – а: – П».	Б	Прощайте, люди добрі, прощайте! голосно прощався з козаками бранець Мені, мабуть, не судилося уже повернутися в рідні краї.
3	«П! – а. – П».	В	Ой на морі хвиля грала сумно дівчина співала у долині роса впала, на калині поламала цвіт.

- 4 «П?» – а. Г А весна говорила Послухай мене! Все кориться міцній моїй владі.
Д Чи бачили таке! казав батько і, помовчавши, додав Готовий хлібороб, одним словом.

15. Установіть відповідність між складносурядним реченням та видом смислового зв'язку між його частинами.

<i>Смисловий зв'язок</i>	<i>Речення</i>
1 послідовність	А Шлях часом відходив від річки, або річка оминала природні пагорби землі і відходила від шляху
2 одночасність	Б Уночі була гроза, але ранок видався ясний на диво.
3 чергування	В Вискочить сонце на мить на блакитну поляну, і знову лізуть на нього важкі, розтріпані хмари.
4 зіставлення	Г Холодні зірки мерехтіли у нічному небі, і нескінченний Чумацький Шлях простягся у вічність.
Д Долина ставала все вужчою, а гори підіймалися все вище і вище.

16. Установіть відповідність між схемою та складносурядним реченням (розділові знаки пропущені).

<i>Схема</i>	<i>Речення</i>
1 [...], а [...]; а [...].	А І на оновленій землі не буде врага не буде супостата а буде син і буде мати і будуть люди на землі.
2 [...], і [...].	Б Сніг лежав уже тільки по самих ярках та замітах а то скрізь позбігав дзюркотливими струмочками і серед пучечків торішньої трави визирали блакитними оченятами проліски і кущився ряст.
3 [...], проте [...], і [...], а [...].	В Гойднулася і побігла з-під верболозів хвиля підкотилася під місяць і колихнула його і він зробився спочатку довгий і плескатий а згодом знов покруглішав.
4 [...], а [...], і [...] і [...].	Г В одному місці розрослися чималі вишняки а далі од берега ростуть дикі груші та яблуні а ондечки серед город вгніздилася стара широка та гілляста груша.
Д Щохвилини човен могла поглинути морська безодня проте козаків це не лякало і вони мужньо боролися з дикою стихією а самі становили велику небезпеку для ворогів.

17. Установіть відповідність між складнопідрядним реченням та видом підрядної частини.

<i>Вид підрядної частини</i>	<i>Речення</i>
1 з'ясувальне	А На серці було так легко, як часом у малої дитини гарного погідного ранку.
2 мети	Б Людська душа втрачає дивоцвіт, коли любов її не зігріває.
3 умови	В Калину часто садять біля колодязя, щоб вода була здоровою і смачною.
4 порівняльне	Г Над голубими вітряками плив журавлиний караван, що кликав у дорогу.

Д Я не збагну ніколи, як вмістилося життя в маленькім слові хліб.

18. Установіть відповідність між складнопідрядним реченням та його схемою (у реченні розділові знаки пропущено).

Схема	Речення
1 [...] , (що...), (що...), (що...).	А Ті що знаходять підкову ніколи не думають про того хто загубив.
2 [...,(де...), (де...)...].	Б Я навіть чую як степ дихає щоб серце радувати золотистою стеблиною.
3 [... ,(що),...], (хто...).	В Хіба не бачите що небо голубіє що сонце ранками всміхається ніжніш що вся земля в якімсь чеканні дивнім мліє і легше дихає і дивиться ясніш.
4 (Коли...), [], (бо...).	Г В одному місці де небо сходилося з морем де білів легенький туман з'явилася чорна пляма. Д Коли музика затихла хлопець відчув чудне заворушення якусь глибоку турботу бо мотив завмер недокінчений.

Варіант 2

У завданнях 1-12 потрібно вибрати одну правильну відповідь.

1. Віднайдіть речення з прямою мовою.

- А Брат сказав: «Я йду до міста, а ти залишайся вдома».
- Б Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки.
- В Вгамуйся, думко, не літай так буйно.
- Г Лелеки шовесни прилітали, виводили діток, знову відлітали.

2. Прочитайте речення: «А що, коли я й справді мавка лісова?» - запитала дівчина грайливо.

Віднайдіть правильний варіант його заміни на речення з непрямою мовою.

- А Дівчина грайливо запитала, а що, коли я й справді мавка лісова.
- Б Дівчина грайливо запитала, а що, коли вона й справді мавка лісова.
- В Дівчина грайливо запитала, що вона й справді мавка лісова?
- Г А що, коли вона й справді мавка лісова, дівчина грайливо запитала.

3. Віднайдіть правильно оформлену цитату.

- А Борис Буряк пише, що «В художній структурі сценаріїв та фільмів Олександра Довженка завжди присутній сам автор».
- Б Людині бійся душу ошукать,
Бо в цьому схибиш, то уже навіки.
(Л. Костенко)
- В Колись я почула такий вислів: «Батьківщина може прожити без будь-кого з нас, а ми без неї – ні».
- Г «Я вірю, що настануть ті часи, коли Україна засяє огнистим видом у народів дружнім колі». – (І. Франко)

4. Оберіть складносурядне речення.

- А Червонобоким яблуком округлим скотився день, і ніч повільним помахом руки широкі тіні чорним пише вуглем.
- Б Настав той час, коли треба було всім братись до роботи.
- В Моя душа ніколи не забуде того дарунку, що весна дала...
- Г Народна мудрість твердить: грудень рік кінчає, справжній зимі двері відчиняє.

5. Продовжте твердження: «Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Надвечір хмари опустилися нижче... обрати...*».

- А ...закриваючи останні сонячні промені.
- Б ...почав накрапати дощ.
- В ...а тополі над селом повищали.
- Г ...щоб прискорити прихід ночі.

6. Оберіть складносурядне речення, між частинами якого НЕ треба ставити кому.

- А Посріблені ліси окуталися тінню а небосхил горить і віти золотить.
- Б Ламалося гілля на деревах і зривалося листя.
- В Ще світять ясно зорі й поглядає з неба місяць.
- Г Весела душа моя і світ мені милий.

7. Оберіть складносурядне речення, між частинами якого треба поставити тире.

- А На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні.
- Б Довго-довго ходило сонце і цвіло надвечір'я червоне.
- В Послала мати по гриби хлопчину і в темнину він загубив стежки.
- Г Ще день чи два і зацвітуть сади.

8. Укажіть складнопідрядне речення з підрядним означальним.

- А Чули ви, як напровесні жайворонкова пісня бриніла?
- Б Не можна уявити нічне небо без зоряних ліхтариків, які споконвіку освітлюють земні дороги людей.
- В Де господар добре робить, там і поле буйно родить.
- Г У Києві перші насадження каштанів з'явилися в середині XIX століття, коли за наказом міського голови на Бібиківському бульварі викорчували традиційні тополі й посадили ряди екзотичних каштанів.

9. Укажіть складнопідрядне речення з підрядним обставинним причини.

- А Тепер хлопці пішли в той бік, звідки почули голос дядька.
- Б Я в серці маю те, що не вмирає.
- В Та я мовчав і йшов покійно, бо я любив тебе надмірно.
- Г Якби ви з нами подружились, багато б дечого навчились.

10. Позначте речення, що відповідає схемі [... ,(...), ...].

- А Якби лелека голосом озвався, то грек, мабуть, не дуже здивувався б.
- Б Люблю, коли б вікно розкрите шумлять безжурно дерева.
- В Вода в річці стояла нерухомим сизим дзеркалом, наче течія спинилась, вода застигла.
- Г Цими ходами захисники замку, коли їм загрожувала поразка, тікали з оточення в густі навколишні ліси.

11. Укажіть складнопідрядне речення, у якому засобом зв'язку є сполучне слово.

- А Я люблю, коли в листя зелене дерева одягає весна.
- Б Джерела додають нам чистоти такої, що наміри одразу злі зникають.
- В Косарі тримали в руках коси, як воїни зброю.
- Г Я знаю чимало імен, що прославили рідну землю.

12. Оберіть речення, у якому правильно розставлені розділові знаки.

- А Там, де зорі сяють з-за гори над водою гнуться явори.
- Б У селі, де немає молоді, немає майбутнього.
- В Хотілось би знати не що він сказав, а як він сказав.
- Г Щоб не пекло чуже сонце, не топтали люди, і квіткою, й калиною, цвісти над ним буду.

У завданнях 13-18 потрібно встановити відповідність.

13. Установіть відповідність між способом передачі чужого мовлення та прикладом

Спосіб передачі

Приклад

		<i>чужого мовлення</i>	
1	пряма мова	А	– А тепер, – сказав дід, – тепер тобі завдання. Бачив, з якої кладки я рибалив? Зроби собі таку саму. – Та... та я... не вмію, – розгублено сказав Шурик. – У невмілого руки не болять. Я підкажу, не хвилюйся
2	непряма мова	Б	«М'ята, – прошепотіла Леся. – Зійшла холодна м'ята».
3	діалог	В	Мислив я, що кожне серце має інший ритм одмінний, інший біль і іншу радість, інший стук і іншу кров.
4	цитата	Г	Люба попросила Михайлика зайти до них в гості після ковзанки.
		Д	Один із найулюбленіших народних героїв – козак Голота, який «не боїться ні вогню, ні меча, ні третього болота».

14. Установіть відповідність між реченням із прямою мовою та схемою (розділові знаки пропущено).

		<i>Спосіб передачі чужого мовлення</i>		<i>Приклад</i>	
1	А: «П».	А	Невже оце та гречка кажу до Духновича що так біло нам цвіла у Чугуєві?	Б	А він востаннє мовив Мила! Й на квіти глянув край стола.
2	«П, – а, – п?»	В	Учителю, я каюсь, що не послухав тебе промовив князь тихо, з болем.	Г	Я подумав тоді Тіні коротшають так само непомітно, як і людське життя.
3	«П! – а: – П».	Д	Стривай! Петро трохи розмірковує і вже владно каже Ходімо за мною.		
4	«П», – а.				

15. Установіть відповідність між складносурядним реченням та видом смислового зв'язку між його частинами.

		<i>Смисловий зв'язок</i>		<i>Речення</i>	
1	послідовність	А	Чи у полі на долині диким маком ти цвітеш, чи у лузі на калині ти зозулею куєш?	Б	Ще стояли сонячні дні, проте роси довго не висихали.
2	одночасність	В	Повітря тремтить від спеки, і в срібнім мареві танцюють далекі тополі.	Г	Прилинув вітер, і в тісній хатині він про весняну волю заспівав.
3	чергування	Д	Із гілочки зросла в пісках верба, а з пісні в світі виросло безсмертя.		
4	зіставлення				

16. Установіть відповідність між схемою та складносурядним реченням (розділові знаки пропущено).

		<i>Схема</i>		<i>Речення</i>	
1	То [...], то [...], а [...], і [...].	А	Люди були вкрай потомлені але марш продовжувався і про відпочинок ніхто не заїкався.	Б	То зашепотіли збуджені листочки оповідаючи
2	[...], і [...], але [...].				

- 3 [...] , але [...] , і [...]. В Сонце зайшло і день іде назустріч ночі проте степ усе ще залишався повен світла.
- 4 [...] – і [...] , проте [...]. Г Розійшлися дороги похмурі і немає жалю й гіркоти але часом у тихій зажурі впливаєш з-за обр'ю ти.
- Д То комиш упаде в око то дим тріпоче в повітрі а надійдуть хмари-водовози із глибини рудих степів і дощ цілує при дорозі останню квітку васильків.

17. Установіть відповідність між складнопідрядним реченням та видом підрядної частини.

<i>Вид підрядної частини</i>	<i>Речення</i>
1 з'ясувальне	А Коли б у людства не було фантазій, було б стократ на світі важче жить.
2 мети	Б А тепер у серці щось тремтить і грає, як тремтить на сонці гілка золота.
3 умови	В Козакам не треба було нагадувати про козацьку славу, бо вони самі цю славу творили.
4 порівняльне	Г Людині треба, щоб її робота залишалася після неї самої жити.
	Д Ми ловили сонця теплі промінці, щоб вони медово стигли у руці.

18. Установіть відповідність між складнопідрядним реченням та його схемою (у реченні розділові знаки пропущено).

<i>Схема</i>	<i>Речення</i>
1 [..., (що...), (що...),...].	А Щоб прийшло на землю сподіване щастя треба великої праці бо щастя не дається дурно.
2 (Коли...), [...].	Б Я з тих країв де над Дніпром цвітуть шумлять гаї де з дня народження мені співали солов'ї.
3 [...], (де...), (де...).	В Коли в тебе віра у працю згасає поглянь на ту річку що скелі зриває.
4 (Щоб...), [...], (бо...).	Г Коли зграя залетить далеко в туман я зупиняюся і слухаю.
	Д Все що гарне у природі все що чесне у народі розцвітає у ці дні.

Відповіді на завдання

Варіант 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
А	Г	В	Г	В	А	А	В	Г	А	Б	Г	1В	1Г	1В	1Г	1Д	1В
												2Д	2Д	2Г	2В	2В	2Г
												3Б	3Б	3А	3Д	3Б	3А
												4А	4А	4Д	4А	4А	4Д

Варіант 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
А	Б	В	А	В	В	Г	Б	В	Г	Г	Б	1Б	1Г	1Г	1Д	1Г	1Д

2Г	2А	2В	2Г	2Д	2Г
3А	3Д	3А	3А	3А	3Б
4Д	4В	4Д	4В	4Б	4А

II семестр

Безполучникове складне речення.

Складне речення з різними видами сполучникового й безполучникового зв'язку. Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності

Варіант 1

У завданнях 1-14 потрібно вибрати одну правильну відповідь

1. Визначте безполучникове складне речення.

- А Уже зоря золоторога, де полинами зацвіло, кладе огненні пороги своє сивіюче крило.
- Б Дмитрик увійшов у голубі жита, і вони накрили його прогрітими хвилями.
- В Сонце зайшло, степові озера на якийсь час стали темно-червоним.
- Г Розгинаю спину, а сонце б'є мені у вічі, а тато і мама дивляться на мене, посміхаються.

2. Оберіть безполучникове складне речення зі смисловими відношеннями одночасності дії.

- А Умовк Кобзар, сумуючи: щось руки не грають.
- Б Співають птицями діброви, шумлять, хвилюються жита.
- В Защебетав соловейко – пішла луна гаєм.
- Г Засвітить місяць, засяють зорі, Земля потоне в сріблястім морі.

3. Віднайдіть безполучникове складне речення, в якому друга частина доповнює зміст першої.

- А Не завидуй багатому: багатий не знає ні приязні, ні любові...
- Б Дивлюсь уводу – місяць у воді сміється.
- В І досі сниться: під горою між вербами та над водою біленька хаточка.
- Г Вже тиха осінь ходить берегами, на вербах трусить листячко руде.

4. Укажіть безполучникове складне речення, в якому друга частина повідомляє причину того, про що говориться в першій.

- А Минув і рік, минув другий – козака немає.
- Б Умів помилятися – умій і виправлятися.
- В Найпрекрасніша мати щаслива, найсолодші кохані вуста, найчистіша душа незрадлива, найскладніша людина проста.
- Г Я ніч не спав: заснуть не мав я сили.

5. Укажіть складне речення із сурядним і підрядним зв'язками.

- А Серце жде, світліє голова, а десь на вибитій толоці буднів оджурилися мої слова.
- Б Коли поговориш з людиною по душах, воно одразу щось там і зворухнеться: серце не кам'яне!
- В Над нами зумляли комарі, біля нас спросоння коли-не-коли схлипувала річечка, а над усім світом протікала зоряна імла.
- Г Ти до мене прийшла не із казки чи сну, і здалося мені, що стрічаю весну.

6. Віднайдіть складне речення із безполучниковим і сурядним зв'язками.

- А І вицвітали писані тарелі, і плакав батько, і пливли роки, – коли над нею не було вже стелі, а тільки небо, небо і зірки...
- Б Багато страшних легенд складено протой вир, і Тимко хоч і не вірив у них, проте кожного разу, коли плив Ташанню, обминав страшне місце.
- В Цвітуть сади, духмяно пахне рута, і соловейко спокою не зна.

Г Море дедалі втрачало спокій; чайки знімались з одиноких берегових скель, припадали грудьми до хвилі і плакали над морем.

7. Укажіть безполучникове складне речення, у якому перша частина повідомляє про умову дії у другій.

А Поруйнуєш гніздо лелеки – зазнаєш страшного лиха.

Б Я навіть подумав: пахне нещастям.

В Осика раз у раз зітхає, осика сонно шелестить.

Г Поглянув я на ягнята – не мої ягнята.

8. Віднайдіть безполучникове складне речення, в якому зміст частин протиставляється або зіставляється.

А Розкрив я очі: на небі вже зорі блідли.

Б Бджоли раді цвіту – люди літу.

В Сонце віє, сонце гріє на степу козачім.

Г Подержало з тиждень морозом – земля змерзла, мов кістка.

9. Оберіть безполучникове складне речення, що відповідає схемі [...] – [наслідок...].

А На годину спізнився – за рік не наздоженеш.

Б Совість іржавіє – помста тужавіє.

В Повіяв вітер по долині – пішла дібровою луна.

Г Я тебе упізнав – ти мене не впізнала.

10. Оберіть безполучникове складне речення, що відповідає схемі [...]: [причина...].

А Сталось диво: камінець засіяв.

Б Мені здається: твої очі у мою душу світять з вишини.

В Заклятим деревом вважалася осика: на ній завжди тремтить листя.

Г Вся природа радіє йому: сміються поля, дзвенять у повітрі бджоли, птахи розспівалися в діброві.

11. Визначте безполучникове складне речення між частинами якого потрібно поставити тире.

А Людство не усвідомить себе як єдине ціле не буде йому добра.

Б Налагодь струни золоті весна бенкет справляє.

В І досі сниться під горою між вербами та над водою біленька хаточка.

Г Пройдуть зливи замовкнуть грози задрімають вітри на ланах.

12. Віднайдіть безполучникове складне речення, у якому необхідно поставити крапку з комою.

А Не тополю високу вітер нагинає дівчинонька одинока долю зневажає.

Б Світить сонце в блакиті зеленіють гори джерельною свіжістю дихає вода.

В Як зараз бачу мати вишиває онукам сорочки.

Г Гігантські тіні таємниче затиснулися в ущелини, над водою засріблився туман заблищало громаддя машин на дорозі.

13. Укажіть безполучникове складне речення між частинами якого потрібно поставити двокрапку.

А Дощ упав на трави оживуть отави...

Б Замовкніть всі великий час прийшов.

В Тихо шумлять дерева шелестить пожовкле листя на землі бродить лісом засмучена осінь.

Г Деся озивається тихо луна бавиться хмарою хвиля сумна.

14. Оберіть речення, у якому правильно розставлені розділові знаки.

А Була б я зіронькою в небу: не знала б ні туги, ні жалю.

- Б Вже соковито не шумить трава, вона лягла зів'ялою під ноги.
 В Веселому меншому братові хотілося говорити; старший знехотя кидав по кілька слів.
 Г І не треба доли дорікати – всіх не може обігрить вона.

У завданнях 15-18 потрібно встановити відповідність

15. Установіть відповідність між складним безсполучниковим реченням та видом смислових відношень між його частинами.

Смислові відношення між частинами		Речення	
1	послідовність подій	А	Обізвалися пташки: десь цьомкала кропив'янка, закувала зозуля, в кущі біля самого вікна защебетав соловейко.
2	часові	Б	Кажуть: зірку щасливу має.
3	пояснення	В	Небо прорізали вогняні стріли, ударив грім, на пильних дорогах знявся вихор, закрутився клубком і помчав у жита.
4	доповнювальні	Г	Прийде вечір–всі вулиці в селі аж гудуть піснями.
		Д	Це місто дивиться на мене вогнями фар, ніч прикриває змерзлий місяць шматками хмар.

16. Установіть відповідність між складним безсполучниковим реченням та розділовим знаком, пропущеним у ньому.

Розділовий знак		Речення	
1	кома	А	Був гарячий червневий день сонце палило нестерпно замовкли птахи квіти і дерева стомлено опустили листя.
2	двокрапка	Б	Пройшовши по небу, тепла, тиха червнева ніч стала оволодівати землею безмежний степ вщухав, корився, ніжнішав і м'якшав від її пестошів...
3	тире	В	Ранок такий тихий та погожий видався ні вітерець не війне, ні хмарка не набіжить.
4	крапка з комою	Г	Я зачерпнув води крізь пальці сочиться золото й срібло.
		Д	Гроза розбила дерево й нова весна його не підняла.

17. Установіть відповідність між видом зв'язку та реченням.

Вид зв'язку		Речення	
1	сполучниковий сурядний і підрядний	А	Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...
2	сполучниковий підрядний і безсполучниковий	Б	З цієї хвилини все те, що він бачив навколо себе, чув і відчував, повнилося для нього новим змістом: йому ніби вставили інші очі, і він ними бачив тепер те, чого раніше не помічав, йому ніби підмінили душу, і він відчував те, про що раніше не здогадувався.
3	сполучниковий сурядний і безсполучниковий	В	Недарма деякі люди життя своє присвячують, щоб вибудувати й дослідити своє генеалогічне дерево, бо людина – єдина

			істота, яка має відчуття історії, і коли це відчуття в ній згасає, вона морально дичавіє.
4	сполучниковий сурядний і підрядний, безсполучниковий	Г	Цього літа ми мандрували в Карпатах, а не сидіти у зручному кріслі і дивилися на ці чудові гори по телевізору.
		Д	Наснилося: осінні фарби щирі, а я – безлистий клен у синій млі, і птахи, відлітаючи у вирій, заночували у моїм гіллі.

18. Змодельуйте текст, розставивши речення у правильній послідовності.

Номер в тексті		Речення	
1	1	А	Нестора часто називають літописцем.
2	2	Б	І не просто першим професійним істориком Русі, а батьком усієї нашої історії.
3	3	В	Нестор прийшов до Києво-Печерської лаври сімнадцятилітнім юнаком і назавжди залишився тут.
4	4	Г	Це так, він справді вів літопис, але правильніше називати його письменником, істориком.
		Д	Адже Нестор був надзвичайно освіченою людиною, добре знався і на давньоруських, і на іноземних літописах, які читав в оригіналі.

Варіант 2

У завданнях 1-14 потрібно вибрати одну правильну відповідь

1. Визначте безсполучникове складне речення.

- А Стара верба од старості зомліла, забула, що сказав їй водяник.
- Б В поля виходжу і здається бачу і цвіт очей, і посмішку гарячу.
- В На дубі довго не розпускаються бруньки, зате довго восени дуб не ронить свого листя.
- Г Вночі несподівано подув північний вітер, небо скоро затягло хмарами.

2. Оберіть безсполучникове складне речення, частини якого вказують на одночасність дій або явищ.

- А Гаснуть у плавнях летючі комети, тихо вмирає на заході ніч.
- Б Працюватимеш вволю – матимеш долю.
- В У всякого своя доля і свій світ широкий: той буде, той руйнує.
- Г Життя як метелик: подув вітер і зламав крило.

3. Віднайдіть безсполучникове складне речення, у якому друга частина доповнює зміст першої.

- А Схилиться над селом сонячна твердінь, ластівка крилом розтинає тінь.
- Б Бачу здалека: хвиля іскриста грає вільно по синьому морі.
- В У хаті тепло: від печі йде дух, розходиться по всіх закутках.
- Г Саду нашого навіть не впізнати: густим роєм білого квіту обліпило кожну гілочку.

4. Укажіть безсполучникове складне речення, у якому друга частина повідомляє причину того, про що говориться в першій.

- А Небо все яснішає, з-за видноколу показується повний місяць.
- Б Мабуть, у кожного так буває: часто у місті село мені сниться.
- В Вода зійшла – колеса стали.
- Г Там мати залишилася самотня: синів на фронт покликкала війна.

5. Укажіть складне речення із сурядним і підрядним зв'язками.

- А Серце жде, світліє голова, а десь на вибитій толоці буднів оджурилися мої слова.

- Б Коли поговориш з людиною по душах, воно одразу щось там і зворухнеться: серце не кам'яне!
- В Над нами зумляли комарі, біля нас спросоння коли-не-коли схлипувала річечка, а над усім світом протікала зоряна імла.
- Г Ти до мене прийшла не із казки чи сну, і здалося мені, що стрічаю весну.

6. Віднайдіть складне речення із безполучниковим і сурядним зв'язками.

- А І вицвітали писані тарелі, і плакав батько, і пливли роки, – коли над нею не було вже стелі, а тільки небо, небо і зірки...
- Б Багато страшних легенд складено протой вир, і Тимко хоч і не вірив у них, проте кожного разу, коли плив Ташанню, обминав страшне місце.
- В Цвітуть сади, духмяно пахне рута, і соловейко спокою не зна.
- Г Море дедалі втрачало спокій; чайки знімались з одиноких берегових скель, припадали грудьми до хвилі і плакали над морем.

7. Укажіть безполучникове складне речення, у якому перша частина повідомляє про умову дії у другій.

- А Не рад явір хилитися – вода корінь мисє.
- Б Визорилось небо, поля потонули в імлі, у синіх смереках.
- В У товаристві лад – усяк тому радіє.
- Г Мені здається: твої очі у мою душу світять з вишини.

8. Віднайдіть безполучникове складне речення, у якому зміст частин протиставляється або зіставляється.

- А Зацвіли в саду гвоздики – осінь тільки починається.
- Б У селах сестри голосили: навік прощалися вони.
- В Пан гуляв у себе в замку – у ярмі стогнали люди.
- Г Ще чарівнішою стала українська земля тепер: міріади зірок у небі зливаються з морем вогнів на землі.

9. Оберіть безполучникове складне речення, що відповідає схемі [...] – [наслідок...].

- А Вовків боятися – у ліс не ходить.
- Б Забудеш рідний край – тобі твій корінь всохне.
- В Птахи відлітають восени – людина ж восени повертається з вирію своїх мандрівок.
- Г Та сам я шукав не істини модні – одшукую в хаосі власну особу.

10. Оберіть безполучникове складне речення, що відповідає схемі [...]: [причина...].

- А І здавалось: розтає сніжинка.
- Б Не кидай іскри в солому: і сама згорить, і село спалить.
- В І такий закон життя: беремо, щоб віддавати.
- Г Згадала околиці рідні: скрізь квіти рясні, ясна роса.

11. Визначте безполучникове складне речення між частинами якого потрібно поставити тире.

- А Прийде вечір всі вулиці в селі аж гудуть піснями.
- Б І досі сниться під горою, меж вербами та над водою, біленька хаточка.
- В Місяць на небі зіроньки сяють тихо по морю човен пливе.
- Г Волошки мружать очі голубі колише вітер ниву смарагдову.

12. Укажіть безполучникове складне речення між частинами якого потрібно поставити двокрапку.

- А Мерехтять в тумані вогні впали роси на заспані трави.
- Б Зникає мова народу більше немає.
- В Вгору стежка твоя я спускаюсь з гори.

Г Було ще рано сині роси зблискували на травах сонце заспане купалось на левадах.

13. Укажіть текст.

- А Найпрекрасніша мати щаслива, найсолодші кохані уста, найчистіша душа незрадлива, найскладніша людина проста.
- Б Широко простяглася земля нашої України. Величезні її багатства. Від краю до краю на її просторах буйно колоситься золотиста пшениця, зеленіють безмежні поля цукрових буряків. Любо вітають нас золотими шапками стрункі соняшники, висока зелень пишної кукурудзи. Запашні сади оточують наші міста і села.
- В Кутя – смачна й поживна страва з виплеканого дбайливими господарями зерна. Сьогодні Михайлівська дзвіниця перетворилася на міські куранти із щогодинним музичним супроводом. Сошенко був надзвичайно гуманною, порядною і доброю людиною.
- Г Серед величезного багатства української народної творчості народні прислів'я та приказки займають важливе місце.

14. Віднайдіть речення, у якому правильно визначено «дане» і «нове».

- Н Д
А У Верхній Хортиці стоїть і досі могутній запорозький дуб.
НН
Б Про нього існує чимало переказів і легенд.
НДН
В Це один із найстаріших дубів в Україні: йому вже понад сім століть.
НДН
Г Чому ж цей велетень живе ось уже сьомий вік і щовесни зеленіє?

У завданнях 15-18 потрібно встановити відповідність

15. Установіть відповідність між складним безсполучниковим реченням та видом смислових відношень між його частинами.

Смислові відношення між частина		Речення	
1	одночасність подій	А	Глянь, моя мила: зорі повисли над Дніпром.
2	причинові	Б	Шумлять не ліси – скрипкові оркестри лунають.
3	зіставно-протиставні	В	Пізнаєш істину – ввійде в твою кров сонце.
4	умовні	Г	Ожиною терпкою пахне ліс, на пагорбі замріялась ялиця.
		Д	І не був поет самотнім: до його малої хати раз у раз ходила молодь пісні - слова вислухати.

16. Установіть відповідність між складним безсполучниковим реченням та розділовим знаком, пропущеним у ньому.

Розділовий знак		Речення	
1	кома	А	Не тільки за сільською околицею, а й самому селі можна побачити диких качок дикі гуси пролітають над селом прямуючи до лісу.
2	двокрапка	Б	Хай живуть літаки хай каштани цвітуть хай симфонія музики лине у даль космічну ракети несуть ніжну пісню людини
3	тире	В	Сполохані орли злітають в небо сполохані жаби стрибають у болото.
4	крапка з комою	Г	Обшукали в замку кожну п'ядь землі, всі сховища козак немов пішов у воду.
		Д	На ясні зорі і на тихі води, щемлива доле, виведи мене.

17. Установіть відповідність між видом зв'язку та реченням.

Вид зв'язку		Речення	
1	сполучниковий сурядний і підрядний	А	На вечір хуга втихла, хмари на заході почервоніли, сніг стужавів і гостро заблищав, а повітря стало таким

			прозорим, що було далеко видно голі дерева понад шляхом.
2	сполучниковий підрядний безсполучниковий	і	Б Сіре небо кошлатилося брудними отарами, блищала дорога, коли над річкою і над калюжами підіймався серпанок.
3	сполучниковий сурядний безсполучниковий	і	В Сонце гріє, вітер віє з поля на долину; над водою гне з вербою червону калину.
4	сполучниковий сурядний підрядний, безсполучниковий	і	Г Але малюнком тоскним і недбалим не хоче годувати листопад, і мріють зорі: ми серця запалим; радіє місяць: він повернувся назад.
			Д Нехай серця не знають супокою, і наша юність буде хай такою, щоб їй ніхто не заздрити не міг.

18. Установіть відповідність між складними синтаксичними конструкціями і кількістю умовно простих речень, що входять до їх складу.

Кількість речень		Складна синтаксична конструкція	
1	3	А	життя квітів починається з пролісків пролісок квітка ніжна але смілива й нетерпляча ще лежить сніг а вже крізь весняну сніго-льодову скоринку прогриваючи собі тісеньку й скромну проталинку пнеться цупкий паросток
2	4	Б	сьогодні це біло-зеленаво-жовтуватий хвостик завтра це біло-зелена гостриця післязавтра це вже довгий зелений листок з тоненькою стрілкою всередині ще за день брунька на кінці стрілочки розквітає враз твердою білою зірочкою квітів визорує дуже густо земля знову стає біла й зимна від рясного холодного цвіту
3	5	В	і негайно ж зацвітає ряст квіти рясту фіалкові – теплі й сонячні вони вже пахнуть
4	6	Г	потім з'являється жовтий козелець квітка гаряча як сонце вона м'яка й ніжна дух від неї йде не сильний але це вже аромат і росте козелець вже не із чорної землі довкола не тільки торішнє пріле листя а й зелена трава її три дні тому ще зовсім не було
		Д	над козелецем уже схиляється молода парость на деревах набухають бруньки розпускаються ніжною зеленню перші листочки і тоді рясно вибухає фіалковий цвіт це вже повна весна

Методичні рекомендації

1. З метою об'єктивізації процесу вимірювання рекомендуємо орієнтовні критерії оцінювання. Подаємо структуру тесту та пропонуємо шкалу оцінювання тестових завдань відповідно до їх рівнів (таблиця 1).

Таблиця 1

Оцінювання тестових завдань

№ тестового завдання	Рівень тестового завдання	Формат тестового завдання	Бал за правильно виконане тестове завдання
1	Початковий	Формат А	0,6
2	Початковий	Формат А	0,6
3	Початковий	Формат А	0,6
4	Початковий	Формат А	0,6
5	Початковий	Формат А	0,6

6	Початковий	Формат А	0,6
7	Середній	Формат А	0,7
8	Середній	Формат А	0,7
9	Середній	Формат А	0,7
10	Середній	Формат А	0,7
11	Середній	Формат А	0,7
12	Середній	Формат А	0,7
13	Достатній	Формат А	1,6
14	Достатній	Формат А	1,6
15	Достатній	Установлення відповідності	1,6
16	Високий	Установлення відповідності	1,8
17	Високий	Установлення відповідності	1,8
18	Високий	Установлення відповідності	1,8
Усього			18

2. За результатами тестування пропонуємо здійснити переведення тестового балу у дванадцятибальну шкалу результат кожного учня (таблиця 2).

Таблиця 2

**Алгоритм розрахунку результату тестування
за шкалою [1-12] балів**

оцінка	від	до	18 балів
1	0	1,79	3,6
2	1,8	2,99	
3	3	4,29	
4	4,3	5,69	4,2
5	5,7	7,09	
6	7,1	9,39	
7	9,4	10,99	4,8
8	11	12,59	
9	12,6	14,39	
10	14,4	16,19	5,4
11	16,2	17,99	
12		18	

1. Авраменко О.М. Українська мова та література: Довідник. Завдання в тестовій формі: І ч. – 4-е видання, виправл. / О.М. Авраменко. – К. : Грамота, 2014. – 560 с.
2. Авраменко О. М., Скрипник Л. М. Українська література: Книжка для вчителя: календарне планування та розробки уроків 10 клас. / О.М. Авраменко, Л. М. Скрипник. – К.: Грамота, 2010. – 320 с.
3. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. / В. Агеєва.– К., 1994. - 315с.
4. Байка в літературі українського бароко // Муза Роксоланська: Укр.літ. XVI - XVIII століть.: У 2кн. - Кн.2: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К.: Либідь, 2005. - С. 62-75.
5. Бандура О. Н. Теорія літератури: посібник для вчителів / О. Н. Бандура . — Київ : Рад. школа, 1969. – 285 с.
6. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття. / І. Бетко. – Зелена Гура – Київ, 1999. – 297 с.
7. Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки //Слово і час. – 1991. – № 3.
8. Бердник О. С. «История Русовъ» як метатекст: Монографія. / О. С. Бердник. – Донецьк: Вид-во Донецького національного університету, 2002. – 180 с.
9. Білоус П. Конфлікт висловлювань у поемі «Марія» Тараса Шевченка / Петро Білоус // 36. пр. Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 391–397.
10. Бондарчук К.С.Українська мова: Навчальний посібник. / К. С. Бондарчук – К.: Центр навчальної літератури, 2005 р. – 288с.
11. Бочарник У. Українська література. 9 клас: Плани-конспекти уроків. / У. Бочарник – Х.: Веста: ТОВ Видавництво «Ранок», 2007. – 224 с.
12. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. / М. Ю. Брайчевський. – К.: «Наукова думка», 1989. – 295 с.
13. Бурлачко Л. О., Гузовська Г. Р. , Люта Л. І. , Протасавицька Г. І. Збірник диктантів для 5-11 класів: На народознавчій основі. / Л. О.Бурлачко, Г. Р. Гузовська, Л. І. Люта, Г. І. Протасавицька. – К: Партнер, 1996. – 256 с.
14. Вересаєв В. В. Гоголь в житті: Сист. свод подлин. свидетельств современников / Предисл. Ю. Манна; Коммент. Э Безносова. – Х.: Прапор, 1990. – 680 с.
15. Глазова О. П. Рідна мова. 9 клас: Плани-конспекти уроків. / О. П. Глазова. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 288 с.
16. Глазова О. П., Косян Т. В. Навчальні перекази з української мови: 5-9 класи. / О. П. Глазова, Т. В. Косян. – К. : Абрис, 1997. – 192 с.
17. Глазова О.П. Українська пунктуація: Навчальний посібник. / О. П. Глазова. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2008. – 352с.
18. Горик Ніна. Тематичні розробки уроків з української літератури. 10 клас: Посіб. Для вчителя / До конспекту словесника. – К.: Освіта, 2002. – 352 с.
19. Гордєєва Л. М. Українська мова. 9 клас: Плани-конспекти уроків/ Л. М. Гордєєва. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. – 176 с.
20. Гребінка Є. П. Байки. Поезії /Авт. передм., приміт. С. Д. Зубков. – К.: Дніпро, 1990. – 247
21. Загоруйко О.Я. Диктанти і творчі завдання. Рідна мова (5-11 клас). / О.Я. Загоруйко. – Х.: Торсінг плюс, 2011. – 512с.
22. Збірник диктантів та переказів з української мови для 5-9 класів: Посібник для вчителя. / О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко, Л. В. Борисова, Н. В. Мальченко, Н. В. Овсієнко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
23. Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів: Навч. посіб. – 8-ме вид., допов. і переробл. / Г.О. Козачук. – К. : Вища шк., 2007. – 303с.
24. Куньч З. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. / З.Куньч. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011.
25. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5-9 класи з навчанням українською мовою. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.

26. Новий довідник: Українська мова та література. – К.: ТОВ «КАЗКА», 2004. – 864с.
27. Перейма Л.Я. Збірник переказів з української мови. 5–11 класи. / Л.Я. Перейма.— Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2012. — 352 с.
28. Українська мова: підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. / М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук. – К. : Освіта, 2009. – 336 с.
29. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови. / І. П. Ющук. – К.: Освіта, 2012.– 270 с.
30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/riznitsya-mizh-movoyu-i-movlennyam/> Довідник цікавих фактів та корисних знань © dovidka.biz.ua
31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://myukraine.info/uk/country/people/mentality/>
32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/251/4.pdf>
33. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikiquote.org/wiki/Сухомлинський_Василь_Олександрович
34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nayrok.com.ua
35. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nayrok.com.ua

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом КНЗ «ЧОПОПП ЧОР»
Зам. № 1480 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1